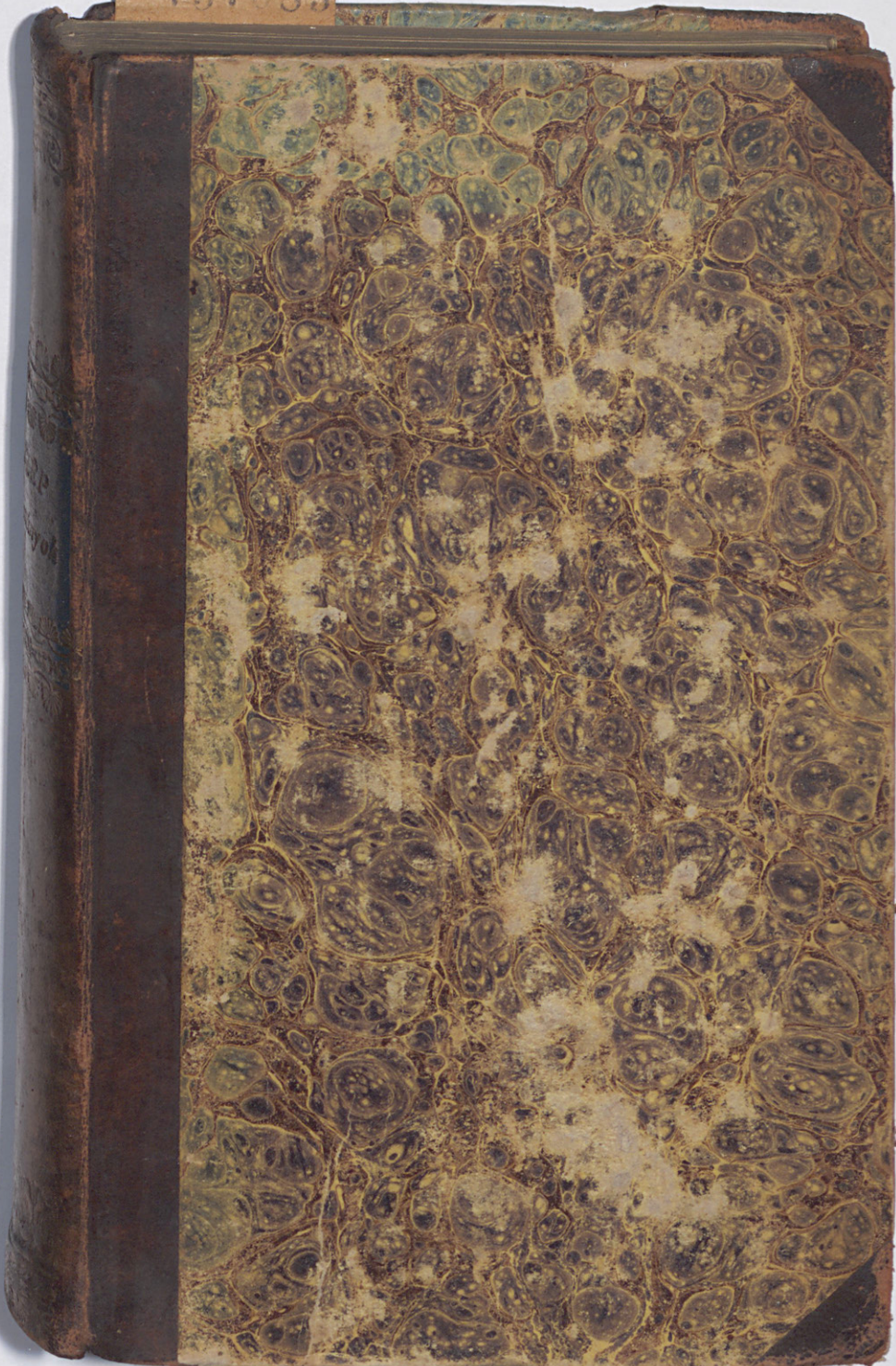

757083

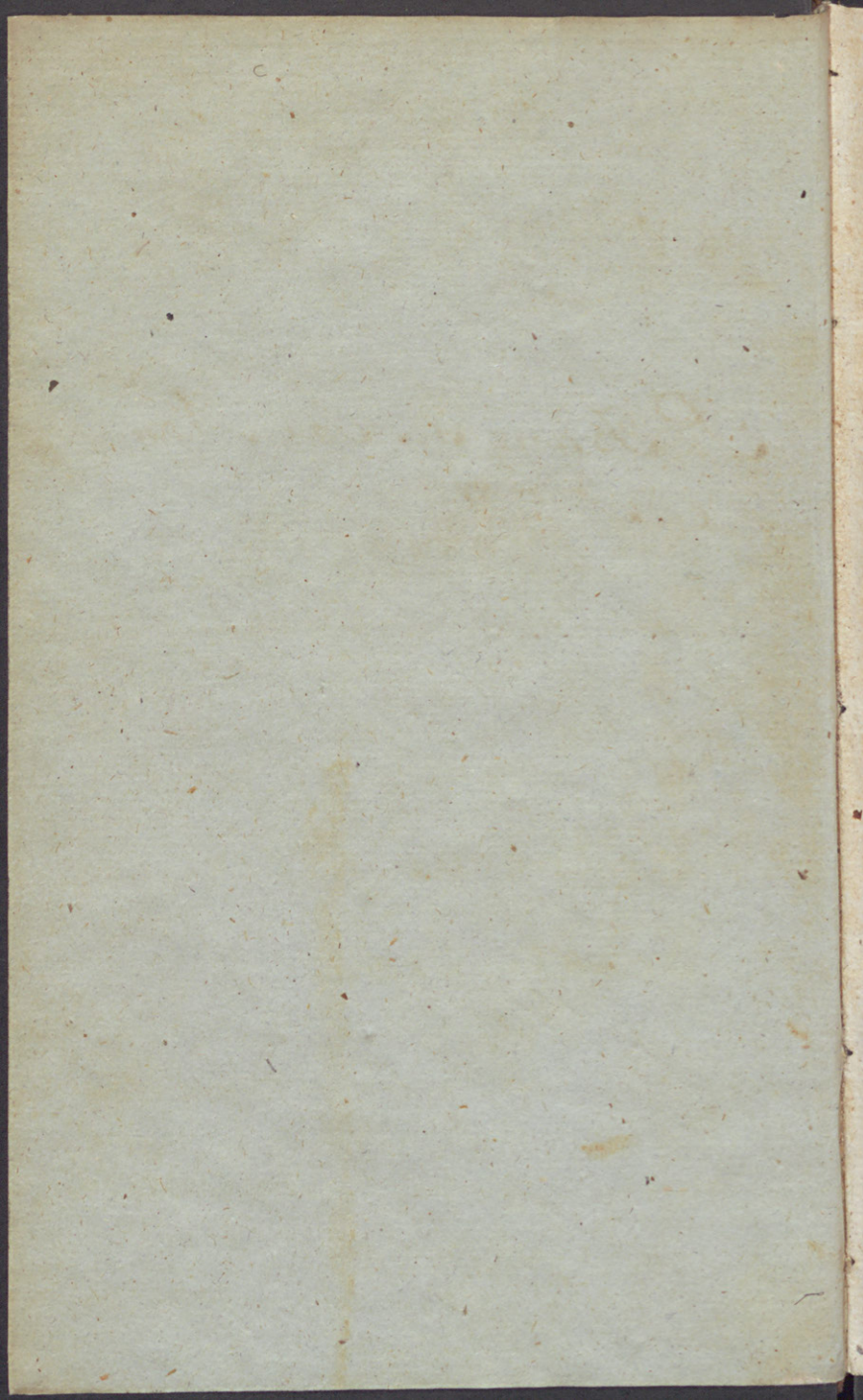
A

váci kegyes-tanítórendi ház

KÖNYVTÁRA.

Li......betű. *VI. a. 20.*szám.

P. Francisci Sal. Nemerhoff
e. S. P.

AZ
OKOSKODÁS' ÉS KÖLTÉSNET'
TUDOMÁNYA

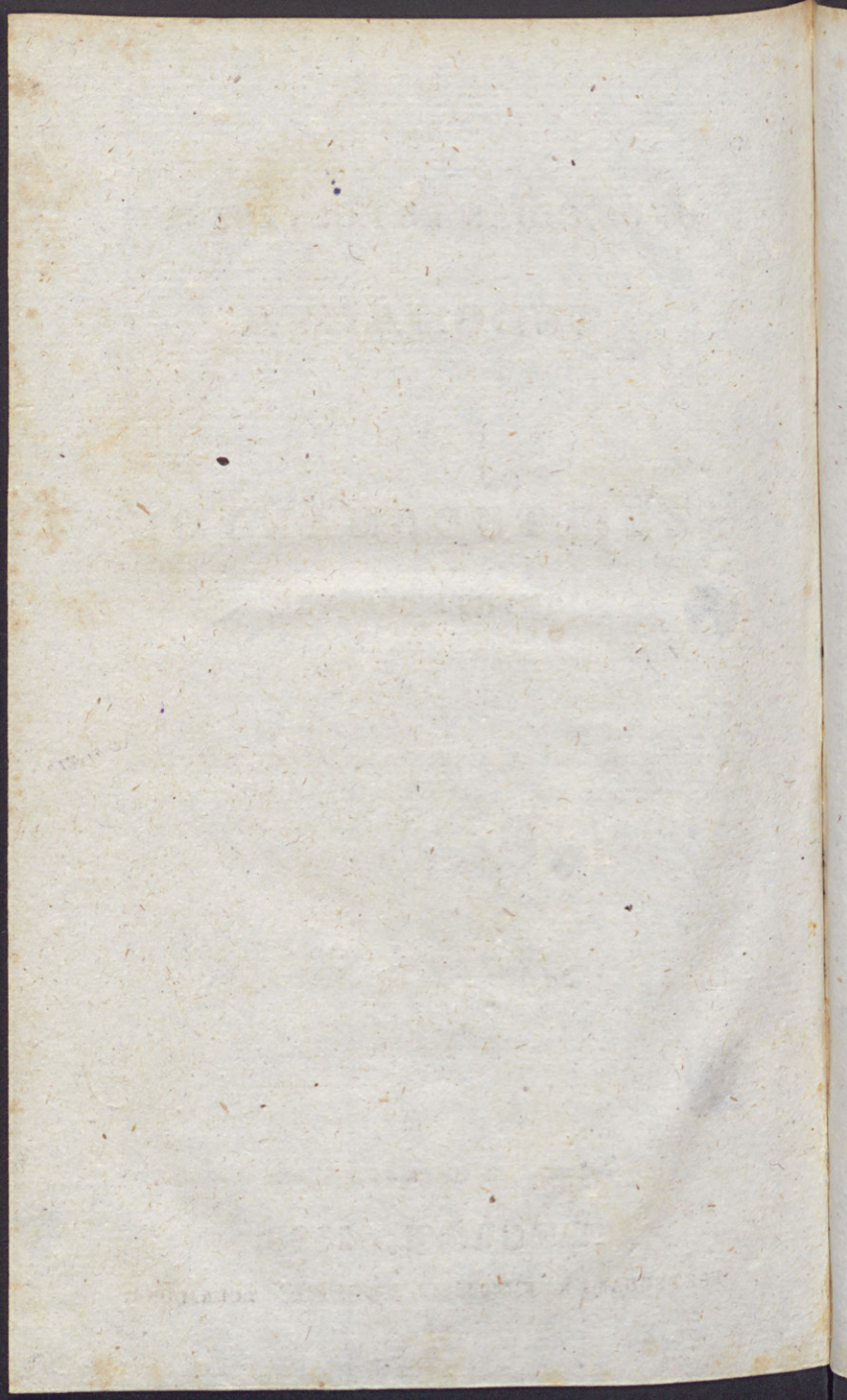
A'
SZÉP TUDOMÁNYOK'
ISMÉRTETÉSÉVEL.

PESTEN, 1836.

ESZTERGAMI K. BEIMEL JÓZSEF' TULAJDONA.

E l ő s z ó.

Mennyire szükséges legyen mind a' közéletben mind az iskolai helyes tanításra nézve az okoskodás alapjait érteni, nem szükség említeni. — A' szép költészetnek tellyes megismerésére is, szükség annak nem csak mesterségét, hanem tudományát is érteni, még pedig nem csak fölüleges — az az a' költészetnek külsejéről 's a' költeményeknek eddig szokott némeiről és formáiról tanító — hanem alapos tudományát. Ennek kifejthetése végett pedig ki kell a' költészetnek legelső alapjait magából a' természetből 's az okoskodás' legegyszerűbb elveiből fejtegetni. — Úgy vélem tehát, nem helytelenül cselekedtem, midőn e' könyvet kiadván, ebben S a s k u K á r o l y n a k Okoskodás' alaptudománya és Költészet' alaptudománya nevére értekezéseit 's b. e. T. H o r v á t h E l e k ú r n a k a' Kaposvári kir. Gymnasium' néhai helybeli Igazgatójának és a' Magyar Tudományos Társaság' levelező tagjának. A' s z é p t u d o m á n y o k' ismertetése cím alatt írt nagyobb munkáját, összefoglalva bocsátom közre. Ezek közzül az „Okoskodás' alaptudománya“ az okoskodás' legelső alapjait (okoskodás' philosophiáját) fejti ki a' természetből; a' „költészet' alaptudománya“ pedig a' köl-

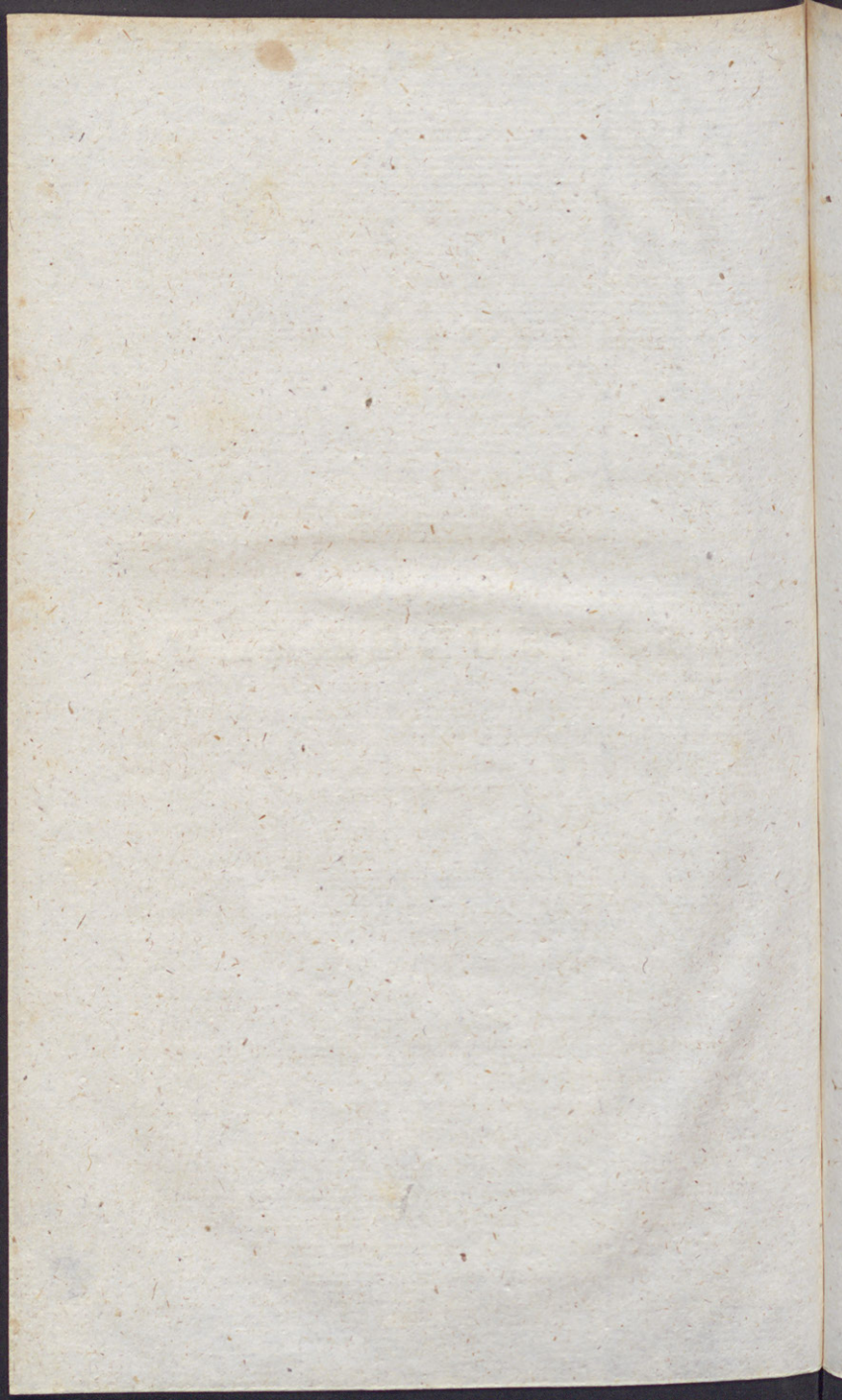
tészet' alaptudománya“ pedig a' költészetnek alapjait a' gondolkodás' fő elveiből kifejtván, a' költészet' közönséges tudományát (philosophiáját) hozza-le magából a' természetből; a' „Szép tudományok' ismertetése“ végre, a' költészetről már kész tudomány formában bőven tanít. A' honnan látnivaló, hogy e' három munka együtt egy tellyes egészet tesz, 's mind az okoskodásról mind a' költészetről általános ismeretet nyújt a' szép tudományok' kedvelőinek; különösen hasznát vehetik pedig az iskolákban az okoskodás' és költészet' tanítói és tanulói (rhetorica, poëtica, és litteraturai osztályok) kik olly könyvnek, mellyből világosan fölvehették volna mit kelljen tulajdonképen taníjtniok vagy tanulniok vagyis miben áll az okoskodás és költészet tulajdonképen, még eddig hijával voltak. — Illy közhasznu levén iparkodásom e' könyv' közre bocsátásában, fölszóllítok minden Hazafiakat ennek szíves pártolására, különösen pedig azon tiszteltt urakat, kikre az iskolák' kormányása és az ifjúság' nevelése van bizva.

A' *Kiadó,*

lakik Pesten a' papi nevendékhaz' ellenében.

OKOSKODÁS'
ALAPTUDOMÁNYA.

B é v e z e t é s.

Tanídjuk és tanuljuk a' Böltselkedést (Philosophiát), a' nélkül, hogy annak alaptudományát tanítánánk és tanulnánk, azaz arról értekeznénk: mi azon igazság, mellyre a' böltselkedést, mint bizonyos alapra, építeni lehessen? Pedig jaj azon böltselkedésnek, melly nem tudja, mihöz kelljen minden vizsgálódásait mérnie! — még akkor is jaj, ha van ugyan valamelly mértéke, de ez nem az örök és egyetlen igazságon (vagy helyesebb szóval valószágon) alapul! — Ez az oka, hogy olly sok balvélemény és ítélet közt habozva, utoljára is sokan elimerülünk, 's tsak kevés szerentsésebbek érhetnek valamelly partotskára, de a' melly maga is örök pusztaságba zárja őket. A' torony' tetejével bíbelődünk, alapja pedig még nints letéve — A' mennyiség- vagyis nagyságtudomány (Mathesis) tökéletes addig, a' meddig már ki van dolgozva, és annál fogva tsalhatatlan. De miért? Azért, és tsak azért, mert fölvelt vizsgálódásainak előre eggy — és pedig tsak eggy — alapigazságot, még pedig azt is tsalhatatlant, t. i. hogy „kettő több eggynél“ vagyis „eggy kevesebb kettőnél“; — ezt pedig kitagadhatná? — Az úgynevezett kétkedő (sceptici) böltselkedők pedig, a' helyett, hogy valamelly igazságot fedeztek volna föl, olly képtelenségre vete-medtek, hogy még azt is, a' mi bizonyos, kétségbe hozták, 's azt merték állítani, hogy eggyetleneggy bizonyos állítás (tehát ezen övék sem!), eggyetleneggy valóság sints. De miért? Azért, mert nem vettek föl vizsgálódásaiknak eggy igazságot is alapul,

's éppen azt, a' mellyiken kellett volna építeniök okoskodásaikat, t. i. önlétöket 's öntudatokat is, kétségbe hozták.

Eszreveszi azonban az ember előbbulóbb tévelyedését. Mi is, megtanítva sok eltévelyedett böltselkedők' példája által, akarunk előbb kikészülni, 's másokat is kikészíteni a' böltselkedés' útján elindulásra; a' mi magában legszerentsésebb szándék, — tsak jól legyen irányozva. Mitsoda pedig ezen készüllet?

Tanítjuk és tanuljuk a' Rhetoricát, Oratoriát, Logicát, — vagy hogy is nevezzük őket imittamott (mert ezek közt vajmi nagy a' különbség és ugrás!), 's mindezeket a' Böltselkedés előtt. Helyes, hogy tanítjuk! Elé is kell ezeknek fordulniok a' tudományos rendszerben, mégpedig bizonyos renddel a' Böltselkedés mellett, mert ezek már fokai a' Böltselkedésnek. De valljon mik ezek? 's mimódon tanítjuk ezeket?

A' Rhetorica (értelmes beszélés' mestersége) azt tanítja: mimódon kelljen a' már készen lévő (kigondolt) gondolatokat értelmesen lebeszélni és leírni, — vagy a' mit mások beszélnek és írnak avagy beszéltek és írtak, azt megérteni. — Látnivaló e' határozatból, hogy a' Rhetorica' tanulása előtt már tudnunk kell gondolkozni, mert mit adhassunk értelmesen elé, ha nem tudunk még értelmesen gondolkodni? 's mimódon értsünk meg valamit, ha még annak okait és következéseit nem ismerjük? — Miképen tanítjuk azonban a' Rhetoricát? Összezavarva a' helyyesírás' és olvasás' — nem tudományával, mert annak nem nevezhetni, hanem — mesterségével (ez magában szükséges is lenne, noha nem a' szokott mód szerint tsupán műszerileg — mechanice — tanítva; meg is kellene ennek a' böltselkedési tudományokat előznie), vagy azt a' még majd a' Rhetorica' után ('s helyyesen is!) tanítandó költészetből (poësis) költőnökölt beszédfigurák' 's hasonlatok' (tropi) külső formáira (okaikat nem, vagy tökéletlenülül fejtegetvén), 's egygy műszeri — mechanica — kerékbeszédmesterségre — periodológiára — (a'

nélkül, hogy előbb a' Logicát tanítottuk volna!) szorítva. De a' Rhetoricát, mint külön tudományt, nem csak egykét ékesszóllási figurának görög nevére, 's egy tökéletlen periodológiára (mellyben a' ke-
rekbeszédék' külső formáit tanítjuk, de hogy az azokban eléadott okoskodást mire építettük, arról semmit sem szollunk,) szorítva kellene tanítanunk.

Az Oratoria (ékesszóllás, szónokság) már többet kíván, — olly sokat, hogy a' híres Cicero egy egész hosszú könyvben (mellyben alig van valamely bizonyos állítás) töméntelent és mesterségesen beszélve is meg nem tudta mutatni, mi az Oratoria, vagy tsak éppen azt mutatta meg, mi nem az. (Hogy ez így van, ki fog tetszeni akkor, midőn az itt fölállítandó részint innen következtethetendő alapoknál fogva, tudományos rendszerrel fogják az Olvasók az iskoláinkban eddig igen helytelenül sinormértékül vett Cicero' munkáit megbírálni.) Elég az hozzá, hogy az Oratoria — melly nem egyéb, minden tudományokkal kiváltt a' költészet' kintseivel gazdagított Rhetoricánál, — már magában foglalná a' böltsességet, és így azt a' böltselkedés' tudománya után kellene — ha valaki szükség fölött tsakugyan akarná — tanulni és tanítani. — Az Oratoria' tanítását a' mi illeti: ez nem egyéb nálunk, tökéletlenül úgynevezett Rhetoricánk' siralmas ismétlésénél. Ez nem is lehet másképen, midőn a' még gondolkozni sem tudó gyermeknek (vagy gyakran, fájdalom! ifjúnak) tanítjuk (vagy is akarjuk tanítani) az Oratoriát, mellyet Cicero sem mert meghatározni! 'S miből tanítjuk? Cicero' Oratiojiból sok helyeken. Szerenstetlen példány! A' legalábbvaló személy nem tudja olly undorítólag és piszkoson lehordani veszekedő társát, mint Cicero Catilinát, 's Antoniust. A' többi része beszédeinek részint szenvedhetetlen üres pöffeszkedés, részint a' legszemtelenebb alacsony hízelkedés. Magyar ifjúság! Ezt kell neked példa gyanánt követned?

A' Logica (okoskodás' mestersége) alatt tsupán azon külső formáit értik ma sokan az okoshodásnak,

mellyekbe a' gonnolatokat (hogy úgy szóljak) ön-
teni kell. — Nagy megalatsonyítása a' gondolkodás-
nak! ha azt külső formákba kell gyártani, 's ha nem
a' külső formákat a' gondolkodásért, hanem ezt ta-
nítjuk lenni amazokért. — Mimódon men pedig a'
Logicának — illy tökéletlen értelemben véve is —
tanítása némelly helyeken: feleljen meg arra rövid-
den ama sok siralmas „barbara celarent“ 's a' t.
's a' t. 's a' t. — Hellyesebben 's igazán a' Logica azon
ditső tudomány volna, melly azt tanítná: miképen
kelljen a' képzeteket, gondolatokat — nem külső
forma szerint, hanem — az általok elérterjesztett
tárgyak' természete szerint elrendelni, összekötni
vagy különválasztani, eggyszóval a' gondolkodás'
szerközetét. Ez tehát még csak segédje a' Böltsel-
kedésnek, mellyet annálfogva ennek (a' Logicának)
mint előkészületnek, meg kell előznie. De valljon
mimódon kössük - össze vagy válasszuk el a' képzete-
ket, és gondolatokat, a' dolgoknak természete sze-
rint, ha előbb a' dolgokat magokat nem ismerjük?
Miképen ismerjük pedig meg, ha nints olly alap-
vagy is sinormértékünk, mellyre minden ismeretein-
ket építsük? — És ime! ez az, a' mit nem tanítunk
és tanulunk, holott múlhatlanúl szükséges. Erről
akarok e' rövid értekezésemben, ha (erre fordítha-
tott időm' szűke miatt) nem bőven kidolgozott
tudományformában is, legalább (a' mondottak után
már könnyen követhetendő) útmutatás gyanánt —
szóllani.

Fölveszek e' végett egy természetfiát vagyis
egy kisedet midőn a' világra születik, 's követvén
őt a' szerint, a' mint apránkint okosodik, igyekezni
fogok magából a' természetből kifejtegetni az okos-
kodás' alapjait; azután pedig a' 2dik Részben eléa-
dom röviden: miként kelljen ezen alapok szerint
okoskodni.

1ső R é s z.

Az okoskodás' alapjainak kifejtése.

§. A' kiseded, midőn születik, nem hoz az életbe vagyis világra egyebet magával az érzékenységen — érzőtehetségen — kívül. E' tehetség születése' pillanatában nagyon is érezteti vele azon nagy változást, mellyen anyja' méhében volt szorongató és meleg helyzetéből a' szabad térre 's hűvös levegőre kiszabadultakor keresztülmen; melly változás rá nézve szokatlan voltánál fogva elsőben kellemtelen lévén, ez az oka, hogy minden kiseded sírva jó világra; és éppen e' sírás bizonyítja meg azt, hogy a' változást a' tsetsemő megérezte. — Ez az első érzés szüli benne az öntudatot, mellyet tőle meg nem tagadhatunk, hatsak' érzőtehetségét, mellyet a' sírással megbizonyítja, kétségbe hozni nem akarjuk. Ezen első érzés, mégpedig önállóság vagyis szabadságérzés az, a' mit élet' kezdetének nevezünk. Hellyesen is; mert élt ugyan a' gyermek már anyja' méhében is, de addig még nem tudott semmit magáról; ugyanis teste gyöngé 's (hogy úgy szolljak) éretlen volta miatt önmunkálás' erejével nem bírva, másfelől az anyai erősebb test által abban, ha ereje lett volna is, megakadályozva, inkább tsak növényi étellel (vegetatio) bírt anyja' méhében; tulajdonképenvaló állati vagyis önmozgásu élete pedig (mert az élet közönségösen nem egyéb mozgásnál, az állati élet pedig önmozgásnál) tsak akkor kezdődik, mikor már teste annyira megerősödött, hogy az anya azt többé munkásságában akadályozni nem bírván, kénytelen kiszülni, szabadságba — önállásba bocsátani.

Jegyzet. Nints azonban még a' kiseded' teste, bár önmunkálódásra már képes is, minden tagjaira nézve tökéletesen megérve — kifejlődve: p. o. lábain még nem járhat, nem elég erős megülni 's a' t. 'S ez a' más állati és emberi kisedek között a' születésükori különbség; a' minnek oka az, mivel a' többi állatok fiaikat nagyobb megérésökig képesek

méhökben tartani, addig t. i. míg azok már minden önmunkálkodásra egészen megerősödnek; de alkotásoknál fogva hamarább is megerősödhetnek az állatok; p. o. hamarabb képesek lehetnek járnai a' négy- mint mi kétlábúak 's a' t.

E' szerint az önlét' vagyis élet' első pillanata az öntudat; 's azönlétet az öntudattól állatban, jelesen pedig emberben, elválasztani nem lehet. — Ezt már, mint kétségbe-hozhatatlant, föltéve, könnyű, és csak így lehet, az okoskodás' alapjait a' természetből kifejtegetni.

§. A' tulajdonképenvaló születés-kori érzetet azonnal számtalan mások követik, mellyek által a' még csak most támadt öntudat igen rövid idő alatt úgy megerősödik, hogy azt többé tsupán a' minden érzékenységek' megháborodása 's gyengülte fojthatja el, homályosíthatja meg, mint a' bolondokban, 's némelly igen elerőtlenedett betegekben. — Okozzák ezen érzeteket a' kised' érzékeit (érzőeszközeit) szüntelen érdeklő világi tárgyak; mégpedig, az érzés nem lévén egyéb az érzékeknek az érdekeltetés által mozgásba hozatásoknál, — ezen mozgás vagyis az érzet tartósabb rendesen az érdekeltetésnél, és míg csak az érzet tart, mindaddig úgy tetszik a' kised előtt, mintha a' tárgy által folyvást érdekeltetnék; p. o. megillettetvén valakitől, valamедdig az illetés' helye fáj vagy bizserég, mindaddig illetetni tetszik maga előtt. Az idegek mind az agyban eggyesülvén, innen minden érzés fejünkben terjesztődik elé, vagyis az érzés ott az idegek' eggyesületénél ismételtetik leghathatósabbán 's finomabbúl, 's ez által az azon érzést okozott tárgy is ott éreztetik minteggy jelen lenni. 'S ezt hívjuk képzeletnek, mellyet a' már régibb érzések' 's az ezeket okozott tárgyak' eléterjesztésekor, ismétlésekor, utánozása-kor, emlékezetnek nevezünk, melly utánzás az idegeknek ollyforma mozgásba jötte által származik, a' millyenre indította azokat azon tárgy' érdeklése annakelőtte. A' mit már érzőeszközeinkben érzésnek nevezünk, annak az agyvelőben már finomabbúl véghözmenő eléterjesztését — ismételését tudásnak

mondjuk. E' kettő t. i. érzés és tudás között tehát tsupán szóbeli a' különbség; a' mi megtetszik onnan, mivel megfordítva lehetetlen valamely tárgyat képzelnünk a' nélkül, hogy ez bennünk azonnal az általa okozott vagy okozni szokott érzést ne támassa-föl; minek oka az, mivel ilyenkor idegeinket megfeszítjük, melly feszítés rezgésbe — mozgásba hozza idegeinket; innen van az is, hogy sokszor soká jut valami eszünkbe; soká tudván idegeink olly mozgásba tevődni, millyen ama' tárgy által okozni szokott érzés tulajdona; különösen elfelejtik pedig idegeink a' régebben tapasztalt mozgásokat.

Valamint már önérzése a' kisedet önlétéről tsalhatatlanul meggyőzi: úgy a' dolgokat érezvén, az általok benne okozott érzés vagyis érzékeinek a' dolgok által lett érdekeltetése őt azoknak létők (voltok, valóságok) felől bizonyossá teszi.

E' szerint minden emberi tudat (ismeret) a' való' megismerésén kezdődik, nevezetösen először a' világi tárgyakra nézve.

§. Némellyek már az érzetek közzül a' testet gyarapítják, vagy legalább gyönyörködtetik, azaz kellemes állapotba teszik, vagyis a' vért fölindulásba ugyan, de folyvásti, finom, rendszeresen növekedő vagy szünő és annalfogva jóleső — gyönyörködtető forgásba — mozgásba, vagyis (az állati élet mozgásból állván) életbe hozzák: mások viszont ellenkezőbe, t. i. erőszakos, kénytelen megrázkódásba azaz undorodásba, vagy pedig némelly tárgyak sérelmet is okoznak a' testnek. Az érzéshöz képest, tehát képzeletei is kétfélék a' gyermeknek: kellemesek, vagy nem. Innen képzeletében különböző tulajdonságot köt mindegyik tárgyhoz. A' benne gyönyörű — kellemes érzeteket támasztott tárgyakról nevezetösen kellemes, a' többiről kellemetlen képzeleteket szerez, mégpedig a' tapasztalás vagyis többszöri érzés által olly erőset, hogy azokat általok való' érdekeltetés nélkül is elé tudja utóbb magától terjeszteni agyvelejében, vagyis újra képzelni, rájuk emlékezni. (Innen van, hogy a' gyermek eleinte

nem tud képzelődni, jelesen emlékezni; mivel még a' magától képzelődésre tsak sok egyforma érzés után erősödik vagyis szokik meg érzékenysége.) A' melly tárgyak már vagy mindig vagy legalább többnyire a' testnek gyönyörködtetésére szolgáló érzeteket 's annál fogva kellemes képzeteket támasztanak benne, azokat kívánja; a' mellyek pedig testének ártanak vagy legalább érzékeinek kellemetlenek, azoktól iszonyodik. Amazokat jóknak és szépeknek, ezeket rosszoknak és rútaknak nevezzük.

Ezekszerint a' valónak vagyis a' tárgyak' létének ismerete után, melly a' föntebbiek szerint már elvághatatlannul megvan képzeletében az elértesztett tárgyakkal együtt, — a' jó' és rossz', szép' és rút' képzeletét, 's a' gyakori képzelés által ismeretét szerzi meg a' gyermek. És ezen ismereteit szüntelen meg is tartja életében, mivel a' jó mindig jó, a' rossz mindig rossz, a' szép mindig szép 's a' t. marad reá nézve. — Támadnak ugyan benne más melleseges képzeletek is, p. ó. a' nagy' és kicsiny' képzelete. De ezeket nem tartja figyelme' tárgyainak egész életében, hanem tsak kevesebb ideig bámulja, részint mivel a' tárgyak' nagysága 's kicsinsége közvetlen nints semmi behatással testére, 's annál fogva tsupán annyiban érdekes rá nézve, a' mennyiben szokatlan voltánál fogva figyelmét bizonyos ideig bámulásra ragadja; részint mivel ezek felőli képzelődése minduntalan változik, sőt néha éppen ellenkezővé lesz, úgy hogy a' mit ma nagyinak tartott, holnap mint kicsinyt megveti, mihelytt t. i. annál nagyobbat ismér meg a' maga' nemében. Ezenkívül emez utóbbi képzeletek nem egyaránt közösek (mint amaz előbbieket) minden emberekkel; így p. ó. a' tudatlan előtt sok egy millió, a' mathematicus előtt milliószorta millió sem bámulandó; amannak nagy a' nap, ennek szűk a' nap' országa is; minden nagytól retteg a' tudatlan ki a' lelki erőt nem ismeri, a' derék tud meghalni de félni nem foha semmitől.

A' gyermeknek tehát a' föntebb említett három közönséges képzelete marad-fön, mellyet ő minden

tárgyra alkalmaztat, t. i. való, jó, szép, és az ezekkel ellenkezők: hamis (nemvaló), rossz, rút. És ezen képzeleteket, midőn benne megerősödnek, ismereteknek nevezzük; melly ismereteket mikor a' gyermek magában azaz képzeletében valamely egyes tárgyra alkalmaztatván megállapít és mintegy róla kimondja: ezt nevezzük ítéletnek, egyes tárgyak felől szerzett ítéletnek; ezen ítéletnek a' tárgyak felől elhatározását gondolatnak; az egyes gondolatokból vagyis ítéletekből újabbak' következtetését pedig gondolkodásnak — okoskodásnak.

§. A' tárgyakat azonban tsak magára nézve képzelet a' gyermek ilyeneknek t. i. jóknak, szépeknek 's a' t.; ezen ítéletek tehát tsak föltételesek, nem pedig általánosak, kivéve a' valóság vagy létel fölötti ítéletet, noha ez is ollykor föltételektől függ. Így (hogy ezen eggyügyü példával éljek) látja a' gyermek, hogy a' tehén edesdeden eszi a' tsalányt; ezt tehát a' tehénre nézve jónak 's annálfogva kívánandónak; — magára nézve azonban ártalmasnak és ezért kerülendőnek képzelet (tartja), mivel mindig úgy érzette illetekor, hogy az kezét megszurdalja. Így a' szépségre nézve is tsak magára szorítja a' tárgyakról szerzett képzeleteit, látván, hogy mások előtt más dolog tetszik szépnek. A' szépség' képzelete azonban (melly a' rendességen alapúl főképen) közönségösebb a' jóságénál.

§. De önmagára nézve is ugyanazon tárgyat némely környülményekben — tekintetekben — jónak, másokban rossznak 's a' t. tapasztalja; így a' föntebbi példában, a' tsalányt magára nézve tsak akkor tartja ártalmasnak, ha tsupasz kézzel nyúl hozzá; mert tapasztalja, hogy ha ruhán által fogja meg azt, akkor az kezének nem okoz fájdalmat. Így van a' dolog a' szépség' képzeletével is. — Azonkivül tehát, hogy a' föntebb említett közönséges képzeleteket (jóság, szépség, rosszság, rútság) a' mellelegősekkel eggyütt (p. o. nagyság, kistsinység) tsak magára szorítja, — még magára

nézve is különböző tekintetekhez, környületekhez képestt különbséget tesz, és a' tárgyakat ilyeneknek vagy amollianoknak magára nézve is csak bizonyos tekintetekben — környületekben — tartja; és így a' tárgyak' minémiségének ama' legközönségűsebb képzeleteit bizonyos föltételekhez köti. — Ilyen föltételeket, tekinteteket pedig növekedő tapasztalásához, vagyis ahoz képestt, minél több környülményekben tapasztalja a' világot vagyis világi tárgyakat, — annál többeket képzelvén, utoljára kétségesekké s magokban csak üres hangokká válnak előtte ama' közönséges képzeletek; azaz, nem tudja: millyenek kelljen tehát valóban a' tárgyakat átaljában képzelnie, t. i. jóknak vagy rosszaknak, szépeknek vagy rútaknak é, sőt a' valórol gyakran tsalatkozottnak kénytelen látni bizonyosnak tetszett véleményét.

Az egyes tárgyak felőli ítéleteket is tehát soha sem határozhatja meg az ember kivétel nélkül, p. o. hogy ez vagy amaz tárgy minden tekintetben jó vagy rossz, szép vagy rút lenne; hanem csak föltételesen, a' szerzett környülményes ismeretekhez képestt; t. i. minél szélesebb a' tapasztalása, tudománya, annál több különböztetést tehetvén az eléfordulható különböző környülmények között, annál bizonyosabbak és meghatározottabbak lesznek a' megkülönböztetésnél fogva ismeretei, ezekből ítéletei vagyis gondolatai, innen okoskodása vagyis gondolkodása is. — Csupán egy általános ítéletet tud tellyes bizonyossággal hozni, t. i. hogy a' jó nem rossz a' szép nem rút a' való nem hamis (a' nagy nem kicsiny) egyszerűs mind vagyis ugyanazon tekintetben.

§. Minthogy pedig embernek, a' világban élvén, a' világi tárgyakkal szünteleni érdekeltetésben, összeköttetésben kell lennie: ennél fogva, hogy azok közzül a' rá nézve ártalmasokkal vagy kellemetlenekkel minél ritkábban, a' hasznosakkal vagy kellemesekkel pedig minél gyakrabban jöhessen érdekeltetésbe, sőt továbbra nézve is a' kedvetlen következéseket elháríthassa, a' kedveseket pedig eszközöl-

hesse, — általában pedig tsupa tudnivágyásból is, de főkép azért, ne hogy megsalatkozván magának veszélyt okozzon; innen fontos sőt egyedüli törekvése az, hogy minden dolgokrol a' különböző számtalan környülményekhez képestt helyyes itéletet hozzon, hogy ne tsak tévelyedései, tsalatkozásai által boldogtalanná ne tegye különben is elég bajjal járó rövid életét, hanem a' lehető legboldogabbá. És ez izélja, tárgya minden okoskodásunknak! ebben áll a' valódi böltsesség!

2dik R é s z.

M a g a a z o k o s k o d á s.

1. Szakasz.

Az okoskodás' alkotó részei.

§. A' föntebbiek szerint minden gondolkodásunk oda men ki, hogy a' valót, jót, és szépet keressük, vagyis azt vizsgáljuk: mi a' való, jó, és szép? ha t. i. közönségösen vizsgálódunk; ha pedig valamelly egyes — már valónak föltett vagy elismértt tárgyrol, akkor azt: jó é, szép é, vagy pedig rossz é, rút é az? — Ugyanis nem gondolkodhatunk egyébről, hanemtsak arról a' mi van, t. i. vagy világi vagy képzeleti tárgyrol vagy tárgyakrol. A' világi tárgyakrol, mellyeknek lételét már érzékeink bizonyossá teszik, azt vizsgáljuk: millyenek azok? a' képzeletiekről pedig előbb azt: felel é meg azoknak valóság a' világon? vagyis valók é azok? azaz helyyesek é azoknak valósága felől hozott itéleteink? vagy más szókkal: jól következtettük é azoknak valóságát a' világi tárgyakbol, jelesen ezeknek minémüségeiből? — 's azután azt: ha való, millyenek? Sőt a' már kiformáltt vagy másoktol készen hallott egész egyes gondolatokrol, —

nemtsak, hanem egész hosszas gondolkodásokrol is, lehet az említett kérdésekkel, szintúgy mint az egyes tárgyakrol, vizsgálódnunk, egyes külön tárgyak gyániánt véve azokat. — E' szerint tehát, mikor gondolkozunk, nem egyebet tselekszünk annál, hogy a' fölvelt tárgyrol ítéletet hozunk, vagyis: a' gondolat nem egyéb ítéletnél.

Ha már minden külön tárgyrol olly általános ítéletet tudnánk tenni, melly arra minden lehető esetben, azaz minden személyekhez, helyekhez, időkhez, és módokhoz, eggy szóval minden környülményekhez képeşt illenék: akkor gondolkodásunkban soha sem tsalhatkoznánk; többek lennénk még jónak és gonosznak tudójinál is; t. i. valónak, és szépiiek eggyüttvéve, azaz mindennek tudójivá — mindentudókká, és így tsalhatatlanokká, és így tökéletes boldogokká; mivel minden valót tudván, ismernénk minden jót 's szépet, és annak megszerzése' módját; ismernénk minden rosszat 's rútat is, és annak eltávoztatása' módját; 's ekkor egyedül magunkon állana emezeket elkerülnünk, amazokat pedig megszerezniünk; — nem tartanáuk valónak 's annálfogva nem kívánnánk vagy nem rettegnénk azt, a' mi nintsen, és így éltünket híjába nem gyötrenénk. Ekkor gondolkodni megtanulni annyit tenne, mint tökéletes boldoggá lenni megtanulni. A' mint hogy tökéletesen tsalhatatlan is az emberi nemzet azon ítéleteiben, mellyeket általánosán képes meghatározni, 's tökéletes boldog azoknak követésében; a' miflyen ítéletek p. o. ezek: a' való nem hamis (nemvaló), a' jó nem rossz, a' szép nem rútt eggyzersmind 's a' t. — De ezek tsak pusztá képzeletek, mivel környülményekre való tekintet nélkül vánnak hozva a' tárgyakrol, holott eggy tárgyat másik és így környülmények — föltételek nélkül gondolni nem lehet; annálfogva tsupa üres hangok, és tsak formául, példányul (mustrául) szolgálnak az ítéleteknek; 's mihellytt valamelly tárgyra (legyen az bár tsupa képzeleti,) alkalmazzuk őket, azonnal a' tárgy' környülményeitől fog-függeni való

vagyis tsalhatatlan voltok; mivel a' mi egy tekintetben való, jó, és szép volt, ugyanaz más körülmények között lehet nemvaló, rossz, és rút is; vagyis a' melly tárgy való volt, az nemvalóvá, a' mi jó volt, az rosszá, a' mi szép volt, az rúttá válhat, a' nélkül, hogy mégis közönségösen a' valót nemvalónak, a' jót rossznak, a' szépet rútnak tarthatnánk és mondhatnánk. Így elmondhatom p. o. közönségösen: a' virtus jó és szép; a' vétek rossz és rút. De egyes virtust vagy vétket vévén föl, nem mindig mondhatom el róla ugyanazt. P. o. az adakozás jó és szép; de ha miatta koldulásra juttatja magát vagy éppen talán másébol adakozik valaki: akkor rossz és rút, úgyhogy a' virtus vétekké (talán éppen tolvajsággá!) vált kezében, a' nélkül, hogy a' virtust véteknek mondhatnánk közönségösen. Így a' háború minden esetben káros; de van egyetlenegy eset, mellyben az nemcsak hasznos, de múlhatatlan szükségesség is, t. i. mikor meg vagyunk támadva; ezért azonban mégsem mondhatjuk a' háborút hasznosnak hatsak hasznos voltát egyedül ez egyetlen esetre nem szorítjuk.

Ha már a' körülményeket, mellyekben valamely tárgy való, jó, és szép, illy szorosán meg tudnánk minden tárgyra nézve határozni: úgy nem tsalatkoznánk soha ítéleteinkben 's nem hibáznánk annálfogva tetteinkben; mert tudva önitéletünk ellen nem tselekednénk, ha t. i. nem csak testünk' kívánságait hanem eszünket is követnénk. De erre az volna szükséges, hogy minden tárgynak minden tulajdonságait 's lehető minden körülményeit tökéletesen ismerjük. Ezt azonban mindentudóság nélkül, mellyel nem bírunk, nem tehetjük; 's innen van, hogy ítéleteink a' dolgokrol tökéletlenek, vagyis a' hamist valónak, a' rosszat jónak, a' rútat szépnek tartjuk, 's megfordítva; melly tökéletlen ítéleteket követve, nem tsuda, ha minden lépten nyomón esünk, bukunk, és igen sokunknak, meg lehet jó szándéka mellett is, midőn azt hiszi, hogy jó úton jár, nyaka törik. — Ésígy boldogtalanságunk' egye-

düli oka ítéleteink' vagyis gondolkodásunk' helytelen volta. Látnivaló tehát, hogy ha magunkat a' lehetőségig boldogokká akarjuk tenni, igyekeznünk is kell ítéleteinket, gondolkodásunkat a' lehetőségig tökéletesíteni; ezt pedig az által tehetjük, ha minél több tárgyakról, t. i. azoknak való vagy nemvaló voltáról és minémüségeiről, tulajdonságáról, egy szóval természetéről, helyes ismeretet szerzünk magunknak, hogy az ezen ismeretek után hozandó ítéletünk is helyes legyen.

E' szerint a' gondolkodásra vagyis minden tárgyakról hozandó ítéletre ismeretek által kell az embert készíteni, 's ezek nélkül őt gondolkozni tanítani akarni, annyi mint falra borsót hányni. Minélfogva az okoskodás' tudományának (melly a' józan nevelési rendszerben múlhatlanúl szükséges) tanítását meg kell előzni a' természeti dolgok' ismeretének (Termetzet-Historia) és a' történet-tudománynak, sőt hatsak lehet a' természettudománynak (v. tulajdonság — v. erőtudománynak) is, hogy az ifjúnak már minden tárgyról meglehető, legalább közönséges ismeretei legyenek előre, mellyek szerint a' felől ítéletet hozhasson; mert mimódon ítéljen arról, a' mit nem ismer? — És e' pont az, mellyből én az okoskodás' tudományát mint alaphoz következtetem.

Nagyobb világosság' kedvéért fölveszek előadásomban egy okoskodni most tanuló gyermeket, kísérvén őt apránkint mindazon fokokon, mellyeken az okoskodás' tudományába minteggy bévezetődik.

§. Legeggyszerűbb munkája elménknek az ismergetés lévén, ebben kell a' gondolkozni tanuló legelsőben is (minden ítélelhozás nélkül még eleinte) gyakorlani; hogy t. i. valamely dolognak minden oldalait, tulajdonságait, környülményeit jól megvizsgálni 's azokat fölvenni megtanulja.

De mivel ugyanazon tulajdonságok, környülmények több tárgyra is illhetnek: ennélfogva tanítani kell őt a' fölvevett tárgynak nem tsak külön magában ismergetésére, hanem annak más tárgyaktól is megkülönböztetésére, t. i. mellyek annak tulajdonságai

közzül olyanok, hogy tsak éppen bennök vannak meg, egyéb tárgyakban pedig nintsenek, vagyis mellyek azoknak bélyegei (character); 's arra kell szoktani, hogy minden dolognak bélyegeit tanulja különösön megismerni; mert mindaddig nem ismerünk valamit jól, mígtsak azt habár eggyetleneggy más dologgal is összezavarhatjuk. — És e' szerint az ismergetéssel eggyütt kell járni a' különböztetésnek.

§. A' különböztetést is pedig nem a' képzeleti tárgyakon (mellyek között ismét eggyik sokkal nehezebben fölvehető a' másiknál) kell kezdeni elsőben, minthogy azokat nehéz még előrekészítés nélkül fölfognia a' tanulónak; hanem a' világi tárgyakon, mellyeknek ismertető — különböztető jegyeit, bélyegeit tapasztalás által fölvehetni; ezek közzül is pedig a' legközönségesebb (mindennapi) tárgyakon, mellyek t. i. bennünket leggyakrabban érdekelnek az életben, 's mellyeknek annálfogva, illy sokszori velök eggybeköttetésünk után, legtöbb tulajdonságaikat tapasztalhatjuk; ezek közzül is pedig a' legszembeűnőbb és így legmegkülönböztethetőbb tárgyakon, p. o. mi az ember, madár, kő, ház? 's a' t. továbbá: mi a' különbség p. o. az ember és madár között? Így apránkint mindig nehezebbekre kell őt vinni, p. o. mi különbség a' ló és tehén, mi a' tehén és juh, mi a' ketske és juh, mi a' közönséges juh és birka, mi két ugyanazon anyájú birka között? 's a' t.

Ezután kell a' gyermeket (de idő mulva és nagy gyakorlottság után) átvinni a' képzeleti tárgyaknak ismergetésére, a' pontos különböztetés' segedelmével; itt is a' legközönségösebbeken 's annálfogva legkönnyebbeken kezdvén el; azokon nevezetösen, mellyek a' világi tárgyaktól egyenesen vagyis közvetlen vannak különvonva, p. o. zöltség, mert a' zöld szín közvetlen tapasztalható; ezután azokra, mellyek már tsak közvetve vagyis föltételesen tapasztalhatók a' világi tárgyakban, magokban pedig nem állanak fön, hanem tsak

a' képzeletben vannak meg, p. o. jóság, gazdagság 's a' t.; utoljára a' legnehezebben különböztethetőkre, p. o. ország, országlás, ditsőség, virtus, vétek; mi különbség a' virtus és vétek, mi az irígység és gyilkosság, mi az irígység és tolvajság, mi az irígység és fősvénység, ez és a' takarékoság között, mi a' szándék és kívánság között? 's a' t.

§. Mikor már így a' tanuló megszokta a' tárgyakról nemcsak magokban különkülön némelly ismeretet szerezni, hanem azokat másoktól is pontosan megkülönböztetni, és így helyesen megismerni: akkor elkezdhet azok felől ítéleteket hozni, azaz azoknak tulajdonságait a' már föntebb eléadott alapokhoz, sinormértékekhez mérni, t. i. jők é, szépek é azon tárgyak, vagy sem? szorosán meghatározván előbb: mi a' jó, mi a' szép. Ezen ítéletek' hozatalakor azonban akármelly tárgyat bizonyos környülményekben, tekintetekben kell fölvenni. És itt a' bökkenője mindennek. Mert, mint föntebb mondtam, a' tárgyról nem általánosan, hanem csak egyes környülményeihöz képestt hozhatunk ítéletet. Az egész okoskodástudományak tzielja tehát az: úgy venni föl valamelly tárgynak bizonyos környülményben — tekintetben minden oldalait, hogy egygyik is figyelem nélkül ne maradjon; sőt, mivel ugyanazon egy környülményben is mind haszmos mind káros, mind rút mind szép oldalai lehetnek eggyzersmind, — ennélfogva ezen tekinteteket eggyüleggyig fölszámítván fontolóra venni 's a' számosabb és fontosabb tekintetek' nyomása után hozni ítéletet. — Akármelly tekintetet, mellynél fogva elménk valamelly határozatot tesz, oknak nevezzük. Így tehát az okoskodás nem volna egyéb, valamelly ítélet' minden lehető okainak helyyes és pontos eléadásánál. Egyedüli alapja tehát az okoskodásnak az, hogy az ítéletek' okait tanítsuk jól fölvenni, 's azoknak fontosságát meghatározni. Jól fölvenni mondom; mert a' természet ugyan maga vezérli az embert arra, hogy semmit ne tegyen ok nélkül: (innen a'

gyermeknek minden új ismerete után ez a' kérdése: miért? és tsak ne restelljünk neki annak idejében mindig felelni, úgy nem szükség őt egyébre tanítanunk) de éppen ez vezeti az embert félre is; mert, minthogy ok nélkül nem tesz semmit, — azt hiszi, hogy ha egy 's akármiilyen tsekély oka van valamire, már azt tselekednie kell, holott meglehet, hogy az ellenkezőre több 's fontosabb okai lettek volna; és éppen ezért kell arra szoktatni a' gyermeket, hogy ne tsak ok, hanem éppen elegendő ok nélkül semmit se hidjen, se állítson, annyival inkább ne tselekedjék. De mivel mindentudók nem lévén minden okait valaminek által nem láthatjuk, 's föl nem hordhatjuk: ennél fogva arra tanítsuk, hogy minél több 's jobb okokat igyekezzen legalább, ha mindeniket nem lehet is, eléhordani, tekintetbe venni. — E' végett minél inkább nevelnünk kell ismereteit, eleveníteni képzelődését. Nem kell félni, hogy a' képzelődés hiú ábrándozásra ragadja elméjét, tsak tanítsuk meg őt azt használni; sőt bizonyos, hogy tsak a' tüzes képzelődés képes az okokon és a' világi minden környülményeken egy tekintettel villámsebesebben keresztül vágni; mit várhatnánk ellenben attól, kiben semmi erő, semmi elevenség? Hát a' sebesen lobogó tüzet megvessük azért mert éget? valljon nem jobban világít és melegít é az? Inkább rohogjon el egy óranegyed alatt éltető tüzvel a' sarang, mint eszténdeig füstölögjön fúlasztó gőzzel emésztődve. — Minthogy azonban sok okok nem közvetlen fölvehetőek, hanem tsak másokból következtethetőek: arra is kell szoktatni a' gyermeket, hogy az okokat kinyomozni igyekezzen. Egyébaránt már ezt éppen az okoskodástudományban szerzendő jártasságnál fogva teheti későbbben.

§. Minthogy pedig kiváltt a' még szük ismeretű gyermek nem képes minden tekinteteit vagyis eldöntő okait valaminek eléhordani: ezért tehát maga a' tanító legyen neki ebben segítségül. — A' dolog' természete és a' tapasztalás e' következő módot bizonyítja leghellyesebbnek: — A' tanító föltévén a'

megvizsgáló tárgyát a' tanulók elébe, a' gondolkodásra engedett idő után, olykor pedig azonnal mindjárt, eggyel közzülök elmondhatja azon tárgy felőli ítéletét indító okaival; ezután a' másodikkal, és így tovább mindenikkel eggyesével. Szóval tételi pedig ezt többször velök, mint írásban. Ugyanis az okoskodás' írásbatételének mindenkor megszokása restségre szoktatja a' tanulót, elméjét eltomhítván; vagy ama' még veszedelmesebb hiedelmet veri fejébe, mintha írás nélkül nem is lehetne gondolkodni, vagyis az írásban állana a' gondolkodás az ész pedig tentában; legfőbb baj pedig az, hogy sok időt lop el; hány okoskodást nem lehetne addig szóval eléadni, míg eggyet leír 's a' föllovasáskor elnyekeg a' szegény tanuló? hátha még a' kijavított hibák' helyébe iktatott új mondásokat eggyül eggyig ismét leírja, főképp ha az egész munka rossz talál lenni? Így sokszor eggy tanítvány' munkátskájának írással kijavítása ellopja a' sebesen repülő órát a' többiektől, kik ezalatt semmit sem csinálnak, hanem magokat és a' tanulósgot holtra megúnják; hogy pedig még ilyenkor utoljára a' tanító közönségösen is fölvegye a' tárgyat maga előttök, arra idő teljességgel nem maradhat. Az élőszóvali előadás ellenben már azért is jobb a' tanításban, mivel így szoktatódik a' gyermek elméjét mellyet a' lassu írás elszunnyaszt, mindig ébren tartani, 's valamelly egész munkátskát egészen és eggyeszerre fölfogni; mellynek annyival több haszna van, mivel az életben rendszeren hevenyében kellettén határozódnunk, ha erre már gyermekségünkben rá szoktunk, nem fogunk idősb korunkban annyit botlani ítéleteinkben.

Midőn e' szerint a' tanítványok gondolkodásokat a' tárgy felől rendre elmondják: az általok mondottak' velejét a' tanító rendre fölhevén, 's eggyes okoskodásaiknak mind hibáit mind érdemét tudományyszeresen (okokkal) egyenkint kifejtegetvén, — ekkor maga a' tanító kijelenti: elé vannak é minden főbb tekintetek, mellyek a' tárgyra tartoznak,

számítva, vagy nintsenek; ha nintsenek, mellyek maradtak el; 's fölszollítja még mindeniket, hogy ha valami még eszébe jutott a' dologra tartozó az eléadások' hallgatása közben, azt most adja elé. Ekkor maga a' tanító elmondja előttök a' maga' okoskodását (mellyben mindannak benne kell lenni, a' mi jó volt tanítványaiéban), eszökbe juttatván hogy ő is mint ember sokat kihagyhatott, 's ezt az ő eléadását ne példány hanem csak példa gyanáni tekintsék. — Minden esetre a' tanító a' maga' eléadását hagyja legutoljára, mert különben arra szokik a' tanuló, hogy magától vagy nem mér vagy restell gondolkodni, minden esetre bizonyos lévén hogy az okoskodást úgy is készen fogja meghallani; vagy, ha azt már előtte előre elmondta tanítója, akkor ugyanazt mint magáét szemtelenül vagy legalább szajkó módra ismételvén. (Egyébaránt, ha nem írattuk, hanem élő szóval mondatjuk el az okoskodást, akkor szinte képtelenség lenne a' tanító' eléadása után okoskodtatni ugyanazon tárggyrol a' tanítványt, kinek kevesebb ismeretének kell minden esetre lenni mint tanítójának.) Azért is tanácsos utoljára hagyni a' tanítónak ön okoskodása' eléterjesztését, mert ha előbb tanítványai' okoskodásait végig hallgatta, részint az ezekben eléfordult dolgokat is hasznára fordíthatja (mellyek közzül meglehet hogy többek nem is jutottak volna neki eszébe), részint azok neki sok mondani és a' tárgy' világosítására valót 's meglehet sok elosztatást kívánó kétségeket juttatnak figyelmébe.

§. Szoktatni kell a' gyermeket arra is, hogy a' maga' itéletével ellenkező okokat is mindig eléhordja, hogy így mind a' két oldalát a' dolognak jól megfontolván, annál bizonyosabb legyen határozata. Nem öly nyomósok ugyan azok az okok, mellyeket ellenkező tekintetből hozunk föl okoskodásunkban; mert a' ki tudja mimódon nem kell tenni valamit, még azért nem tudja mimódon kelljen tenni: de legalább mégis hasznosak arra, hogy rosszúl ne tegyünk valamit, ne okoskodjunk; azonban a' festés' világát az

árnyékozás emeli ki legjobban. Különösen meg kell táfolni minden tehető ellenvetéseket, el kell osztani minden támasztható kétségeket, kimagyarázni az eléfordulható kivételeket.

§. Most már lehetne a' tárgyról ítéletet tenni, az okokból következést húzni, vagyis az okoskodást béfejezni. — De mivel helyeseknek vélt okainkban tsalatkozhatunk, nem árt sőt tanácsos megnézni, valljon hát a' tapasztalás megegyezik é következtésünkkel? Noha pedig erre is méltó figyelmet kell fordítanunk, nem kell mindazáltal a' tapasztalást vakon, azaz a' józan ész' megkérdése 's helybehagyása nélkül követni; lehet ugyanis azért még igaz (való) valami, ha a' tapasztalásban nem úgy jött is ki, vagy előre el nem látott környülmények, vagy a' részekben történt tsalatkozások miatt; p. o. a' tetőt megbírták volna az oszlopok, de ha valamelyikben olly titkos hiba lappangott, melyet előre nem láttunk, vagy nem néztünk meg, lerogyik a' tető, a' nélkül, hogy az építési számítás tsalatkozhatnék. — Különösen keveset kell építeni a' történetekből vett példákra; mert a' múltt dolgokban kitudja mitsoda okok lappanghattak, mellyek mostanra nem illenek; azonban ki áll jót a' régiség' állításai — igen sokszor hazugságai — mellett? — Legkevesebbet kell pedig hajtani a' mások' mondására. Ki mér engem arról bízósítani, hogy ez vagy amaz bármelly hires ember is (kiváltt a' régiek közzül, kiknél ma minden tekintetben előbb kell lennünk), igazat tudott é mondani ha akart-volna is; vagy akart é mondani, ha tudott-volna is? vagy ha akart is tudott is, de valljon nem lehettek é neki, akkor kiváltt, mások környülfállásai, mellyek a' mostanra, vagy legalább éppen a' fölvelt esetre nem illenek, vagy talán nem is illhetnek? — Ezt kell különösen a' példabeszédekről — közmondásokról megtartani, mellyek éppen azért ártanak minden mételyek között legtöbbit a' többnyire (fájdalom!) mások' esze után járó emberiségnek, mivel a' nép, mellynek rendesen száján forognak (mert okos ember kerüli ezeket), vagy tellyességgel nem,

vagy (a' mi még rosszabb) egyoldalúlag érti. Hány embert tettek már szerentséllenné ezen 's az efféle több (különben néha nagy igazságokat rejtő) közmondások: ismerd meg magadat! addig nyújtózd, meddig a' lepedő ér! 'sa't. Az elsőbbit így magyarázzák: ne kevélykedj! de, fájdalom! így is: alázd meg magadat! A' második is helyes magában, ha egyoldalúlag nem magyarázzuk. De hát ha a' lepedő kurta, nem szabad lesz azt, ha lehet, kitoldani? sőt nem kell az embernek magát mindig jobb állapotba emelni? nem mindig előbbre törekedni? De legnagyobb veszélyt az efféle bármely talpra esett közmondások az által okoznak, mivel rászoktatják a' tanulót más' esze után járni; a' mi az emberiségnek mindenek fölött legnagyobb boldogtalansága.

§. Miután a' vizsgálódásra fölvetett tárgyat minden oldalról az említett módon meghánytuk vetettük: ekkor húzunk az okokból következtetést, vagyis ítéletet hozunk a' tárgyról azon tekintetben, mellyben vizsgálni fölveztük, t. i. való é, és így hiendő; szép vagy jó és így kívánandó, követendő é az, vagy pedig rút és rosz 's annálfogva utálandó, kerülendő, ránk vagy másokra nézve, — ez vagy amaz tekintetben?

§. A' mondottak szerint az okoskodás' fő és alkotó részei ezek: 1) a' vizgálatra fölvetett tárgy (melly lehet egész gondolat is), 2) annak környülményei, vagyis a' teendő következtetés' — határozat' okai, mellyekből azt következtetjük, 3) A' következtetés vagyis ítélet a' fölvetett tárgyról.

Lássuk már az okoskodás' szerközetét.

2dik Szakasz.

Az okoskodás' szerközete.

1ső Tzikkely.

Az okoskodás' elrendelése (vagyis belső szerközete).

§. Az okoskodás' elrendelése, akár szóval akár írásban adjuk azt elé, mindenben a' természetet kö-

vesse; azaz úgy adjuk azt elé, mint elménkben összeállítottuk. Elményben pedig csak egy módja van az okoskodásnak, t. i. ez: — Fölveszünk valamely tárgyat vizsgálni; azt meghányjuk vetjük minden oldalról és minden környülményekben, azon tekintet-höz képezt, mellyben vizsgálódásunk' tárgyává tettük azt; végre ezen környületek- mint indítóokoknál fogva valamely itéletet teszünk fölöle, következtünk valamit, határozódunk.

§. E' szerint az okoskodás' egész rende ennyiből áll: — Elül teszem a' fölvetett tárgyat, melly mellett vagy megmondom előre, mit akarok róla megmutatni, ha t. i. már készen van kigondolva az okoskodás: vagy, ha azt még csak most kezdem vizsgálni, úgy az itélet' előleges kijelentése helyett csak kettős kérdést teszek föl, p. o. vagy illyformán szollok: „Meg akarom mutatni, hogy a' tudomány teszi egyedül az embert emberré“; — vagy illyformán: „Azt akarom vizsgálni, a' tudomány teszi é egyedül az embert emberré?“

Ezután eléadom az okokat, úgy a' mint eszembe jönnek. Minden esetre, ha valamit mesterségesen kidolgozott munkában akarok megmutatni, akkor jobb az okokat bizonyos renddel adni elé, vagy a' legfontosabbakról menve a' tsekélyebbekre, vagy megfordítva. Midőn okoskodom ugyan, akkor lehetetlen először mindig a' legszembetünőbb erősségeknek, legfontosabb okoknak nem ötleniök eszembe, 's e' rendet az eléadásban is jó megtartani: ha azonban valakit indítani, elhítenni, valamire venni akarok, olyankor hasznosabb a' tsekélyebb erősségekről menni a' fontosabbakra; mert a' tsekélyebbek már hajlandóvá teszik hallgatómat vagy olvasómat állításom' elhívésére, 's mindig fontosabb okok hordatván elébe, utoljára egészen részemre hajlik. De ha elsőben a' fontos okokkal komolyan és hathatósan parantsolok neki, utoljára pedig tsekélyégeket hozok föl előtte: akkor előbbi meghatása apródonként elenyésszik, vagy végre talán ki is fog nevetni.

Ha tsupán vizsgálódom 'okoskodásomban, akkor az ellenkező oldalról is föl kell hordanom minden erősségeket és az előbbiekkal mindeniket egybe-hasonlítanom, hogy a' különbség annál szembetűnőbb legyen. Ha pedig meg akarok mutatni valamit, akkor az ellenkező oldalait csak úgy kell fölfedeznem a' tárgyának, ha azokat képes vagyok megtzáfolni, különben magam ellen tselekednék, 's tanátságosabb lett volna nem szollanom; de ha az ellenkező erősségeket is föl merem hozni és meg is tudom tzáfolni: ezáltal legfényesebben vívom ki állításomat.

Ez meg lévén, ha tetszik, a' természetből 's tapasztalásból is megmutogatom fontos példákkal állításom' igaz-az ellenkező állításnak pedig hamis voltát; vagy ha csak vizsgálódom, akkor mind a' két ellenkező tekintetben hozok föl a' kitézött tárgyra példákat.

Utoljára következést húzok az előbbiekből, ha t. i. eleve meg nem mondtam mit akarok következtetni, azaz ha csak vizsgálódás volt okoskodásom; ellenkező esetben pedig, ha t. i. mutogatni vettem föl valamit (melly esetben előre megkellett határoznom, mit akarok következtetni), akkor csak intem már az olvasót vagy hallgatót állításom' hivésére vagy követésére, vagy pedig az ellenkezőnek megvetésére, akár mind e' kettőre.

§. Ennyiből áll az okoskodás' egész elrendelése. Innen látnivaló, milly üres hang ama' műszeri (mechanica) elrendelés, mellyet sokan javasolnak, hogy t. i. az okoskodás' rendje ez legyen: kezdet, megmutatás, végzet. Ugyanis azt kérдем: mi a' kezdet? az é, ha a' következtetést előre megmondom? — Nem! mert ez elül is csak végzet marad; ugyanis nem a' papiroson lévő helyyökből, hanem azon rendből kell az okoskodás' részeit tekinteni, sorozni, mellyel azok elménkben eléfordulnak. Így a' végzetet azaz határozatot is kijelenthetem beszédem' elején, de azért az még sem kezdete az okoskodásnak, hanem csak a' beszédnek. Eggy szóval: adhatom elé

okoskodásomat megfordított renddel is, miután az már készen van elmémbe, de a' gondolatban a' természet' rende mindig eggy és ugyanaz marad. Festhetek tornyot papiroson fölfordítva, de azért te-
lőt alap nélkül a' valóságban nem építhetek.

2dik Tzikkely.

Az okoskodás' eléadása (vagyis külső szerközete).

§. A' külső eléadásról általjában tsak ennyit mon-
dók: hogy abban semmi fölösleges ne legyen. Tu-
dom, sok éretlenek örülnek a' gyermek' piperés és
tekervényes szajkóeladásainak, örülnek a' tzifra de
üres kerekbeszédeknek; mintha a' köntösben állana
az érdem! En is jónak látom közrebotstott okosko-
dásokban — értekezésekben (ott is tsak akkor, ha
indítani akarunk) olykor ékesen írni. De most itt tsak
a' helyes eléadásról van kérdés; az ékes eléadás
(ékesszollás) különben sem egyéb a' költészet' kin-
tiseinek az okoskodás' eléadására fordításánál. Itt tehát
éppen akkor, midőn az okoskodás' alap (és így nem
kitzifrázott) tudományára (mellyről már említet-
tem, hogy a' költészet előtt kell múlhatatlanul tanít-
tatnia) akarok rövid útasítást adni, — azt állítom,
hogy tsak eggyetleneggy szóval is többet az ifjú
eléadásában még nem kell szenvedni, mint a' mennyi
múlhatlanul szükséges. Most kell szoktatni arra, hogy
mindent jól de röviden és világosan — és így leg-
jobban adjon elé, 's ne a' külsőben (kiváltt, az ege-
kért! ne a' piperésben, melly a' tudatlan pórság'
romlott ízletének következése, 's ne a' Cicero' és
több hozzá hasonló romlott ízletűek' másfélsingnyi
szavaiban), hanem egyedül a' dolog' velejében ke-
resse az érdemet. Most kell szoktatni jó eleve, hogy
a' fejiért fejiérnek (nem fejiéresnek, annyival in-
kább nem feketének), a' feketét pedig feketének te-

kintse, és mondja is! — Különben is meg kell jegyezni, hogy minden tárgy' kifejezésére tsupán tsak egy legjobb szó van akármelly nyelvben (ha talán többek vannak is), 's mihelytt nem azzal mégpedig egyedül tsak azzal — élünk, már nem a' legjobbikkal élünk. Aztán meg, vagy elég a' fölvevtt tárgy' kifejezésére egy szó, vagy nem; ha elég: minek többet? ha nem elég: ez jele, hogy nem a' legjobb szó van választva, 's ekkor keressük föl azt; vagy ha nints: alkossunk. Oh milly sok és nagy szerentsétlenséget okozott már az, hogy valamire nem a' legjobb szóval éltünk! Mindennap szomorúan látjuk a' könyvekben az igazságot a' szók által fölál-dozva (mert minden simítás hazugság, azért, mivel a' legjobb szót az író egy másik nemlegjobbal föltserélte. De talán a' szép hangzás' kedvéért? Úgy hát énekeljünk szépen, de hazugságot. Egyébaránt egy mondást, ha rövid is, többképen lehetvén el-rakni, elkerülhetnék szegény írók a' nemlegjobb szókat a' nélkül, hogy a' szép (de nem igaz) hang-zásban kárt vallanánk. Legnagyobb szerentsétlensége ma különben is az embernek, hogy hazudnia kell, akarom mondani: kellene; mert ezt tenni nem szabad!

§. Még egy szót a' hasonlításokról! Ezeket az okoskodás' tudományát most kezdőnek kerülnie kell; mert minden dolog tsak magához hasonlít tökéletesen és leginkább, másra pedig már soha úgy, mint magára, nem illik, nem is illhetik. Későbbre tehát, t. i. a' költészeti ékesítések közzé, és így az Oratoriára (szónokságra) kell a' hasonlítóatást hagyni, mikor már félre nem vezeti a' megerősödött ítéletű okoskodót; ott is pedig különös megválasztással és vigyázattal, és tsak mint drága fűszert, kell azt használni. Különben is ez tsak gyöngyeit nem pedig alkotó részét teszi az okoskodásnak.

§. Lehetetlen elnellőznöm sok tudatlan tanítók-nak ama' legtökéletlenebb szokását, melly szerint azt, a' mit mindenek fölött távoztatni kellene, mint

tsaknem legelső érdemet magasztalják és ajánlják tanítványaiknak, t. i. nemcsak az írók' derék mondasainak közbenközbeni (még tán menthető de a' főntebbiek szerint inkább káros mint hasznos) fölhozását, hanem azoknak minél kikeresettebb összehalmozását, vagy akarom mondani, összelopogatását. Innen van ama' sok tsuda állat, vagy akarom mondani tsuda okoskodás (melly igazán megérdemli a' különben veszedelmes labor nevet) mindenünnen összehurtzoltt és éppen azért össze nem illó tagokból alkotva. De van ennek károsabb következése is; az, hogy így a' tanuló a' más' esze után tanul járni; leginkább pedig itt veti meg a' tanító alapját annak, hogy a' növendékből valóságos charlatan (hála! hogy magyar neve nints, noha nálunk is itthon lakik) váljék. De ha ezektől félni nem lehetne is, — ugyan kérdem jó tanítók: várhattok é jőzan ésszel eredetiséget attol valaha, a' ki az első tanításkor idegen májmolással lép föl az értelem' szenthelyére?

§. Midőn már a' tanulók az eléadottak szerint az egyszerű de körmönfontt okoskodást megszokták, játék és valóban nagy gyönyörűség lesz nekik, egyszersmind szükséges is, egymás' munkáit megbírálni; úgy azonban, hogy az említett szabályok szerint tudományoszeresen okát is adják egymás munkáiról tett ítéleteiknek, és a' hibákat kijavítsák. Erre nézve szoktatni kell őket arra, hogy társok' okoskodásáról elsőben általánosan mondják ki ítéletüket az egészre, azután egyenkint a' részekre nézve, mégpedig először tsak a' dolgot, azután pedig az eléadást is külön renddel fölvéve; vagyis az okoskodást mind belsőjére mind külsőjére nézve tudományoszeresen tanulják megbírálni. Így tudnak majd utóbbj' a' vastag könyvekről is és azoknak vastag hibáikról tudományoszeresen helyes ítéletet hozni; így nem fognak egygy könnyen tsalfa okoskodások által félrevezettetni.

§. Így men ugyanis nem tsak az illy iskolai rövid, hanem akármelly hosszas okoskodás is; mert a' vastag könyvek sem egyebek (tartoznának lenni) hosszasabban kifejtett okoskodásnál, mellynek ismét mindenik apróbb tzikkelye külön magában egy kis mellékokoskodás, melly t. i. a' főokoskodás' világosítására szolgál; különben az egész könyv nem ér semmit, 's nem egyéb szóhalomnál vagy talán tévelygés' örvényénél.

§. Hogy az okoskodás' alaptudománya nélkül egy lépést sem tehetünk a' világon, arra nézve egy igen eggyügyü példát említek meg. — Juhot akar venni a' paraszt. Fölteszi hát előre magának kérdésbe: hasznos lesz é ezt tennie? Ha juhhot veszek (így gondolkozik magában) hasznos lesz; mert: tejet, sajtot, gyapjút, bárányt, húst, bőrt ad, még tárgyáját is használhatni; vagy meghizlalom, 's jó pénz üti markomat érette. „Itt vannak okai! De van esze; fölveszi másik oldalát is a' dolognak. Igen de (folytatja) széna, só, akol, juhász kell a' juhoknak, a' juhásznak kenyér 's a' t.; el is hull sok belőle; hátha még marhadög lesz? hátha a' gyapju' arra lemen? — Ennyinél 's ennyinél mégis tsak nem száll alább? úgy is nyerek. De ha elhüllana? akkor nem nyernék. Így hát nem veszek. Igen de most most olly oltsó, hogy árrát a' bőrért is tsaknem megkapom; egy kitsit a' szerentsére is kell bízni.“ 'S több efféle. Imé! meghányta vetette az ellenkező oldalát is a' dolognak, 's elhatározza a' juhvételt: „Lám (ügymond) János bátsi is vett juhokat, 's már szép házat épített belőle!“ — Kezet tsap tehát, 's e' lelkes conclusióval juhos gazdává lesz. — Cicerótól most nem érkezett vagy talán jókedvében el is felejtett a' jó ember tanátsot kérdeni; pedig ha szegény belé talál bukni, a' tudós világ ezt fogja kiáltani: „Úgy kell! miért nem kérdezted meg Cicerót; Ő ezt mondja nagyékesen Libro, Capite, pagina — —!!!“

§. A' ki már okoknál fogva, tudományszere-
sen (de természetes legyen e' tudomány!) tanult
okoskodni: jól elé fog az utóbb valamit adni is;
abbol, és tsak abbol lesz jó Logicus jó Rhetor,
utóbb (a' költészet és sok! sok! tanulás után) ora-
tor (szónok) is; mert van mártárgy fejében, melly-
ről jól gondolkodhasson 's beszélhessen. Abbol
lesz a' közéletben is okos és bizony szerentsés
ember is minden lépteiben, abbol derék böltsel-
kedő. Attol várhatnak a' tudományok és mestersé-
gek eléhaladást, abbol jó polgárt a' Haza.

írta

Sasku Károly.

KÖLTÉS ZET'

(Poësis)

ALAPTUDOMÁNYA.

Semmiben sints több fró, semmiben kevesebb derék, mint a' költészetben. Ha tudná sok verselő, minő nagyba vágott, midőn tollát a' ditsó költészet' sanyargatására fölemelte: halálra rémülne szörnyüködtében. De, ön szerentséjére, a' világnak pedig nagy szerentsétlenségére, a' nagy írászsoport nem tudja ezt, 's mint a' sötétben tévelygő vándor, ki tsendes szívvel ténfereg éjszaka a' meredeg tetőn, melly a' roppant bértz' tsútsán lábától tsak egy ujnyira iszonyú mélységre támaszkodik, mellynek tsak messzelátására is világos nappal feje bádjadtan szédelegne: úgy mászkál a' verselő sereg ama' szédtő magasság körül, mellyről a' ditsó költészet varázs hangjával olvasztgatja a' kegyetlenek' márvány szívét, szelídíti a' vakmerőket.

Mindenben vannak balitéletek a' nagy tudatlan tsoport között, de semmi tárgyrol nints annyi, mint a' költészet felől. Melly számtalan balitéletek közzül a' világ mindedig eggynél többet alig vetközhetett le, azt sem mindenütt pedig; t. i. már ma legalább nagy körömben és piszkos kézben nem hisszük állani a' költészséget. A' többi szinte együleggyig megvan máig is, sőt mindeniknek számos unokái szármoztak.

Kétféle emberek vannak ugyanis a' világon: verselők és nemverselők. Amazok azt hiszik, hogy ők mind koszorús költők; (pedig verselő és költő közt vajmi nagy a' különbség!) a' nemverselők pedig azt hiszik, hogy egyedül amazok a' költészet' béavattjai, ők pedig nem lehetnek költökké; 's illy tsüggesztő hiedelmök miatt nem is igyekeznek a' költészetet tanulni; 's minthogy azt nem tudják, nem tesznek egyebet annál, hogy azt ótsárolják; mire a' verselőkben különben is elég tárgyat találnak.

Mind a' két rész pedig megegyezik abban eggy-mással, hogy eggyik sem tudja, mi eggy költő, mi a' költészet. Ez utóbb említett balitélet mindenek között legveszedelmesebb 's annya a' többieknek, melyet rendesen e' szókkal fejeznek ki: „Nem minden születik költőnek.“ Ezen állítást így kell megfordítani: „Minden születik költőnek, de nem mindenből válik az.“ De miért nem válik költő mindenből? azt lehet kérdeni. Felelet: azért, mert nem minden tanul meg költővé lenni. Hát lehet megtanulni a' költészetet? vagyis: van tudománya a' költészetnek? Lehet, van, igenis! és épen ezt akarom én előadni.

Ezt akarván tehát, nem üzömfüzöm a' költészet felőli balvéleményeket, mert azokat vastag könyv sem lenne képes mind eléhordani; azonban éppen ezeknek kiirtása tzelja munkátskámnak. De mivel a' hibát nem kitsúfolással, melly illetlen 's haszontalan, sem tsupán megtzáfolással, melly magában még nem elég, hanem a' helyesebb út' megmutatásával lehet egyedül foganatosan javítani: ennél fogva igyekezni fogom értekezésemben a' költészet' tudományának alapjait eggykét szóval eléterjeszteni.

1ső R é s z.

A' költészet' tárgya vagyis tzelja, és határozata.

§. Az okoskodás' alaptudományáról írott értekezésemben a' természetből kifejtegetve megmutattam, hogy minden gondolkodásunk — okoskodásunk (ha t. i. a' böltselkedést nem haszontalan szóhasogatássá alázzuk, hanem életünk' boldoggá tételére intézük) oda men ki, vagyis abból áll, hogy a' valót (v. igazat), jót (v. hasznost), és szépet (v. természet), úgy más részről a' hamisat, rosszat, és rútat, megismerni tanuljuk, hogy így amazokat keresni, emezektől őrizkedni megtanulván, éltünket lehető

legboldogabbá tegyük. — De mivel az ember semmit inger nélkül örömett nem tselekeszik: szükség tehát az emberek előtt a' valót, jót, és szépet olly tetsző és kellemes, — a' hamisat, rosszat, és rútat pedig olly undorító és kellemetlen színekkel festeni, hogy ők amazoknak kívánására 's annálfogva keresésére, emezeknek pedig utálására 's annálfogva kerülésére indíttassanak. Azon művészetet vagyis mesterséget már, melly azt tanítja, mimódon lehessen ezt tselekedni, költészetnek nevezük.

Jegyzet. E' határozatból látnivaló, hogy a' költészet művészet ugyan, de minden többinél elébbvaló. Elébb a' hangzászatnál (muzsika), mert ez tsak pusztá hangokból áll. Eunnél elébbvaló már a' festés és képfaragás, mert az már látástárgy és így érthetőbb a' pusztá hangoknál; 's a' mennyivel finomabb, betesebb, közhasznúbb, és múlthatatlanabb ránk nézve a' látás a' hallásnál, annyival elébbvaló a' festés és képfaragás a' muzsikánál. De mind a' festés és faragás, mind a' hangzászat, tsak egyes vonatokat terjesztenek elé egyszerűre a' világból. A' költészet ellenben valamelly tárgyat okaival, következésével, 's minden környülményeivel képes elérjesztetni; és így ama' két művészetnél sokkal elébbvaló, annyival t. i. a' mennyivel a' beszéd és gondolkodás állítvaló az egyes érzékeknél. Ezt pedig annál méltábban állíthatni, mivel a' költészet ama' kettőt is, t. i. festést és muzsikát is magában foglalja, az elsőbbit ugyan a' képzelgetés, az utóbbit pedig a' szók' hangzása által, mégpedig sokkal érthetőbben és így tökéletesebben, mint ezt a' muzsika és festés magában tehetné.

§. De hát, mondhatná a' föntebbi határozatra valaki, az okoskodás, melly éppen a' fejért fejérnek a' feketét feketének ismerni tanítja, nem elég é arra, hogy a' jót, szépet, rosszat, rútat, tulajdon színében fesse, — hát költészetre kell e' végett szorúlnunk? Sőt nem képtelenség é a' költészetnek már tsupa nevénel fogva is föltenni, hogy az igazat, jót, szépet, éppen költemények által kellene sőt tsak lehetne is valódi színében festeni?

Az elsőre felelem: Nem elég magában a' józan okoskodás; mert magában igen száraz. Láthat ugyanis az ember valamit jónak, szépnek 's a' t. de azért még (mint az okoskodás' alaptudományában kifejtet-

tem, 's itt is főntebb megemlítettem) nem kívánja azt, hatsak érzékeinek nem hízelkedik (és ez újabb bizonyosága annak, hogy eszünk érzeteinken, tapasztalásunkon épül). Innen gyakran többet indít egy rövid költői beszéd minden hosszas okoskodásnál. A' háborúba nem prédikátzióval, hanem egykét lelkes biztatással képes a' vezér seregét a' halállal szembe vezetni. — Hízeltedőleg, érzést érdeklőleg kell tehát a' szépet és jót az ember előtt festeni, hogy reszkessen örömében, midőn a' virtust előtte fényesen látja tündöklenni, — borzadjon a' vétekek tsak meggondolására is.

A' másodikra felelem: A' költészetben nints semmi képtelenség a' valónak, jónak, és szépnek valódi festésére; 's tsak akkor lenne, ha azokat ellenkezőknek adná elé, vagyis hazugságokat költene; úgyde nem költ hazugságokat, hanem tsak az igazat, jót, és szépet mutatja legnagyobb mértékben, legtündöklőbb fényében, ha mindjárt az a' fölvetett környülmények között olly szép fényben nem tündöklök is. — Meg kell ugyanis a' hazugságot különböztetni a' költeménytől (tudományos tekintetben véve ezt); mert noha átaljában minden, a' mit nem úgy adunk elé a' mint van (tehát akár nints, akár tsak nagyítva van), mind költemény: mindazáltal hazugság tsak akkor lesz belőle, ha az vagy éppen lehetetlenséget foglal magában, vagy ártani való szándékkal költjük azt. A' hazugság' bélyegei tehát a' lehetetlenség és tsalárdság. — Innen látnivaló, hogy a' költészet, minden nagyításaival is, a' lehetőség' határain túl nem mehet. Meglehet ugyan, hogy némellyek szeretnének ellentmondani ezen állításnak, a' költött tsudákat hozván föl ellene: de azt mondom, hogy a' költészeti tsudákban sints, nem is lehet, lehetetlenség, és a' tsuda tulajdonképen tsak névben van meg, de dologban nints, p. o. szárnyas ló, e' helyett: gyors ló, 's a' t. Különben is, lehetetlen tsudát képzelni, hanemha már azt, külön részekben ismerjük; ilyenek p. o. : a' sphynxek, szarvas vagy szárnyas lovak, sirenek, sárkányok 's t. e' f.

Ezek szerint tehát a' költészet sem képtelenséget nem foglal magában, sem nem fölösleges; sőt multhatatlanul szükséges a' virtusoknak az emberekkel megkedveltetésére, a' vétkeknek pedig megutáztatására.

§. A' költészet' határozatából már látnivaló, hogy a' költészetnek is ugyanazok a' tárgyai, mellyek az okoskodásnak; és így senki jó költő nem lehet, hanemha jó böltselkedő, sőt éppen bölts; úgy szintén derék költeményt sem képzelhetni, melly okos munka ne lenne. Ha pedig arra, hogy valaki bölts legyen, minden tudományokban jártasnak kell lennie: mennyivel inkább megkivántatik ez a' költőben? A' költőnek ezenkívül a' művészetekben is minél tökéletesebbnek kell lennie, és pallérozott izletűnek.

Tárgyait tehát a' költészetnek nem kellettven ez értekezésemben újra fejtegetnem, — tsak az már a' kérdés: mi hát a' költészet' m e s t e r s é g e? vagyis, miként kell és lehet, festeni költőileg?

2dik R é s z.

A' költészet' mestersége.

1. Szakasz.

A' költészet' belseje.

1ső Tzikkely.

A' költészet' alkotó részei.

§. A' költészet' egész mestersége egy szóval a' természetességben áll, azaz abban, hogy akármelly tárgyat minél természetesebben fessünk, Mert ha festésünk nem természetes, akkor képtelenséget mutat és hitelt nem nyer, e' nélkül pedig senkit meg nem indíthatunk. — Természeteségen azonban nemtsak azt lehet és kell érteni, hogy va-

lamit pusztán, úgy a' mint van, adjunk elé (ez az okoskodói — rhetori természetesség): hanem azt is, ha olly fényben adunk elé valamit, a' millyenben az lehetne valamelly környülmények között a' természetben, hamindjárt most, ebben vagy amabban a' helyzetben, nints is (és ez a' költői természetesség). Így p. o. a' mező nem mindenkor zöld, a' tavasz gyakran fürgeteges; de azért a' költő a' mezőt (rendesen) zöld bársonyban, a' tavaszt kellemesnek festi. Ezáltal pedig nem vét a' dolog' természete ellen, sőt azt így emeli inkább szem' elébe; mert a' mező' rendes színe tsakugyan zöld, a' tavasz tsakugyan legtöbb kellemekkel kínálkozik.

Szorosabb meghatározás' kedvéért tehát így különböztethetjük a' természetest: Mikor a' tárgyakra átjában, de pusztán mondjuk ki ítéletünket: akkor természetesen ugyan, de szárazon (rhetorilag) okoskodunk; ha pedig egyes fővonásait hozzuk elé a' tárgynak, 's ezekből hagyjuk következtetni az ítéletet, olvasónkra vagy hallgatónkra bízván azt: akkor is természetesen ugyan, de már akkor ékesen (költőileg) okoskodunk vagy adjuk elé okoskodásunkat. Így p. o.: „Mikor a' szél megzúdul, akkor a' hajó veszélyben forog.“ Ez rhetorilag van mondva. De Virgil ezt így fejezi ki: „Lárma támad 's a' hajókötelek tsikorogni kezdenek.“ (Insequitur clamorque virum stridorque rudentum.) A' hajósok' kiabálása, és kiváltt a' hajókötelek' tsikorgása (mivel a' hajón szélvészkor ez különös és tulajdon hang) olly természetes fővonása a' szélvésznek, mellyben Virgil valóban remekelt, és olvasója szintúgy hallja tsikorogni a' vastag köteleket. Így Ovid, midőn Jupiteret bikává változtatja, azzal szerez hitelt eladásának, hogy annak még állását is leírja „Hosszan tsüng alá szügyéről pótyögője“ úgymond (Armis palearia pendent); hogy így mintegy szemünk előtt képzeljük a' ravasz tzirmost.

§. A' tárgy tehát, mint fentebb is mondtam, tsak az a' költészetben, a' mi az okoskodásban; de a' költészetben tsak fővonásait festjük vagyis adjuk elé.

Vigyázni kell azonban, hogy sok illy fővonását ne adjunk valamely tárgynak; mert így a' dolgot, hegyről végig elészámlálván környülményeit, úntatóvá, legalább rhetorivá, szárazzá tesszük. Eggyet vagy legalább keveset kell tehát a' fővonásokból eléadni; de a' legjobbat, melly t. i. más dolgokkal nem közös; mert még kell jegyezni, hogy a' költészetben is (valamint a' pusztá okoskodásban) minden egyedül a' helyes és pontos megkülönböztetésen épül.

§. A' mi a' gondolatbeli tárgyoknak költői elrendelését illeti, — ha azokat a' költő az okoskodás' szokott rendje szerint adná elé, akkor olvasója vagy hallgatója előre járván okoskodásával, minteggyelőtte mondaná a' következőket, 's így azok előtte újságok vagy véletlenek nem lévén, azok által nem indítatnék meg; ha pedig a' költő még valamit el is találna felejtetni a' mit mondania kellett vagy lehetett volna, vagy a' mondottakat nem jó renddel adná elé: akkor még ki is nevetné azt. Pedig a' költőnek tiszteltetni — bámultatni kell hallgatójától, mert különben miként fogja azt beszédével elragadni oda, a' hová akarja? Ezért tehát a' költő' gondolatának nem az okoskodás' közönséges rendén kell menniök (mert azt, a' mi közönséges, senki sem bámulja), hanem véletlen ugrásokban, hogy hallgatója tsak sokára lássa által közöttök a' kaptolatokat, vagyis azt, miképen mehetett a' költő azon gondolatokra. Így a' véletlen meglepés előtte az újságot bámulandóvá és kedvessé teszi.

Mert a' költőben múlhatatlanul megkívántatnak e' tulajdonságok: 1ör hogy magának hallgatója vagy olvasója előtt hitelt szerezzen; annálfogva úgy adjon elé valamit, hogy a' józan okossággal ne ellenkezzék, nehogy abból lehetetlenség tetszvéni ki, magát nevetség' tárgyává tegye; de 2or szükség, hogy bámulást gerjesszen maga iránt, a' mit a' véletlen tárgyakkal meglepés által eszközöl; ennek azonban nem mesterkéltnek kell lenni, mert ha ezt olvasója meg találja sejdíteni, akkor minden tekintetét elveszli az író előtte 's többé soha vissza

nem nyerheti. 3or szükség, hogy indítani tudjon, a' mit hathatós és kedveltető eladásával vihet véghöz.

Nem úgy kell azonban föntebbi szabályomat érteni, mintha a' költőnek ész nélkül mindent összevissza kellene vagy szabad lenne zavarni, és tsupán ábrándozni; mert ha ész nints beszédében, miként gerjessen hitelt, bámulást, megindulást? Sőt éppen a' költeményekben kell jól menni az okoskodásnak, hogy, ha a' kaptolat a' gondolatok között nem látszik is, mégis az összefüggés a' gyakran legellenkezőbbeknek tetsző ('s minél ellenkezőbb, annál szebb) tárgyak közt kétségbehozhatatlan sőt bámulandó legyen. Most a' magas fölkhőkben kereng a' madarak' királya, de szeme szüntelen kijeleltt prédájára függesztve, 's majd, mikor emez nem is vélné, egy hatalmas letsapással sujtják le nemhibázó körmei: így a' költő most fön kereng a' képzeletek' mérhetetlen térjében, majd egyszerre villámsebességgel tsap le hallgatója' szívére, hogy azt hatalmason megingassa. Ha tengervészt ír, a' förgetegeket küszködteti egymással, eléidézi a' világ' mind négy sarkait reszketve bámulni a' természetnek iszonyú és éppen azért gyönyörű háborúját; pedig mi a' tárgya mindezen föllengős képzeleteknek? néhány töredékeny fenyő, — egy hajó, — 's rajta egy óriás talán? nem! egy középptermetű hős, néha tsak egy szökevény. A' habokat ő nem ölszámra emeli, hanem a' tsillagokat verdesteti velök; az égből ismét leszáll egy szökéssel a' föld' közepére, sőt túl azon, egy nem is létező alvilágra; — 's az egész nem egyéb ama' néhány fenyő' ingadozásánál. Elborítja egy szavával a' megmérhetetlen eget, a' nap' villámképét elsötétíti. Mi ez a' tsudahatalom, melly ezt teheti? — néhány ezer paripa' körmétől fölvertt por, és egyéb semmi. A' hegyek ingadoznak hőse' tekintete előtt, retseg a' tzirnos Charon' bélelt tsónaka a' vitéz Aeneas' süllyos lábai alatt. Ki pedig ez az Aeneas? egy szerentsétlen szökevény. — Így Csokonai midőn

sírhalmokat, szívborzasztó éjszakát, alvilág' vak-ablakát 's a' t. emleget, éppen ezzel adja elé hogy az ő dalai örömet fognak hirdetni, vidámságot lehellenni. Barátja' élete miatt aggódik Virgil, 's mégis a' tenger' iszonyait festi soraiban, 's Afrika' rohanó fürgetegét küszködteti éjszak' rettentő fúvalmaival.

§. Hogy pedig hallgatónk' elméjét bámulásra gerjesszük és szívét megillessük, és így fő tzélunkat elérjük: nem elég valamit tsak természetesen festeni, hanem szükség segítségül mindazt fölvennünk, valami tsak a' természetben szép, nagy, eggy szóval bámulásra és szeretetre méltó 's annál fogva indítani képes. Az ilyen tárgyak a' természetben nagy számmal ugyan, de a' legnevezetesebbek közöttök nem kimeríthetetlen számmal vannak. Kevesek ugyanis az egészhez képestt a' tapasztalásunk alá eső dolgok közöttök azok, mellyek részint szokatlan részint nagy voltak által nemcsak figyelmünket hanem bámulásunkat is magokra ragadják; mert a' mindennapi, bármilly nagy és szép legyen is az, bámulásra nem ragad. — Innen van, hogy a' költők, mintha mind összesúgtak — vagy egymás' gondolatait ellopkodták volna, mindnyájan ugyanazon szépségeket hordják föl a' természetből tárgyaik' fölékesítésére. Ebből azonban nem kell gondolni, mintha ezeket egymástól lopkodták volna, mert tsak a' természetből vették. Homér nem azért vett el az utóbbi költők elől minden újat és szépet, mintha ő egyedül tudta volna talán azokat föltalálni; hanem azért, mivel első volt, ki azokat — és szinte mind — használta; innen a' többi költő utána már újat ugyan nem, de mégis szintúgy helyest és szépet mondott.

Bámulásra tehát tsak a' ritkább és méltóságosabb természeti tünemények indítanak; millyenek: az égiháború, villám, menydörgés, fürgetegek, tűzokádó hegyek' kitörései, földrengés, viadatok 's a' t. Másod rendben állanak ezek után a' szokott ugyan de mégis figyelmet gerjesztőbb világi tárgyak és tünemények; p. o. hajnal, éjszaka, nap, hold,

tsillagok, tél, tavasz, tengerek, roppant bértzek, folyóvizek, szép völgyek, ligetek, berkek, források 's t. e' f. — Ezekkel ékesíti föl tehát, akár pusztán eléhozva, akár hasonlításokban, a' költő a' maga' különben közönséges tárgyát, melly magában pusztán eléadvá vagy tsekély vagy legalább száraz és kellem nélkül lett volna. — Hát azt gondoljátok, hogy Homer' Ilias-át magában tekintve tárgya tette volna egyedül olly széppé, 's az szerzett volna neki halhatatlan nevet, ha ő azt a' tengeri tüneményekkel, a' háború' egyes környülményeinek nagytott leírásával 's a' t. föl nem ékesítette, — bájolóvá nem tette volna? Odyssea-ját is nem egyedül tárgya (melly nem egyéb a' minden utazások között legunalmasabb tengeri utazásnak, hol víznel és égnél 's néhány kopasz szirtnál egyebet alig láthatni, leírásánál), hanem a' benne megemlített környékek', szigetek', ezekben találtt nevezetességek' 's bájoló helyek' leírása és Circe' románja, tesz érdekessé. Virgil, ha Aeneas-t egyenesen kiteszi Latium' partjaira hadakozni, soha sem nyér költői koszorút; sőt tulajdonképen nem is az Aeneas' utazása, hanem a' lefestett tengeri szélvész, a' 'Trójai végtasata, Carthago, a' Dido' románja, az Aethna', a' tengerijátékok', a' pokol', a' Latiumi hadak' leírása 's a' t. — ezek teszik Virgil' munkáját derék költeménnyé.

§. Nemcsak pedig a' fő történetet vagy tárgyat más mellékes tárgyakkal, hanem ezeket ismét apróbb természeti egyes tüneményekkel, tárgyakkal, ékesíti föl a' költő. — Így Virgil a' pokol' leírását egyes apróbb festésekkel, p. o. Elysium, Lethe, Cocytus, Charon, Cerberus 's a' t. leírásaival teszi figyelmet gerjesztővé, minteggy szemmel láthatóvá, és így érdekessé. Így a' láthatatlan indulatokat látható kitéréseikben, ezeket pedig egyes környülményeikben kell festeni a' jó költőnek.

§. Legnagyobb és szinte közönséges ékességei pedig a' költészetnek, leghathatósb fegyverei a' költőnek a' hasonlatok (tropi) és hasonlítások.

Amazok inkább csak egyes kifejezésekben, többnyire csak egyes szókban, emezek egész képekben tett hasonlítások. (Az elsőbök, ha tovább, hosszason folytatjuk, allegoriákká lesznek, millyenek minden mesék.)

Mit? hasonlítások? — mellyeket az okoskodás tudományában éppen azért mondtam helyteleneknek, legalább gyakran félrevezetőeknek, mivel minden dolog csak maga lévén magához leghasonlóbb, más-hoz helyesen nem hasonlítottathatik? — Igenis! ismét mondom: hasonlítások. Mert meg kell jegyezni, hogy noha minden dolog magához leghasonlóbb, és a' fővonásban vagyis bélyegben (melly minden dologban csak egy és pedig mindenegyebektől különböző) más dolgoktól különbözik: de éppen ennek veszi a' költő hasznát. Ugyanis neki (mint már fentebb említém) a' jót jobbnak, a' szépet szebbnek kellettven festenie, mint vallamelly tárgy egyes környülményekben lenni szokott, azaz olly nagy mértékben, mellyben átaljában képzelni lehetséges: ennélfogva a' költőnek (minthogynints arra szorítva, mint a' szárazon okoskodó — rhetor —, hogy mindent tsupán ideigleni színében adjon elé), a' dolgoknak minden vonásait vagyis minémüségait a' lehető legfőbb fokra kell fölemelnie; már pedig, mivel minden dologban csak egy a' fő és tulajdon vonás vagyis bélyeg, a' többi pedig más dolgokban is megvan: ennélfogva eme' mellékes vonásokat azon tárgyakból veszi föl, mellyekben az nagyobb mértékben megvan, mint a' kezealattiban. Így a' kardtsapásban a' pengés csak a' kard' tulajdona, de a' tsapás' ereje más dolgokban még nagyobb mértékben is megvan. Így szoll tehát: „Mint a' villám, olly erősen sújt a' vitéz tsapásával.“ — Sőt a' mi magát a' fővonást (bélyeget) illeti, ezt is a' pusztá okoskodásban ugyan (hol mindent szárazon a' maga' valóságában kell eléadni) nem szabad nagyítani: de mivel a' költő' mestersége éppen a' nagyítás, hogy így eládása annál meghatóbb legyen, ennélfogva neki nemcsak szabad, sőt szükséges, magát a' fő-

vonást is más tárgyakkal összehasonlítani, ha olyanok találkoznak, melyekben azon minéműség nagyobb mértékben tapasztalható vagy legalább képzelhető mint a' kézalattiban. Tsakhogy nagyon vigyázni kell a' hasonlításokban; mert ha a' fölvelt minéműség a' hasonlatosságra eléhozott tárgyban kisebb mértékben lenne meg mint a' magunkéban, úgy jobb lett volna nem is hasonlítani, mert ilyen esetben még kineveti hallgatója.

De ezt mondhatná valaki: nem mindig ahhoz hasonlítja tárgyát a' költő, mellyben a' minéműség nagyobb mértékben van meg, hanem néha tsekélyebbhez is, mégsem teszi magát nevetségessé. Mert lám! Virgil is a' Carthago' épültekori szorgalmat a' méhekhöz, és így kisebb tárgyhoz hasonlítja? — Felelet: igenis! a' méheket hozá föl Virgil hasonlításúl; de tudni kell, hogy itt nem a' dolgozó embereket hasonlította ő a' sokkal kisebb méhekhöz, hanem az emberi szorgalmat és rendtartást a' méhekéhez; már pedig miben van úgy meg a' szorgalom és szép rend, mint a' méhkasban? Itt is hát a' szorgalmat és rendtartást nagyobbhoz hasonlította Virgil, mert különben e' ritka szépségű hasonlítás nevetségessé vált volna.

§. Lehet azonban, sőt szükség, kitsinyítő, és így nevetséges hasonlításokkal is élnünk, de tsak akkor, midőn valamit nevetségessé akarunk tenni. Így ha a' nagyszáju élhetlent szúnyoghoz hasonlítjuk, helyén fog állani hasonlításunk: Illyen hasonlításra épül Homér' Bék a e g é r h a r t z a is (Batrachomyomachia), mellyet Csokonai elforgatott (travestált).

§. Azonban a' nagyításban is van egy határ, t. i. a' lehetetlenség. Nem szabad a' költőnek is túlhágni a' természet' törvényein, mert keményen fog az rajta bosszút állani. Költő helyett ugyanis ha z u g lesz neve, munkája pedig nevetség' tárgya, mert hitelét elvesztette, mint ama' közbeszédbeli káposzta, mellynek levele alatt két ezred hadakozhatott. Mondhatjuk, hogy a' bértz fölülnyúlik a' fel-

hőkön; de azt, hogy a' világon is túl emelkednek, hitelvesztés nélkül nem állíthatjuk.

§. Tsak azt kell átaljában szem előtt tartani, hogy a' hasonlítás mesterkéltt és kiváltt gyakori ne legyen; mert így, mindennapivá válván, betség elvesztené. Tasso esett némelly helyeken e' hibába, sőt még nagyobbba, mert ugyanazon hasonlítást több helyeken használja; noha átaljában olly gazdagságot, mint az ő' munkáiban, alig lehet másott eggyütt találni, mert ő' mindazt, valamit az előtte éltt költők eggyenkint irtak, eggyesítette.

Ezt kell különösen a' hasonlatokról (tropi) érteni.

2dik Tzikkely.

A' költészet' nemei.

§. 1. Leg egyszerűbb és így legalsó-kezdő neme a' költészetnek az eggyes tárgyak' festése; mellyek vagy a) világiak (és ezek könnyebbek), mint: patak, bértz, tűzokádóhegy, 's a' t. vagy b) képzeletiek, mint: szépség, vitézség, nagyság, irigység, 's a' t., vagy c) a' kettőből összetettek, mint: hajnal, tél, 's a' t. mellyeket mint külön valóságokat ugyan nem, de mégis érezhetőleg, tapasztalhatólag ismerhetünk. — Az eggyes tárgyak' festése ugyan tulajdonképen inkább tsak készület (materia) a' költészetre, vagy annak legfőljebb is tsak kezdete inkább, mint neme. De azért, valamint a' ki jó képiró akar lenni, szükség, hogy a' tagokat eggyenkint jól tudja festeni, hogy utóbb az egész testet tökéletesen festhesse: úgy a' ki költő akar lenni, annak az eggyes leírásokhoz kell elsőben jól értenie. És íme! itt az alapja a' költészetnek. Nem is lehet másképen; mert a' költészet nem egyéb ékesbeszédnél, a' beszéd pedig a' gondolkodást adja elé, úgyde a' gondolkodás' alapjai a' helyes ismeretek és megkülönböztetés.

§. Itt azt mondják némellyek, hogy a' Görögök a' költészetben előlünk már minden nevezetesb

eggyes tárgyakat eltulajdonítottak, meghonosítván vagyis hazájokhoz kötvén azokat. Így, ha szép völgyet akartak leírni, a' Tempét, — ha hegyet, a' Helicont 's a' t. említették; a' Múzsákat Pindusokra, Jupitert Olympjokra költöztették, a' fris forrás előttök mind Aganippe; a' szép tájék mind Arcadia, 's a' t. És így már nekünk nem jutott semmi szép, tulajdonunknak. — Mintha bizony! Ugyan siralmas volna sorsunk, ha szintollyan vagy talán szebb forrásaink nem volnának mint Aganippe, tájaink mint Arcadia, ha ditső Balatonunk a' sáros Lernával nem vetekedhetnék, vagy, akarom mondani, vetekednék. Sőt mutassanak ők nekünk Karpatokat, mutassanak hatalmason hempelygő Dunát! 's ha Moldva magyar lakosaival egy országot tennénk, még tenger' leírásáért sem szorúlnánk reájok. — 'Tsak azért vették hát a' régi Görögök a' szebb költészeti tárgyakat magoknak, mert ők kezdték a' költészetet virágzásra hozni. De azért kénytelenek vagyunk é mi őket majmolni? Nem lehet sőt nem kell é nekünk is honivá, nemzetivé tennünk a' költészetet, nemcsak belsejére hanem külsejére vagyis a' tárgyak' neveire nézve is? Lehet, és kell! mert valóban leginkább az illy éneklelt helyekre emlékezés tette 's teszi a' Görögök előtt hazájokat máig is kedvessé, sőt még előttünk is olly érdekessé. Tegyük hát mi is honunk' tájait illy kedvesekké, illy érdekesekké; kössünk azokhoz maradékunk' keblét honszeretetre lobbantó, szívemelő emlékezetet; kiváltt mi, kik olly szerentsések vagyunk, hogy tökéletességeivel a' többi minden ismeretes nyelveket fölülmúló eredeti nyelvünk a' költészetre is mindeniknél, eggyet is ki nem véve, legalkalmasabb, természetes, hathatós, és hajlékony volta miatt. Így fogja költészetünk a' honszeretetet az unokák' szívébe leghathatósabban béoltani. Miért ne tehetnénk mi a' tél' jégvárát sőt magának Jupiternek fényes lakát szintúgy akármellyikre magas bérczeink közzül? mellyikre illenék az inkább Görögországban, mint nálunk a' roppant Karpatok közzül akármellyikre? nem illenék

é (azért hogy éppen Aethnánk nints, — de hiszen ez Görögországnak sem vala?) Vulkan' szörnyű koha a' méltóságos Szitnya' kormos szirtjaira, vagy a' Gutton', Rozsá'j' egettartó ormaira? de úgy é olvasóim! e' helyeket neveikről is kevesen ismeritek? Sőt én többet mondok, ne Jupitert, és Vulcant, 's a' t., ne képtelen meseképzleteket, hanem a' virtus' lakát, az érdem' — a' tudomány' fényes pitvarát emeljük mi édes honunk' bérceire; mert a' költészetnek, mint az alábbiakból meg fog tetszeni, nagyon tsekély állapotjára mutatnak a' régiek' képzelt istenei. — Nem Thermopylae é nekünk Szigetvár? nem Trójánk é az ellenségtől visszavett Buda? Hány mezőből tett Marathont a' vitéz Hunyadi? mivel alábbvaló a' Kenyérmező Görögország' akár melly síkjánál? — — A' miket most mondtam, nagy figyelmet érdemelnek. Tiszáról, Dunáról, Körösről 's a' t. hangzó köznépi lelkes dalaink ma is tsuda erővel lelkesítik az igaz Magyar' honszerető kebelét! Egy Magyar sem tekint a' Kisfaludy által énekelt várak' helyeire ébredező gerjedelem nélkül. Pedig ezekhez semmi derék legalább föllengős emlékezet nints kötve egyéb a' Kisfaludy' öröklétet érdemlő nevével. — Igaz, hogy édes hazánkban sírba kesergették magokat a' nagyság' elhagyatott maradványai, 's ott a' hol hajdan a' virtus' tündöklött, vagy a' hol kellene tündöklenie, tsak az éj' madarai tsúfolják a' gyáva törpeségben tespedő kort; de van azért nekünk mit énekelnünk, 's lesz kivált ezentúl, mert ezután nem tsak durva hadak, hanem a' virtus, a' honszeretet lesznek tárgyai a' szent költészetnek. Ne aggódjunk hát a' már elmúlt allyasodáson, mert azt nemletté többé nem tehetjük, hanem újra ébredt lélekkel kössünk honunkban a' még meglévő tárgyakhoz szívemelő emlékezetet, 's ébresszük a' honfiak kebelében a' virtuos a' nemzeti érzelmeket, 's ezáltal kössük azoknak szeretetét inkább kedves honunkhoz, hogy minden forrás, és halom gyönyörű érzelmekre gerjessze kebelöket, 's kedveltesse velök hazájokat, hogy minden bértz' méltóságos tekintete

nagyra és fölemelkedésre serkentse nagyreményű ifjainkat. Mai korunkban kivált mulhatlanul szükségese ez, hogy t. i. a' honfi' szerelmét tulajdon hazája lántzolja-le; ma, midőn a' nemzetek siralmas költözködéseit megszüntével, többé a' népek lakóhelyeiket nem változtathatják, de ha változtathatnák is, a' józanabbá lett gondolkodásmód azt nekik meg nem engedné; midőn nem azon igyekezünk, hogy a' hon' fiai népekké oszoljanak, hanem hogy a' népek is egygy nemzetté olvadjanak, hogy így bételjék (mert csak így telik bé) ama valóban nagy hazaszeretetet magában foglaló lelkes magyar dalunk: „Túl a' Tiszán innen is, áldjon meg az Isten is“ azaz honunk' minden tájékának lakosai legyenek egygyetértők és ezáltal boldogok!

§. 2. Fönsőbb és a' tulajdon nemek között legközönségesebb nemét teszik a' költészetnek az érzelmek' ömledézései, nevezetesen a' szerelemdalok. A' szerelem, e' mindeneket éltető és helyesen szólva az egész világ' tenyésztő, — rugó ereje, kitör a' legdurvább népből is; ez finomítja mindenek előtt és fölött a' nemzetek' érteit 's ezáltal útát nyit nekik a' fönségesebb mivélődésre. Fölséges és megbetsülhetetlen behatása van tehát ennek az emberiségre, tsakhogy azt jóra intézzük. De a' legjöltevőbb orvösszer is a' nemderék orvos' kezében többnyire csak hatástalan itallá, tudatlanéban pedig rendesen méreggá válik. A' szerelemdalok is elallyasodnak a' nemigazi költő' kezében, — 's azon föllengős érzelmek, mellyeknek tsudát kellene tenniök a' vadak' szivén is, többnyire alacsony és porbanmászkaló pityergéssé vagy durva dühhé fajulva, inkább rontanak, mintsem hasznára volnának az emberiségnek. Még maga a' „Boldogtalan szerelem“ nagy szerzője is azon túlságba esett, hogy egygy egész könyvben festi kínhozónak azt, a' mit az emberiségnek (föltéve szabad nemzetek között) mint legnagyobb jóltevőjét úgy kellene hirdetni, 's attól nem hogy idegeníteni, sőt inkább reá a' sziveket,

kiváltt még most durva világunkban, éleszteni. E részben a' franczia költők érdemlik a' régi szabad nemzetek' költőivel az első helyet. Ők örülnek a' szerelemnek, 's azt, mint különben nyomorúltt éltünk' boldogfőjét, magasztalván, szeretetre gyűjtják a' sziklaszíveket, az aluszékony emberállatban nemes tüzet lobbantanak, 's azt képessé teszik az örömökre és virtusokra,

§. Az érzelmi ömledezésekhez (többnyire a' szerelemdalokhoz) számlálhatni az úgynevezett pásztori-verseket is, mellyek a' tsendes polgári élet' kellemeit és hasznait, eggyezőval boldogságát énekelik. Szerentsés gondolat! melly a' durva hódolatot megszegyenítve, eggykét érzékeny sorban megtanítja arra, hogy ő, boldogtalan rablótársaival eggyütt, a' helyett hogy használna valakinek, milliók' boldogságát dúlja föl vérengző fegyvereivel! — De a' költészet' ezen neme még soha sem volt oda emelve, a' hová kellett volna; sőt tzelvévesztve túlságban jár; t. i. minthogy tsak a' mezei életet magasztalja egyedül, ezáltal a' városi és nagyobb társasági élettől minteggy elidegeníti az embereket; 's mivel ezenfölül a' mezei életben is eddigelé inkább tsak a' bárdolatlan mezei életet ditsérte, ezzel azon balitéletet verte az emberek' fejébe, mintha a' palérozódás a' boldogsággal meg nem állhatna. Ennek okát azonban könnyü kitalálni, miért vetemedtek a' költők e' túlságra. Azért t. i. mivel látván hogy a' nagyobb társasági élet, fölfordultt intézetei miatt, a' helyett, hogy az embereket, mint kellene, boldogabbakká tenné, inkább a' vétkeket 's annálfogva boldogtalanságot terjeszti közöttök, ezenkívül szabadságoktól megfosztván őket, meggátolja még a' természetől önkénytt ajánlkozó örömek' ártatlan édelésében is, — elkeseredtek a' természet' jussainak illy fölforgatásán, 's minthogy a' városok a' polgári élet' boldogságáról szerzett képzeletöknek meg nem feleltek, innen ők azokat gyalázzán, egyedül a' természeti eggyügyűségben maradott mezei életet magasztalák. Pedig ebben ismét hibáztak; mert tulajdonké-

pen nem csak az eggyügyű és így mivelletlen — bárdolatlan mezei élethöz van kötve a' tsendesség, és boldogság, hanem átaljában a' mezei élethöz, bármilyen nagy kimivelődéssel legyen az összekapcsolva; sőt a' mezei élet mivelődéssel párosítva bír igazán amaz annyira magasztaltt tsendes élet' gyönyöreivel. — Oda, oda kellene tehát a' költészetnek e' nemét emelni, hogy műveltséggel, de igazi, nem pedig fonák műveltséggel, párosítsuk a' polgári tsendes életet. Különben is mimódon érezhetné a' mezei tsendes élet' boldogságát az, kinek érzései nintsenek kimivelve annak fölfogására? Igenis! mert nem annak jó föl a' gyönyörű hajnal, ki azt látja, hanem annak, ki igéző bájait érzeni, ki szűz lehelletétől életre — szemérmes lángjától tűzre lobbanni, tiszta képétől 's mosolygó rózsajakától elragadtatni képes. — Az eddigi pásztoriköltevények között Tassonak „L' Aminta“ — ja (mellyből vette Csokonai a' Tsók-ot) eléggé dicsérhetetlen. Gessner' Idylliumai is jelesek.

§. Az érzelmi ömledezések alá tartoznak a' lelkes vadász-, bányász-, — sat. dalok, és a' keservek (elegiák) is.

§. Az érzelmi dalokhoz számítom, — nem azért mintha eléggé érdemelnék, hanem mivel másuvá nem számíthatók, — a' bordalokat is. Való, hogy a' bor is barátságra hevít: de azt képes akár-melly hevítő ital vagy érzés is tenni. Nem a' bor hevít barátságra, hanem csak izgatja idegeinket a' vér' hevítése és sebesebb forgásba hozása által, 's érzékenyebbekké teszi egy pillanatig, de bezzeg azután ellankasztja. Ezért a' borbarátságnak vége többnyire veszekedés, a' durváknál vérengezés. Szerentsétlen emberiség! hát csak bortol tudsz te barátkozni? Szerentsétlen hajdani költők! hát bor a' ti' erköltsi tanítástok? — Ez a' neme a' költészetnek — ez volt eleitölfogva a' költészetnek még kezdetében elfojtója. Ez szívatta bé a' nagyra termett ifjakkal a' magaveliséget (affectaliot), durva betyárságot, és őket valóban gyakorta részegesekké is tette. Hány

szomorú példát hoz itt föl kiki olvasóim közzül a' mai napokból is, gyakran, fájdalom! a' legjobban indultt ifjak közzül! — Félre hát az isteni költészet' eme' megalatsonyításával! Barátságot, tiszta barátságot, szent barátságot (melly nem egyéb, nemi ösztöntől és minden önhaszonleséstől mentt és így még fölségesebb szeretetnél) hirdessen a' szent költészet ifjainknak; tiszta forrás oltsa el az én barátom' szomját, a' bor' különben orvosló tseppjei tsak betegségében szolgáljanak neki élesztésül. — Félre ma már a' bordalokkal! különben is ezekben semmi ész, költőiség legalább semmi sints, nem is lehet. Ugyanis mi a' költészet? A' való' szép' s jó' kívánatos, a' hamis' rút' és rosz' undorító festése. Hát illik é ezek közül valamellyik a' borra? — De jó, mondanak itt a' részegesek. Szegények! nem tudják mit mondanak. Ugyanis mi a' jó? Felelet helyett tsak másik világosabb és annálfogva helyesebb nevét említem meg: jó más névvel tsak az, a' mi hasznos. — Mi ragadhatta tehát eddig az embereket Anacreon' és Hafiz' sat. bámulására, vagy minek kellett vólna ragadnia? Annak, hogy vannak ezen költőknek más tárgyú és tzelzatu, többek között szerelemdalaik; ezek, igenis ezek érdemlik munkáikban a' ditséretet, de tsak ezek, nem pedig általánosan minden dalaik

§. 3-dik nemét teszik a' költészetnek a' regék (széles értelemben) vagyis történetek' elbeszélései, akár valóban megtörtént dolog szolgáljon azoknak alapúl, akár tsak bizonytalan hír, akár tsupa költemény. — Tzeljok a' regéknek átaljában a' virtust vagy vétket, jót v. rosszat sat. egész hosszabb történetben több oldalairol mutogatni. — A' regék két-félék: vagy a) valamelly nagy és hosszas (akár való akár költött) történetet adnak elé; melly tzelra a' költők rendesen hősi történeteket szoktak fölvenni; mintha tsak a' hadban lehetne virtusra példát találni! annyiban ugyan helyyesen, mert ott tsakugyan kiteszik az elme' és szív' ereje. Az ilyen hadi regéknek szokott neve: hősköltemény (epos). Vagy b)

valamelly kisebb történetet vesznek föl tárgyúl, és ekkor némelly közök van az érzelmidalokkal. Ily értelemben több neveik vannak a' regéknek, mellyek azonban mind eggyre mennek ki, mint: rege (szoros értelemben) romantz, román'st. e'f. Ezek közzül a' Románok' tökéletlenségéről elég példa fogrog a' tudatlan olvasó közönség' kezében; azokról tehát többet nem szollok. A' Cyropaideia, Telemaque, és a' Scott Walter'románjai jelesek. Apróbb regékben a' Magyarok, mindenek fölött pedig Kisfaludy Sándor' három regéji (Csobáncz, Tátika, és Somlyó) tündöklenek. Romántzokat szépeket találhatni jelesebb költőink' munkáiban. Az apróbb regékről többet nem említvén, fölveszem a' hőskölteményeket.

§. Átaljában a' regékről, különösön a' hőskölteményekről jegyezzük meg, hogy tárgyoknak minél régibbnek kell lenni; mert különben, minthogy a' történettudománynak hazudnia nem szabad, nem lehetne a' költőnek semmit nagyítani; már pedig oh be kevés történet nagy a' maga' valóságában! De ha még annál nagyobb volna is, mihelytt az olvasó előttünk könyv nélkül, 's meglehet, jobban is tudná elmondani az egész dolog' menetelét, többé előtte tekintetre számot nem tarthatnánk, kiváltt ha még hitelünket is elvesztenénk előtte. Ezenkívül az emberek soha sem bámulják a' mait, bár az legderékabb is. Innen már többé az irás' kiváltt pedig a' nyomtatás' dívatba jötte ólta hőskölteményekre alkalmas tárgyá valamelly történet tsak ezredek múlva válhatik.

Továbbá nevezetes tárgyoknak kell lenni a' hőskölteményeknek; mert tsekélység figyelmet sem, bámulást és így behatást pedig annál kevésbé gerjeszt.

De mindenek fölött arra kell a' tárgyválasztásban vigyázni, hogy az olyan legyen, mellyet minél több, sőt (ha lehetne) minden természeli nevezetesebb képekkel (mellyek, mint már föntebb említém, nemi éppen számtalanok) föl lehessen ékesíteni. — Esetekintetben Homer minden költők között legsze-

rentsébben választott. (Mert Miltont nem veszem föl, minthogy ő képtelenségeken járván a költészel' tzelját eltévesztette.) — Homer ugyanis Iliassában, tengereken túl, a' világ' akkori legnevezetesebb országában és városában, a' földnek különben legszebb és népesebb tájékán, az akkori legmivelttebb nemzetek között történt hadat vett föl költeménye' tárgyául. Részesei voltak egyfelől Ázsia' népei és a' Rátzok, másfelől Görögország' sok népei. Tengereken kellett a' népeknek, szigetek között, a' világ' legszebb tájain utazniok; láttak hegyeket, folyóvizeket, partokat, mezőket. Az ostrom' ideje 10 egész esztendő vólt, tsata sok és tüzes; díja a' legpompásabb város, leghatalmasabb birodalom vala, végén a' pompás város földre ontott. Imé! itt szinte minden tárgyakat használhatott Homér e' régi és nagy történet' környülállásos leírásában. Ide járul az is, hogy ő elsőben írván hőskölteményt, új volt minden mondása. Nem tsudálhatni tehát, hogy olly nagy máig is tekintete, 's a' dologhoz nem értők azt mondják, hogy nála nélkül a' hősköltemény soha se jött volna létre. De azt kérdem: ha más kezdte volna el utóbb a' hősköltemény-írást, nem szintazon ékességeket és szintűgy lehetett sőt kellett volna annak is használnia? Igáz, hogy Homért a' többi költők még utánozva is el nem érhették; de miért? főképen azért, mivel az övéhöz hasonló tárgy hőskölteményre azoknak nem juta. Maczedóniai Sándor buta, ismeretlen, és (kiváltt) minduntalan újabb népekkel, hamar végzette inkább tsak üldözö mint tsatázó háborújit. Lehetett volna ugyan ezekről is sok szépet írni, de nem olly szépet, mint a' Homér' Ilias-a; annyival inkább, mivel Sándor' dolgait minden tudja, minthogy az irás már akkor-tájban nagy divatban volt, és Sándor által a' görög mivelttséggel még inkább elterjesztetett. És mivel viseltt dolgainak nagyobb részint még máig is tudjuk egyes környületeit: ott tehát nem lehetett volna a' dolgokat másképen eléadni, mint történtek, vagy szembelünöleg nagyítani. — O d y s s e a-jában

még szerentsébb tárgyat választá Homér' magának; mert itt nem nagy hadakat ugyan, de annyival több tájakat 's földi nevezetességeket adhatott elé; a' tárgy pedig még ismeretlenebb mint az Iliasé, 's annál fogva azt szinte egészen magától teremthette. — — Mitsoda már a' Virgil' tárgya ezekhez képestt? Latium' elfoglalása; egy pár tsekély nép, a' világ' ismeretlenebb részén. (Mert noha ott a' Hetruscak virágoztak, de más népek előtt nem voltak ismeretesek.) Innen Virgil, hogy derék (de Homérhoz átaljában még sem mérhető) hőskölteményt írhasson, ugyanazokat vette elé segítségül, a' miket Homér már jobbára leirt előtte. Elbeszéli hosszason Trója' buktát, meghordozza Aeneast a' tengereken, ugyanazokat láttatja vele, miket Homér Ulyssessel; meghordozza a' pokolban is 's a' t. De Latium' szélén már a' tsata nem igen érdekes, noha jól leírva. Miért? Mert nem hatalmas nemzetek, roppant táborok, nem az egész ismeretes világ' népei harcolnak a' különben is nagy díj t. i. egy város' határa fölött. — — Homér után legszerentsébben választotta tárgyát Torquato Tasso *Gerusalemme liberato*-jában. Itt ugyanis Európa' népei Ázsia' és Afrika' sokasága ellen, országokon, tengereken, folyóvizeken, hegyeken keresztül, nevezetes városba utaznak, ott sokat hartzolnak; a' háború országot dönt és országot alkat, sat; noha leginkább csak a' Palaestinában történt dolgok vannak benne eléadva, Tasso tehetséggel is bírt a' bő tárgy' szép eléadására. Össze tudta ezenkívül szedni mind azt, valamit a' régibb költőkben szépet találhatott. De mégis mennyire járt Homértól! Nem bírt ő ama' szabad Görögnek magas lelkével. Mert oh! nagy dolgot csak szabad lélek teremthet egyedül. Tasso pedig ez nem vala. — Lucanusnak fontos volt tárgya, de még szűkebb és igen új. Nem is hághat tehát ő, bámulandó tüze mellett is, ama' költők' nyomába. — Álmodozott Csokonaink is *Arpadias*-rol. De mi lett volna belőle Homér' tárgyához képestt? Egyébaránt még neki lettek volna sok sege-

delmei: a' Kaspium, a' Fekete tenger, a' Don, Tisza, Duna, Karpat. De nem voltak ismeretes népei, nagy városai; nem volt föllengős emlékezet kötve azon helyekhez, mellyeken Arpád hadakozott; nem volt valamelly nevezetes álláspont, p. o. valamelly roppant és híres város, mellyben az olvasó figyelmét mintegy középpontban megszegezhette volna 's a' t. — Újabb időkben jeles munka a' hőskölteményben Vörösmartynak „Zalán' futása.“ Egy tenger- 's híres városok nélküli országban, ismeretlen durva népekkel tsatáznak bajnok Magyarjai. Ennyi egész tárgya! És mégis mennyit tett! De lehetetlen vala a' magában jeles ugyan de egyszerű tárgy mellett a' költői ékességeknek tsak jókora részét is használnia. A' gyönyörű Hajnát bámulandó finom képzelődéssel teremté munkájában; úgyde ennek is kimenetelét természetfölöttinek kellett fölvennie.

§. Sokan azt mondják, hogy nem érhetik utól Homért a' mai költők többé, 's azért nem érhetik, sőt nem is várhatni többé derék költeményeket, mert mai költőinknek részint a' keresztyén vallásnál részint a' fölvilágosodásnál fogva nem szabad többé isteneket 's tsudákat költeniök. — Hát Hajna nem tsuda? Valóban nem alábbvaló sőt szebb előttem Hajna a' pogányok istenszemélyesítéseinél, vagyis azon költői mesterségnél, melly szerint a' világon minden megkülönböztethető vagy legalább külön névvel nevezhető erőt megszemélyesítettek a' Görögök képzelődésökben; mert ezek és nem egyebek voltak azon képzeletek, mellyekről mi azt mondjuk, hogy mind megannyi istenek gyanánt tartattak a' pogányoktól. De hát miért nem betsüljük mégis az efféle személyesítéseket a' maiakban annyira mint a' régiekben? Azért, mert (mint föntebb már mondtam) a' lehetetlenség többé nem bájo!, mivel fölébreszt tsalódásunkból. Akkor talán inkább bájo!, ha az egész munka (mint a' Miltoné) merő illy lehetetlenségekből állana, érdekes azonban ekkor sem lehetne. — De megént azt mondom, hogy nem is kell

lőbbé a' lehetlenségek' költésére szorulnunk festéseinkben; elég, ha csak a' lehetséges képzeleteket személyesítjük is meg p. o. a' fürgetegeket, szeleket, halált, 's a' t. Ezeket a' Biblia is, sőt az még többet személyesít, de a' józan okosság is megengedi ezeknek személyesítését. — Azt is tagadom, hogy a' régi költők' munkáit az istenek' személyesítése jelesebbé tette volna; sőt azt állítom, hogy azoknak érdemét egészen meghomályosította; mert azonfölül, hogy az illyes személyesítések az olvasót andalodásából 's hiedelméből fölébresztik, az egész munka is tzelját tévesztette miattok; ugyanis a' költő a' virtusokat 's vétkeket nem az embereknek, hanem isteneknek tulajdonítván, ezek bámultatnak ugyan, de úgy tekintetnek, mintha nem is tartoznának az emberekre tulajdonképen; a' munka tehát mulattató mesévé változott, a' helyett hogy javítana. Sőt ártott, a' mennyiben isteneitől tanulta az eggyügyü tudatlan a' vétkezés' legveszedelmesebb fortélyait és alalsonyságokat.

§. Itt egy általános vonást húzok a' régi hőskölteményeken; melly abban áll, hogy azok a' költészet' ditsó tzelját eltévesztvén, betyárságot és durva ízlést tsepegtetnek a' miveletlen ifjú' szívébe. Még maga Homér is e' nagy hibában lélegzik, 's tettével nyilván mutatja, hogy a' költészet' föllengős tzelját még ő tökéletesen nem értette, 's inkább csak mulattatni akart mint használni.

§. A' csak mulatságot kereső közepszerü közönség, ataljában a' hőskölteményt tartja a' költészet' legderekabb mivének; de hibáson; mert noha ez kiterjedésénél fogva nagy mezőt nyit a' költőnek, de éppen ezért inkább csak mulattató mintsem tudománnyal teli, mivel az egy hőson kívül a' többi benne mind csak mellesleges.

§. A' hőskölteménynek van egy különös fajais t. i. a' hősitréfa, mellyre az elmés Homér adott első példát *Batrachomyomachia* (békaegerhartz) nevü munkájában, mellyet Csokonai elforgatott (travestált). Ez abból áll, hogy a' tsekély dolgot

fontos kifejezésekkel adván elé, éppen azért nevetségessé tegyük. Az illy munkák, vagy helyesebben szállva költői gyermekjátékok, elmesfuttatások, nem egyebek (illy formában kiváltt) haszontalanságnál; legföljebb is nevetetni jók, de egyébaránt semmire. — Ide tartozó a' különben eredeti és külsőleg igen jeles, de erkölts- és izlés-nélküli Dorottya-ja Csokonainak.

§. Az apróbb regék közzé tartozik, sőt azoknak minteggy kincstára és formaboltja Ovidiak az általtváltozásokrol (Metamorphoses) írt könyve, melly nem egyéb elmésen — igen gyakran azonban sületlenül — összetoldott gyönyörű regéknél.

§. Újabb időben módiba jött a' nagy hőskölte-ményeknek elforgatása (travestálás); mülyen a' Blumauer' elforgatott Aeneisse. Csokonai pedig a' már különben is elforgatásnak tekinthető békaegerhartz hősitréfát is elforgatta. De ez, ha a' tzelzások benne nem fontosak, haszontalanság (mert ekkor nem egyéb hősitréfánál); ha pedig fontosak, akkor tzeltevesztők sőt ártalmasak, mert akkor gúnyokká (Satyrák) válnak, mellyekről alább megmondom véleményemet.

§. 4-dik nemét teszik a' költészetnek az úgynevezett lantosdalok (Görög névvel Odák). Ezek nem egyebek, mint a' virtus' vagy vétek' egyes fővonásainak, egyes ditsó tetteknek magasztalásai, 's tárgyaik a' már említett három nemből vannak költ-sönözve. Kétfélék lehetnek: a) vídám lantos dalok; de ezek inkább a' 2-dik nemre tartozók; b) a' komoly lantosdalok érdemlik meg különösen e' 4-dik helyet. Itt már a' képzelődés a' legfölsőbb fokra emelkedhetik, ez legszebb — ditsóbb mező a' költészetben: de lelke és szíve legyen ám a' költőnek! A' hőskölte-ményben sokat kell ámitás' és mü-lattatás' kedvéért fölhordani, itt semmit a' fő dolgon kívül. A' lantosdal' menetele föllengős, eléadása fontos és lelketrázó. Itt tetszik meg a' költő' esze és szíve. Lángba borúl itt a' képzelődés, és sebe-

sen rohanó folyam módra ragadja a' szívet a' fölvet tárgy' bámulására. Nints oly nagyság, melly itt helyén ne volna, sőt éppen a' nagyság a' lantosdal' fővonása. Sokan irtak és írnak lantosdalokat; de Schillert a' lángészben, Költseyt az érzelemben 's a' virtus iránt lángoló gerjedelemben senki utól nem érte. Költseynél senki még eddig a' költészet' tzelját jobban nem értette; ő virtust hirdet, 's romlott az, ki munkái' olvasása után a' virtus' szerelmére föl nem gyúlad. Nagy embernek nem is lehete másképen. — Csokonainak van valami 5 vagy 6 derék lantosdala; több darabjaiban ő még költő nem volt; azok tsak gyermekjátékok, kezdő egyes leírások, vagy utánozások. — Horátz, amaz éig magasztaltt Horátz is tsak néhány dalaiban költő, a' többiben legalábbvaló hízelkedő. Jaj annak, ki az isteni költészetet meg meri hízelkedéssel alatsonyítani! Innen a' Horátz' ok nélkül magasztaltt munkáinak például vétele alatsónyságra tanítá ifjainkat. Ezt azonban tsak átaljában vett munkáiról kell érteni. Mert, mint mondám, néhány dalaiban költő Horátz, még pedig a' legfölségesebb költő. — Pindarus' dalaí szépek, de nem annyira valódi virtust, mint Olympia' bajnokait magasztalják. — Más nemzetek, a' mint a' szabadságot kevésbé ismerték, azon mértékben a' virtust hirdető lantos költészetben is semmik; mert szabadság nélkül virtusnak képzeletét sem kell reményleni. Nálók hát e' tekintelben jeles költői munkákat nem is lehet keresni. Durva népetől pedig miként várhatnánk lantos költészséget, holott a' virtust nem is esméri? — Fájlalni eléggé nem lehet, hogy újabb időkben a' költészet' e' legfölségesebb neme többnyire tsak alkalmatossági verselésekre vagyis hízelkedésekre alatsonyult le, még iskoláinkban is, hol az ifjakkal énekeltetik azoknak virtusait, kiket ők nem is ismernek!

§. A' lantosdaloknak eggy mégpedig nemes részét tennék az ünnepiénekek (hymni), ha nagyobb-részt a' babonás íjesztgetés és a' Dávid' zsoltárai-

nak szerentsétlen majmolása az e' tekintetben legfölségesebb hajdani görög ízlést rabszolgai alacsony dúrvasággá nem alázta volna.

§. 5-dik nemét teszik a' költészetnek a' mesék, p. o. Phaedrusé, Fáyé, Gellérté, Lessingé sat. — A' mesék nem egyebek végig folytatott hasonlatoknál (allegoriák). Szépek a' mesék és mulattatók, de különösen hasznosak és oktatók. A' mesék' fötulajdonsága a' természetes eggyyszerűség, és rövidség; a' mesterkélés ellenben elveszi minden érdemöket. Fáy' meséji gyönyörök és párnélküliek az újabb időkben. De Phaedrus' eggyyszerű meséji a' természetességben fölülmúlhatatlanok, kivált régi völkökhöz képestt; annyival inkább, mivel ezek közéletbeli, legközönségesebb, és mindig megmaradó igazságokrol legeggyügyűbben szölván, betsöket minden időben meg fogják tartani, midön az újabb időbeliek tele lévén sok eggyes és tsak bizonyos környülményekre illő tzelzésokkal, a' módival, gondolkodással és szokásokkal eggyütt sokat változnak. Minél mesterskélttebb és különösebb tzelzások vannak ugyanis a' mesékben, annál kevésbé közérdekűek azok, 's annál kevesebb ideig képesek betsöket megtartani. —

A' mesékröl meg kell jegyezni: hogy oktató tanúság nélkül tsak üres hangok, és betsök semmi. Írások legnagyobb tapasztalást, és különösen mély és józan ítéletet kíván a' költészet' többi neméi fölött; mert míg ezek a' világot tsak vizsgálóva tekintik, a' mesék azt úgy a' mint van, tettelesen (practice) veszik föl.

§. 6-ik nemét a' költészetnek a' gúnyok (satyrák, a' Satyrusoktól vagyis fajtalan ingerkedöktöl így nevezve) teszik. Tzeljök a' véteknek nem annyira üdorító mint inkább nevetségessé tevő leírása; de éppen ezért, mivel sértenek, rendesen haszontalanok, mert a' rosz bosszantva még inkább megátalkodik és kitsüfolva szemteleonné lesz, 's ekkor aztán vége! a' mennyiben pedig a' gúnyok a' vétkek' fontosságából nevetséget üznek, annálfogva azok

elvesztvén az olvasó előtt fontosságokat, arra tanítják azt, hogy a' legnagyobb vétkei is gyermekjátéknak, tréfának tekintse; és így javítás helyett inkább rontanak. Ez a' költészet' legalsóbb neme, ha ugyan költészetnek nevezhetni. Különben is a' virtushoz nem fér mások' sértegetése, ő inkább sajnálja mintsem keserítené a' tévelyedetteket. Aztán meg, nem elég megmondani merre ne menjen valaki, hanem azt hogy merre menjen. De megént, az, ki, meglehet, csak tévelyedésből hibázott, elszomorodik, ha magát, útálat' tárgyává látja kitétetni, 's betsületjét vesztvén könnyen szemtelenné válik. Nem a' feddődzés esik jól a' vétkesnek, hanem az, ha nyájason szól valaki szívére, 's szelíd kezekkel vezeti őt vissza a' virtusi' kebelébe; különben is kitsúfolni nem mesterség, 's azt a' legalábbvaló elvetemedett is tudja, sőt ez inkább tudja mint a' mivellett ember, kihöz illyes nem eggykönnyen férhet; már pedig a' költőnek mivellett embernek kell lennie; javítani ellenben nem minden tud, még a' legmivellettebb és lángeszűbb emberek közzül is kevesen. Valóban sokkal helyesebben tették volna a' gúnyírók, ha gúnyaik helyett szelíd oktatásokat írtak volna, így bizonyosan többet téríthettek volna a' virtusi' útjára, rossz ízlést pedig nem terjesztettek volna el a' különben is ezzel bővölködő durva nép között (mert mivellett ember az illyes munkáknak még olvasását is útálja).

§. 7-dik és legnagyobb tudományt kívánó nemét teszik a' költészetnek a' színjátékok vagy nézőjátékok (Dramák). — Ezek vagy víg, vagy szomorú vagy mind a' kettőnek természetét eggyesítő érzékeny játékok. Tzéljok átaljában a' virtust és vétkeket a' legtermészetesebben, úgy t. i. mint a' közéletben eléfordúl, még pedig nem csak egyes vonásokban, mint a' lantosdalok, hanem egész történetekben (mint a' hősköltemény), még pedig nem holt példában (mint emez), hanem élő személyben vagy személyekben, rendesen a' polgári közéletből vett környülményekkel festeni. A' mennyivel már

az élő példa elevenebb és így meghatóbb, indítóbb a' puszta elbeszélésnél, a' szemmellátott dolog a' puszta hallomásnál: annyival meghatóbbak és érdekesebbek a' színjátékok a' hőskölteményeknél, vagy akármelly egyéb nemeinél is a' költészetnek. — Majd mikor ide 's tova bételénd Schiller' jövendölése a' játékszínnek felől, mellynek pedig nem sokára, a' világnak mély álmából vagyis halálából fölébredtével, pontig bé kell tellyesednie: akkor fogják a' színjátékok elérni rendeltetésüket, akkor elfoglalni magas helyzetöket. De még eddig a' költészet' ezen neme legtökéletlenebb, 's mondhatni, hogy még tsak böltsőjében hevert. Kotzebue és Schiller irtak átaljában noha nem mind tzelírányos színjátékokat, a' többi írók inkább tsak néhányat. Schackespeare-nek igen jeles darabjai vannak. Kotzebue' színjátékait a' ki olvasván meg nem javul, vagy elromolhatik, annak lehetetlen hogy érzése lenne. Schillert olvasva lehetetlen nem imádnunk a' virtust, nem borzadnunk a' vétektől. De e' két nagy költőnek is hibája, hogy szerelem' behozása nélkül írni nem tudtak. Igaz, hogy a' szerelem minden tetteinkbe, egész életünkbe a' legnagyobb befolyással van: de azért szükség é, sőt helyes é azzal mindenkor és mindenütt fő személyt játszadni? Hát a' barátság, hát a' honszeretet, hát a' többi virtusok mikor lesznek a' színjátékok' főlárnyai! Innen méltán kérkedik Plautus eggy játéka' előbeszédjében, midőn mondja: hinc abest meretrix. Érzette a' nagy tehetségű de miveletlen és nem tudományos költő e' munkája' betsét; 's valóban méltán is. A' mi az újabb időket illeti: borzadnunk kell, ha meggondoljuk, hogy színjátékok' irására (mellyek az emberi nemzet' oktatói, a' jó ízlés' terjesztői, a' virtusok' eleven példái tartoznának lenni) a' legtudatlanabbak is föl merik emelni tollaikat. Innen van a' sok Lumpacivagabundus, 's a' t., mellyeknek már tsak neve is minden művelt ízlésű embert elijeszt előre, ha foglalatlak nem sületlen és ízlés nélküli képtelenségekből állana is. 'S mégis éppen az illy darabo-

kat nem győzi a' közönség egymás után elég sokszor játszani, és nagy elragadtatással (hová?) szemlélni; a' mi elég bizonyosága népeink' veszett izletének. Hát ha még azt meggondoljuk milly irgalmatlanul tsonkítják, toldják-foldják össze a' dologhoz nem értők a' különben is ritkán derék színjátékokat! Mitsoda egész lehet e' több állatok' tagjaiból alkotott tsudából? Hogy pedig az esztelenségnek és tzéliránytalanságnak semmi hijja ne legyen, szokásba jöttek az úgynevezett quodlibetek; mellyekről elég annyit mondani, hogy azoknak másik helyes nevök: mis más. — A' Quodlibetekhez számíthatni az olaszúl úgynevezett operákkal egybekötött színjátékokat is. A' hibáson magasztaltt, de valóban elfajultt olasz ízlés, 's az ő tzéliránytalan játékszineik' oktalan majmolása hozta bé ezeket a' derék és tzélirányos színjátékok' nagy hátramaradására. Mik ezek? Pávatollakkal fölpipezett szajkók. Nem azt teszik azonban mindezek mintha az operák magokban hibásak volnának. Sőt inkább azok a' legnagyobb betsültetést érdemlik. Hanem azok hibásak, kik az operákat, mégpedig éppen a' mutatványdarabokat, tették a' színjátékok' főtárgyává. Ha muzsikái vagy ének-concerteket akarunk tartani, tartsuk azokat külön magokért. De jaj a' játékszíni darabnak, ha nem a' muzsika és ének azért, hanem az van ezekért a' játékszinre fölvezetve. Ha muzsikáért és énekért, vagy éppen tántzért menünk játékszinbe, ha virtus' példái helyett bábokat tántzoltatunk: zárjuk bé úgy játékszinünket, vagy legalább ne nevezzük azt játékszinnek, hanem éneklő, — vagy muzsika, — vagy tántzháznak. Tsakhogy ekkor is a' színjátékokat ne alacsonyítsuk le annyira, hogy azokat mellelegösen az ének vagy tántz mellett dírib darabban eléadni engedjük. Mert ha már egyiket akarjuk eléadatni, jobb azt külön magában, mint mindent össze toldva foldva. Különben is ha a' figyelem' egy részét az ének vagy muzsika, másikat a' színjáték foglalja el: akkor egyikre sem fog egész figyelem fordítatni, 's ekkor, kérdem, el van é a' tzél érve?

Itt azt jegyzem meg általjában: hogy a' milyen lábon állanak a' játékszínek valamely nemzetnél, 's a' milyen ízlet uralkodik azokban: éppen olly lábon áll a' nemzet' mivelődése is, és ugyanazon ízlet van a' nép között elterjedve. Ez pedig tsalhatatlan régula.

§. Sokan számítanak még — igen hibáson — a' költészetnek, egygy különös nemét, mellyet *Didactica poësis*-nak neveznek. Képtelen tárgy-nak képtelen név felel meg. Mintha bizony a' tudományokban, vagy még helyesebben szólva a' tanításban, hol minden éppen a' bizonyosságon és egyyszerűségen épül, szabad volna költeni! Éppen ollyan gondolat ez, mintha nagyító üvégen akarnánk nézni valamely tárgyat, hogy annak természeti kiterjedését a' legpontosabban általláthassuk. De tegyük föl hogy valaki e' szabadságot általhágván költői módon akarna tanítani; mi lenne belőle? Az a' mi a' Virgil' gazdasága (*Georgicon*), melly most száraz régulákkal úntat, majd ismet elragadtatik; mint a' kék köpönyegen a' sárga folt. Ha tanítani akarunk tanítsunk; ha költeni, költsünk. Miért most az égbe mászkálni, majd a' trágyáról beszélni? Mi köze a' virtussal az efféléknek? mi volna még akkor is, ha munkánkat nem versekbe gyártanánk? Hát, ha még ez is megvan? Talán a' trágyázásról is muzsika mellett kell énekelni? Ugyan, kérdem, miképen lehessen akkor helyesen és jó renddel okoskodnunk, mikor a' festések' és vers' kedvéért félre kell tsaponganunk? mikor a' legjobb szó helyett mást (és így már nem a' legjobbat) vagyunk kénytelenek tenni a' vers' kedvéért? — Én hát e' tsudákat a' költészet' nemei közzé nem számítom.

§. Úgyszinte az úgynevezett *gnomák* at (erköltsi rövid mondásokat) és találós meséket (rejtett-szókat) sem. Ezeket, ha mindjárt dologgal, nem szókkal, elméskednének is, a' költészetbe helyezetni képtelenség. De megént nem is tzeljök ezeknek az, a' mi a' költészetnek.

§. Az újabb időkben, az értetlen idegent — eb-

ben is csak a' szokat — májmoló tudókorság sok más idegen nevű nemeit különböztetett meg a' költészetnek, leginkább az Olaszok' és azután a' Németek' májmolására. Minden száj petyeg a' sonette, ballada, s' a' t. nevektől, a' nélkül hogy meg tudná mondani, mik ezek. — Ezekről meg kell jegyezni, hogy nem egyebek a' már föntebb elészámlált költészetnemeknél, csak hogy idegen (és ezért affectált) értetlen nevekkal, mellyek magyarrá fordítva csak azt jelentik, a' mit amazok.

3. Tzikkely. A' költészet' rendje; vagyis: mitsoda renddel kell a' költészet' nemeit tanítani és tanulni.

§. Az eddigiekből kivehehette a' figyelmes olvasó, mi költészet, mi nem az. Most már csak arról eggykét szót: mitsoda renddel kell a' költészet' nemeit tanulni és tanítani. Előre csak azt jegyzem meg, hogy a' gúnyokat és kötemények' elforgatásait csak annyiban kell tanítani, ha tsakugyan tanítja valaki, az ifjakknak, hogy ezeket is legalább ismérjék, 's tanulják-meg nem betsülni, annyival inkább nem követni.

§. Átaljában olly renddel kell a' költészet' nemeit az ifjakknak tanítani, a' millyennel föntebb azokat sorozám. Nevezetösen először az eggyes tárgyak' leírását kell velök megismertetni, hogy így előre ismeretök legyen a' költészet' alkotó részeiről; azután a' többi nemeket, legutóljára pedig a' színjátékokat. A' meséket ugyan lehetne előbb is, mint az ötödikrendben tanítani; de, ha lehet, itt is jobb a' fölvelt sorozat mellett megmaradni.

§. A' költészet' tanításán azonban nem azt a' helytelen és oktalan szokást kell érteni, melly sok helyeken divatozik, melly szerint a' költészet' tanítását tsupa verseltetésben helyeztetik. Nints nagyobb képtelenség ugyanis, mint verseltetni akarni a' gyermekkel addig, míg hasznos költői munkákat nagy számmal nem olvasott és tudományszeresen föl nem fejtegetett vagyis meg nem bírálgatott; de ha olvasott is, még azért képtelenség tőle azt várni, hogy

maga mindjárt költeményeket készítsen. Hiszen, ezt a' legtudósabb ember is csak igen hosszas olvasgatás után és megérett ésszel teheti (mert azon nevetséges balvéleményt: mintha csak az ifjú volna költészségre alkalmas, figyelni sem tartom méltónak, kiváltt ha azt még ifjú helyett is gyermekre alkalmazza valaki).

Helyesebben tehát a' költészet' tanítása abból áll, hogy a' költészet' minden nemeiből (olly renddel, mint föntebb eléadám) a' legjelesebb költők' munkáit (először, ha vannak, a' nemzeti, azután, ha tanítványai más nyelvet is értenek, az idegen nyelveken írottakat) fölhevén a' tanító, azokat tanítványjaival olvastatja, 's előtők tudományszeresen fejtegeti vagyis a' költészet' szabályai szerint bírál-gatja, utóbb pedig magokkal a' tanítványokkal fejtegetteteti, tévedéseiket szüntelen igazítgatván; — nem úgy tehát, mint igen sok iskoláinkban tesznek, hogy t. i. eggykét idegen nyelvű költő' munkáinak tsupán magyarázásával, még pedig tsupa száraz grammatikai fordításával úntatják a' rest tanítók tanítványaikat, a' nélkül, hogy azokat költőileg fejtegetnék 's fejtegettetnék; 's a' mi több! még így is ritkán fordítanak-el egészen valamelly munkát, hanem derekán hagyják félbe, úgy hogy a' tanuló, ha különben rá képes volna is, az egészről ítéletet nem tehet, sőt még tsak képzeletet sem mindig szerezhethet.

§. A' költői fejtegetésnek vagyis bírálgatásnak alkalmával pedig elsőben a' tárgyat általánosán kell fölvenni és megvizsgálni, azután az annak költőileg kidolgozására a' költő által fölvevett alkotó részeket, ekkor végre az eléadást, vagyis a' költemény külső köntössét; így utóljára mindent összevéve kell róla ítéletet mondani. Ezenkívül a' munka' fejtegetése' folytában minden eggyes pontra, (mondásra is eleinte) meg kell az ítéletet tenni; de mindenkor tudományszeresen: azaz: okát adván, miért tartja a' tanuló ezt vagy amazt helyyesnek vagy helytelennek a' költeményben; azért t. i. mert a' költészet' tudományá-

val meg- vagy nem- áll; ezzel pedig ezért 's ezért áll vagy nem áll meg. És miután a' hibák így ki vannak fejtve, akkor mondja meg a' tanító, mimódon kellene vagy legalább lehetne a' hibát, egy vagy többképpen kijavítani.

§. De hát? mondhatná valaki, a' gyermek még nem is tud költeményt készíteni, már is bírálja a' legremekebb költői munkákat? Én éppen megfordítom a' dolgot: Bírálja igen is! mert előbb kell bírálni mint írni tudni. Könnyű az épületben a' hibát föltalálni, de nehéz a' javítást kiszámítani, még nehezebb jól föl is építeni. Tudhatjuk, miképen nem jó valami, a' nélkül hogy tudnánk mindig, miképen jó. A' Virgil' munkáját Varus-ék ki tudták javítani; de ki áll azért jót, hogy ők ollyat tudtak volna írni? Hát a' muzsikához tsak az ért, a' ki már valamelly (talán éppen ütöttkopott) darabot alkotott (compónált); az ellenben nem, ki azt tökéletesen érti és játsza? — Félre már valahára a' balitéletekkel! hagyjuk el már egyszer eddigi oktalan rendszerünket, melly mindig előbb akar aratni mint vetni; költeményt kíván a' gyermektől, mielőtt az tudná mi a' költészség; vagy legföljebb majmolni tanítja, 's innen ez többnyire szegény tudatlan fövel tsak a' hibát majmolja, kiváltt a' most nálunk uralkodó fölfordultt és a' természettel éppen ellenkező ízlettől elfogúlva.

§. Azonban nem mondom átaljában, hogy ártalmas lenne (noha nem szükség) a' tanulót még az iskolában gyakorolni a' költészségben; de azt tsak egyedül akkor tanátsos tenni, ha már a' költészetnek azon nemében, mellyben gyakorolni akarjuk (mégjobb pedig ha minden nemeiben) több munkákat tudományszeresen fejtegetve átolvasott. — Ekkor is pedig mindenek előtt egyedül tsak az egyes tárgyak (p. o. patak, bértz, tavasz, tél, hajnal éjj, irigység, vitézség, virtus, vétek 's a' t.) költői festésében vagyis leírásában kell őt gyakorlani; mert ha ezekben jártas, akkor könnyű lesz neki utóbb egész költeményeket is írni, mivel azok nem egyebek valamelly főtárgynak egyes leírásokkal fölé-

kesítésénél. A' költészet' fölsőbb nemei írásában az ifjat már az iskolában gyakorlani nem tanátslom; részint mivel azoknak kigondolására (pedig ez a' fő dolog!) tökéletes rendszerrel meghatározott szabályokat adni nem lehet: részint, és főképen azért, mivel így a' fejtegetésekre szántt különben is rövid időt hibáinak javítgatásával lenne kénytelen a' tanító eltölteni, 's még sem lenne belőle, nem is lehetne, egyéb, tökéletlen gyermeki próbatételnél; úgy járna, mint azon muzsikás, ki tanítványát előleges oktatás t. i. a' hangok' természete' megismertetése helyett egyszerre alkatni (componalni) tanítaná. És éppen e' haszontalan sőt képtelen idővesztés okozza azt, hogy tanulóink mindig irkafirkálnak az alatt az egész idő alatt, míg azt kellett volna megtanulniok: mit és miképen kelljen írniok; és így kijőnek végre az iskolából, a' nélkül hogy tsak azt is megtudnák mondani: mi a' költészet? Ha azonban valaki erőnek erejével hőskölteményt, színjátékot, meséket 's a' t. akarna a' gyermekkel iratni; ám lássa mi lesz belőle; tsak annyit legalább fogadjon meg, hogy a' gyakorlás a' költészet' nemeiben a' főntebb említett sorozás szerint történjék; így legalább nem a' nehezebbekről fog a' gyermek vissza bukdátsolni a' könnyebbekre.

§. Itt nem lehet elmellőznöm hallgatással amaz utálatos világámitó (charlatán) és oktalan szokást, melly szerint a' tanítók a' gyakorlás végett kihagyandó tárgyakat, (materia, propositio) a' helyett, hogy minél világosabban és így minél egygyügyübben adnák elé, keresve keresik össze nagy és valóban szánakozásra méltó munkával, minden egyéb tzel nélkül, tsak azon éppen tudatlanságokat bizonyító gögből, hogy megmutassák a' minden érthetlent és oktalan természetel bámuló tanítványtsoport előtt, hogy ők valamellyik diák írónak e' vagy ama' zifra mondását könyv nélkül és szórol szóra is tudják. Pedig, ha kimondom, hogy 10—20 tanító közzül is tsak egy aligha szedi össze azokat az íróból, a' többi tudatlan pedig tsak láblógázva leir-

ja emezekéről! De amaz eggynehány is mimódon keresi össze az illy tzipra mondásokat? Kinyitja a' könyvet (többnyire olyan kiadásu könyveket szerznek, mellyekben a' jelesebb mondások másféle betűkkel vannak nyomatva), 's a' mellyeket előlutól találja, minden tzel és rend nélkül kúrja belőle; a' nagyobb rész még érdemet tart benne, ha minél nehezebben érthető mondást tehet föl tárgyúl a' különben is sötétben tébolygó ifjúságnak. Oh pedig, jaj — ezerszer jaj azon tanításmódnak, mellyben a' tanító tzel nélkül men és — vezet! még azt sem tudván sokszor előre: mit és mitsoda renddel (mégpedig miért ezzel éppen és nem más renddel? fog tanítani, hanem ezt tsak a' v a k történetre bízván. Innen esik az meg igen gyakran, hogy a' tudatlan tanító olly tárgyat ad írásra a' kezdő költészettanulóknak, mellyről Homér' sem tudott volna derék költeményt készíteni, sőt talán melly éppen nem is költészet' tárgya.

§. Hibát hibával tetéz pedig a' tanító, ha a' tárgyat kihagyván, maga előre elmondja felőle gondolatait. Így eltunyítja tanítványait, arra szoktatván őket, hogy ön fejöktől ne gondolkozzanak, legalább minden esetre megköti azoknak képzelődését; ha pedig (mint gyakran) éppen hibást talált előttök mondani, ezáltal a' hibát beléjük veri. Pedig éppen az a' bajunk most is, hogy magunktól nem tudunk gondolkozni.

2dik Szakasz.

A' költészet' külseje.

1ső T z i k k e l y.

A' költői eladás, vagyis költészeti nyelv.

§. A' mi a' költészet' külsejét, vagyis a' költői gondolatok' szóval eladását illeti: erről átaljában azt kell megjegyezni, hogy az eladás vagyis a' szók, valamint a' pusztá okoskodásban, úgy különösen a'

költészetben a' tárgyhoz legyenek mérve. A' milyen képtelenség lenne egyfelől, a' méltóságos dolgokat tsekély szókkal írni le: szintolly nevetséges másfelől, a' tsekély dolgoknak óriási pöffeszkedő szókkal előadása. Így nemhogy a' kívántt tzelt, t. i. a' megindítást, elérnénk: hanem inkább kinevetetnénk olvasónktól vagy hallgatónktól.

§. A' szóknak megválasztásától már itt igen sok függ; különösön sokat kellestven a' költőnek a' muzsikai hangzásra (numerus) hajtania. De azért itt is meg kell jegyezni, hogy minden dologra tsak egy a' legjobb és annálfogva leghathatósabb szó; azért tehát ezzel kell élni egyedül. Ha mindazáltal hangzása a' mondásbeli szók' valamelly különös összejövetele miatt (mert magában minden jól azaz a' természettel eggyezőleg alkotott szó tárgya' elnevezésére szép, legalább — mivel ha éppen rút dolog' neve, akkor rútnek kell lenni hangzásának is — helyes) fület találna sérteni: akkor, mintsem rosz és a' tárgyat vagy nem kimerítőleg vagy éppen helytelenül kifejező és így ki nem fejező szóval éljünk, inkább folyamodjunk költői szabadságunkhoz, hasonlatban (tropus) fejezvéen ki a' főnforgó tárgyat. És e' szabadsága a' költőnek meglévén, nem mentheti többé semmi az efféle (eggyformasága miatt) szenvedhetetlen hangzásu mondásokat: „O fortunatam natam me consule Romam, 's t. e. f. melly rhetorilag (azaz nyelvszerezen — grammalice; mert tsak annyit tesz rhetorilag azaz helyesen beszélni, mint hiba nélkül beszélni; az ékesszóllás ugyanis már a' szónokság' — oratoria' — tárgya) hiba nélkül van mondva, bár értelme szemtelen pöffeszkedésre mutat is.

§. Azonban különösön őrizkedni kell a' költőnek a' minduntalan előforduló hasonlatoktól és az ékes előadás' virágainak szerfölötti összehalmozásától. Jók ezek, de tsak módjával, nehogy tsömört okozanak. Nints a' pöffeszkedésnél rútabb, kiváltt a' költészetben, melly természetesen akar írni, melly éppen azt tanítja, mi a' szép, mi az illendő. Más lelkesen, más pöffeszkedve írni. Innen a' különben

tűzzelteli Claudianus' és Lucanus' munkái már tsak előadásoknál fogva is (ha tárgyak olly szép lett volna is) soha sem hághatnak nyomába sem Homérnak sem Virgilnek.

§. Mint föntebb már említettem, a' költő' gondolatainak, hogy véletlen meglepésök által indítsanak, nem kelletvén az okoskodás szabott rendjét követniök: átaljában így lehet megkülönböztetni a' költői előadást a' száraz okoskodásiól (rhetoritól) — Az okoskodó úgy ír, vagyis olly renddel, mint gondolkodik, a' költőnek pedig már előre el kell lenni készítve a' gondolatoknak, mellyek közt villám módra tsap széllyel, most egyyiket majd másikat ragadván fegyverül, rendhöz nem kötve, hallgatója' szívének megrázására. Innen az okoskodásban szokott Beszédkötők, (copulae, conjunctiones) azonkívül hogy nem is illenének (mivel a' gondolkodás rendjét elárulnák,) nem is fordulhatnak elé a' költeményben, minthogy közben sok kimarad az okoskodásból, és néha az egész dolog megfordított renddel adatik elé. Magára az olvasóra kell bizni azoknak kitalálását, kinek képzelődését éppen ezen titkos kaptsolatoknak eltalálása fogja azon elragadtatásba helyheztetni, mellybe őt előadásunkkal ejteni kívánjuk. Szinte így ninis helyök a' költészetben a' gondolkodás' formáit (Logicát) kifejező kerekbeszédi (periodologiai) formáknak; sőt kerekbeszéd (periodus), mivel mesterséget árul el, éppen nem a' költészetbe való; még ha ollykor természetesen kerekbeszéd lappang előadásunkban, ilyenkor is a' beszédkötő szótskáknak nem szabad kitéve lenniök.

§. Átaljában, a' mit „a' nyelvek' tulajdonságairól“ irtt munkátskámban a' nyelvek' belső főtulajdonságairól eléadtam, ugyanazok illenek különösön a' költői nyelvre vagy előadásra is; megkívántatik itt t i. a) az érthetőség; mert ha valahol, bizonyára a' költéményekben, hól a' tárgyak' kaptsolata különben is el van rejtve, a' szemek elől, kell tisztának és világosnak lenni az előadásnak, nehogy az olvasó eltévelyedjék a' sok különböző képek

és fordulatok között; b) a' hathatóság; e' nélkül olyan a' költő' beszéde, mint a' hold' gyenge sugára, melly ha világít is valamit, de nem melegít; már pedig az volna a' költészet' tzeija, hogy az embereket a' virtusra fölbuzdítsa, a' vétkektől elundorítsa. Eggy szavával meg kell rázni a' költőnek a' legrettenthetellebb hősöket, el kell olvasztani a' sziklaszíveket. Mint dörgés' hangja, úgy hasson a' költő' szózata a' tsatak' iszonyú lármáján keresztül; mint villám' tsapása a' vastag fellegeket, olly hatalmasan sújtsa a' durva szíveket. Eleyenség forrjon képeiben, tűz — olvasztó tűz gerjedelmeiben, melly szikrából lobogó lángot gyúlasszon.

§. Különösön vigyázni kell a' költőnek, hogy eléadása rövid legyen. Ugyanis, mint föntebb mondám, nem szabad neki valamelly gondolatot hegyéről végére fürkészní, különben unalmassá lesz festése; gondolatainak eléadásában is tehát rövid de a' legtalpraesettebb kifejezésekkel kell élnie. Eggy vonás jól festve, 's megvan a' tárgy' helyes képelete.

§. Órízkejdkék mindenek fölött, hogy, valamint gondolatjaiból, úgy eléadásából mesterség ne tessék ki. Tekintet kell a' költőnek hallgatója előtt; mert mimódon indítson annak hangja, kinek nintsen tekintete? hogy legyen pedig annak tekintete, kikeresve keresi azt? Bámultatnia kell a' költőnek; de ki bámulná azt, a' mit gyermekes tünődéssel lát összekeresgélve? Teremtsen a' költő eggy szavával — legalább láttassék teremteni — kepeleteket, tárgyakat, 's — ha lehet — világokat; nem pedig mint hangya a' szemeket összetzipelgesse.

§. A' szép eléadás' megszerzésére sokat tesz ugyan a' jelesebb költők' munkáinak olvasgatása: de a' kinek jó költői tudománya és ízlete van, magától is tud az valamit szépen eléadni. Sőt jaj annak, kinek gondolatja' eléadására mástól kell szókat költsönözni. Magoktól jönek ezek a' jó gondolathoz; más mondta é már azon szókat vagy nem, az mindegygy, tsak önkénytt jöjjenek tollunkra.

§. A' mások' szavai' fölidézését az okoskodás' alaptudományában sem hagytam helyben, a' költészetben pedig tellyességgel kárhoztatom. Egyetlenegy más' mondásának fölhozása fölbreszteni né hallgatónkat egyedül nekünk ajándékozott figyelméből 's hajlandóságából; pedig éppen ezt megnyerni egyedüli tzelja a' költőnek, hogy azután ennek segedelmével indíthasson. Megosztott figyelem hajlandóság és szerelem, fél figyelem hajlandóság és szerelem, és így nem figyelem hajlandóság és szerelem.

2dik T z i k k e l y .

A' költészetnek muzsikára alkalmaztatásáról.

§. Az előbbi Tzikkelyhöz, mellyben a' költészetit nyelvről szollék, tartoznék tulajdonképen e' jelen Tzikkely is, mellyben a' verselésről fogok beszélni; de részint mivel (mint az alábbiakból ki fog tetzeni) a' verselés a' költészetben nem szükségképen megkívántató dolog, sőt hiba, részint mivel e' felől tán legvastagabbak a' közönség' balitéletei: ezeknél fogva méltónak látom, a' verselésről külön tzikkelyben szóllani.

§. A' verselésnek kétféle nemei vannak, ú. m. mértékes és rímes cadentiás) verselés. Mind-egyikről külön bővebben fogok alább szóllani; most átaljában veszem föl a' verselést; azt előre megjegyezvén, hogy a' verselés a' költészetnek, ha tenné is, nem belső, hanem tsak külső részét, vagy inkább tsak külső formáját, vagy (mivel a' költészet' külső formája — köntöse az eladás) a' külső formának is tsak külső formáját, vagyis (hogy a' ruhával hasonlítsam össze) szabását teszi.

§. Hogy a' verselésről, vagyis a' költeményeknek versekbe foglalásáról, (mert a' nemkölteményeknek azaz e' nevet nem érdemlő haszontalan tsátságoknak, vagy éppen névnapit, beiktatási, 's a' t. alattsony hizelkedéseknek, pénz- vagy kegyelem-

koldulásoknak versekbe gyártását említésre sem, utálatra ellenben és kerülésre igen is és egyedül méltóknak tartom) legkönnyebben helyes ismeretet szerezzek olvasóimnak, csak ezt említem meg előre: — Torquato Tasso' „Gerusalemme liberato“ — ja folyó vagy más névvel kötetlen (és így nem megkötött; ha nem kötött, szabad; ha szabad, így és éppen csak így költői) beszédben (prosa) magyarra fordítva is kezünkön forog. Azt kérdelem már: Nem költemény még pedig jeles és Homér után szinte második rangú hősköltemény é ez magyar vagy akármely más nyelven készült kötetlen fordításban is? Olyan embert nem képzelek, ki nem-mel felelne. Azt mondom tehát: Ha Tasso' munkája kötetlen beszédben is hősköltemény: úgy a' versek a' költészeti előadásban fölöslegesek; minden fölösleges pedig szükségtelen, és így helytelen.

§. De mivel nem eggyes példából, hanem egyedül okokból lehet 's szabad valamit elhinni: lássuk 1-ör hasznos é, 2-ör szép é a' verselés a' költemény' előadásában? — Azt mondom tehát 1-ör, hogy nem hasznos, sőt káros; mert a' tárgyra a' legjobb szót kellettén különben is kiválasztani, a' verselés jobbat nem adhat, sőt sokszor a' jót is el kell tserélni miatta; továbbá a' verselés, ha nem erőltetett, a' szókat nem hanem inkább csak rendje-
ket változtatja, ugyanazon mondás pedig másképen elrakva is csak azt teszi; ha pedig a' mondást az elrakás által erőltetetté vagy homályossá teszi, akkor még káros is. 2-ör nem is szép a' verselés; mert vagy meghagyja a' legjobb szót, vagy nem; ha meghagyja, akkor nem ad újabb szépséget: ha nem hagyja, akkor még árt is a' szépségnek, melly a' költészetben a' természetes előadásban áll. (Mert tudni kell, hogy a' rútra a' rüt szó szép, a' szépre a' szép.) Sőt rüt is a' verselés, nevezetesen a' mértékes verselés, a' mennyiben a' szók' rendjét sokszor megzavarja, pedig a' szépség a' természetes (és így nem mesterkéltt) renden épül; 's ezáltal vesz

a' beszéd szépségéből. A' rímek pedig általában minél tökéletesebbek rímeknek, annál rútabbak a' költészetben. De erről alább bővebben. Mind a' mérték mind a' rím pedig rüt eggyhangu és eggyformasága miatt.

Megköti valóban mind a' mérték mind a' rím a' költő' eladását, 's vers' rabszolgájává teszi őt, őt kinek éppen szabadság lenne főbélyege! Muzsikai hangzással dicsérik sokan a' verseket; ez ugyan egyedül inkább csak a' mértékes versekre illenek. De azt mondom: A' mérték minden sorban (mint a' hatlábú — hexameter — versekben), vagy legalább minden harmadik — negyedik sorban ugyanaz lévén, ellenkezik a' dolog' természetével. Innen a' legméltóságosabb dolgot ugyanazon versmértékben írni, mellyen a' tsekélyt, nem tudom ki mondja józan ésszel és ízlettel muzsikai hangzásnak, mondhatja ellenben nevetségesnek. Változtathatók ugyan némelly versekben a' lábak, de a' versmérték általában ugyanaz marad, aztán nem is mindenik vers változtathatja a' lábakat, sőt nagyobb része változatlan. De ezenkívül, vagy bételik a' vers a' gondolatot szószaporítás nélkül és így helyesen kifejező szókkal, vagy nem; ha bé nem telik, akkor hizza van a' fül' várákozásának, ez pedig igen rüt, sőt ezenkívül fölébreszti a' hallgatót elragadtatásából: ha bételik, hogy mindig bételjük, erőltetni és szószaporítani kell, ez pedig ám eggyyszer még a' hiba! vagy pedig az ellenkező és még sokkal megbotsáthatatlanabb hibába kell esni a' szegény költőnek, hogy t. i. rövidebbé tegye mondását, mint lehetne természetesen, és így beszéde érthetelenné legyen.— Végre, az volna fő mesterségünk a' költészetben, hogy hallgatónk mesterkélést ne sejdítsen; mi pedig éppen arra nyitunk neki útát szánttszándékkal, mégpedig a' legszembetűnőbb módon; hogy várhatnánk tehát hogy hallgatónkat mély elragadtatásba szerdérítsük? hogy indíthatnánk meg szívét, midőn fortélyunkat neki hangos muzsika-szóval magunk kitrombitáljuk?

Látnivaló tehát, milly képtelen hiba az, hogy a' költészel' tudománya helyett tsak versgyártást, ezt is pedig legelsőben tanítják iskoláinkban, mielőtt még az ifjak a' költészeti munkákat tanulták volna fejtegetni.

§. Leghelyesebb ismeretet szerzünk pedig a' verselésről, ha megvizsgáljuk, hol és hogy vette légyen az magát. Ezt annyival szükségesebbnek tartom röviden megemlíteni, mivel a' közönség' nagyobb része tsak a' sült galambon kap, nem törvén a' fejét azon, honnan és hogy repült az, 's jónak és szépnek sőt hasonlíthatatlannak kiált valamit tsak azért, mivel azt a' hajdani Görögök találták vagy gyakorlották. Mintha bizony! Szégyen valóban már valahára magunktól nem gondolkoznunk. Hiszen a' Görögök még tsak böltsőbeli kisedek voltak azon ismeretekhöz képest, mellyekkel ma nekünk, ha gondolkodni nem restellenénk, bírunk kellene. De ha ott, a' hol nekünk állanunk kellene, vagy még elébb lettek volna is a' józan gondolkodásban; azért nem őket kellene vakon követnünk, hanem azt, a' mit ők is követtek vagy követniök kellett volna, t. i. a' természetet vagyis józan okos-ságot. —

A' mi tehát a' verselés' eredetét 's mostani formába jöttét illeti: imhol egy két szóval azt, a' mit róla tudhatunk, eléadom.

§. Eleitől fogva szokásban volt minden nemzetknél érzelmeiknek az éneklés által kifejezése; ezt nyomban követte a' hangműszerek általi éneklés vagyis muzsika. Vidám érzelmeiket vidám és eleven ('s annálfogva egymásután gyorsan következő vagyis szapora), szomorú vagy komoly és föllengős érzelmeiket pedig lassu és annálfogva (az érdeklés' idejének tartósabb volta miatt) hathatósabb illetésekkel vagy fúvássalokkal fejezték ki hangszereiken. A' muzsika' föltalálta után tsak hamar egyesítették e' kettőt az emberek; vagyis látván, hogy a' muzsika tsak az egyes érzeteket, azokat sem a' legtökéletesebben fejezheti ki, hogy tehát érzelmeikkel

együtt gondolkodásokat is kijelenthessék, elkezdték e' végre a' muzsika-melletti éneklést. Eleinte ez úgy ment, hogy a' hol az énekben lassu, vagyis méltóságos vagy szomorú szó (és így gondolat) fordult elé, ott lassu hangot adtak a' hangműszeren is; a' hol pedig vidám, ott szaporát. Utóbb a' már kész muzsikai dalokhoz is készítettek szóval énekeket a' magoktól érzelmeiket kifejezni nem tudók, vagy a' kik valamely más által alkotott muzsikai dalba nagyon belészerettek; hogy pedig a' lassu hangzattal szaporára szó ne jöjjön össze, e' végre a' szókat úgy rakták el dalaikban, hogy a' lassú vagy szomorú hangra lassu vagy szomorú hangzatu szó essék, 's megfordítva; de ez már sok munkába, mesterkélésbe kerülvén, megkötötte — határok közzé szorította az érzelmek' szabad ömledezését. Ha pedig a' szókat így elrakni képesek nem voltak, akkor a' gondolatot kifejező mondásban egy vagy több szó helyett is mást tettek, olyant t. i. melly a' muzsikai dal' vagyis nótá' hangzásával összeilljék. Így tehát a' hány volt a' nóta, annyi vala a' mérték is, melly eleinte a' nóta maga volt. Későbbben a' dalköltők, a' szerint, a' mint vagy vidám vagy komoly volt költészetök' természetete, valamely nótát különösen megkedvellvén, rendesen arra alkották (componálták) dalaikat, mert a' dalok voltak az első költészet), mint Anaereon, Sappho, Pindarus, Hafiz 's a' t. Kik mivel kevesen voltak, kevés lett az efféle módí nóta vagy fölkapott versnem is. Innen látnivaló, hogy az efféle nótákra vagy úgynevezett mértékekre csak olly dalok illenek, mellyek az azokat alkotott költők' költeményeinek természetével megegyeznek. Utóbb szokásba jövéen Homér által 's után a' hosszabb költemények, látták a' hősköltemények' szerzőji, hogy nekik más változtathatóbb mértéket vagyis nótát kell fölvenniök, melly mind a' méltóságos mind a' tsekély mind a' víg mind a' szomorú dolgokra illjék, mert ezeknek mind elé kell a' nagy költeményekben fordulniok. Ők tehát elkezdték a' változtatható mértékeket fölvenni, mellyeknek t. i.

eggyes részeik vagyis lábaik helyett másokat is lehessen — most szaporát lassú helyett, majd ismét megfordítva — tenni, eggyzersmind a' mellyekben nagyobb számú lábak lévén ez által is alkalmasabbak legyenek a' nagyobb dolgok' leírására; ilyenek a' Jambusok, és a' Hexa- 's Pentameterok. Nem lett volna ugyan szükség, kiváltt az illy hosszúság költeményekben mértéket venni föl; de ezt azért tették ama' költők, részint mert módi volt, a' nélkül hogy tudták volna jóformán miért, részint mivel akkortáiban a' nagyobb költemények' eggyes darabjait a' játékszíneken és vendégségeken 's közjátékokon (mint ma is a' honi kedves dalokat) énekeltek, még pedig rendszeren muzsika mellett; hogy tehát a' köznép is, melly maga nótát daljához ritkán tud alkotni, énekelhesse munkáikat, ezért vették föl a' mértékeket; részint végre álszeméremből, nem akarván t. i. másoknál, kik mértékekben verseltek, ők is rosszabb költőknek látszatni. A' mértékekben írás utóbb olly közönségessé lett, hogy még azután is, miután a' nagyobb költemények muzsika mellett nem énekeltek, költeménynek sem tartották a' munkát, ha mértékre nem volt írva, noha okát nem tudták adni megátalkodott balvéleményöknek. — Sőt a' Görögök, mivel eleinte leginkább csak játékszini darabokat írtak, utóbb más tudományos könyveket kezdvén is írni (mellyek először tsupán böltselkedési munkák voltak, 's ezek is többnyire csak eggyes közmondásokból — gnomákból — állottak), ezekben is megtartották sok ideig a' mértékekre írást, míg nem apránkint józanodván, azoknak haszontalanságát általláttak, 's így lassanként el is hagyták. — A' Görögöket majmoló Római nép azon módon általvette tőlök a' mértékeket, de azokat csak a' költészeti munkákban tartotta meg.

A' Római nyelv utóbb Európában elterjedvén, elnyomta az itteni nemzetek' nyelveit, mivel csak azon voltak akkor-táiban írva olly könyvek, mellyeket a' görögül nem tudó európai nemzetek megértettek. Azok közzül is csak a' papok között tudtak

némellyek olvasni. A' Római nyelvnek az iskolákban közönségessé lételet nevelte a' nagy tudatlanságon kívül az is, hogy a' sok nemzetköltözések és elegyedések által a' nyelvek annyira összezavarodtak és eldurvultak Európában, hogy rajtok írni ekkor alig lehetett volna érthetőleg; innen a' melly nemzet' nyelve épségében megmaradt is, mint a' Magyaré, az is azt hitte, mintha tudományos könyveket tsak a' Római nyelven lehetne írni, vagy legalább a' tudatlanság miatt szabad gondolkodásra föl nem emelkedhetvén, nem tudott, vagy inkább nem mert írni mag' nyelvén. — A' diák nyelvnek már, melly e' szerint a' sötét századokban Európában közönséges iskolai nyelvvé lett, az a' tulajdonsága vagyis tökéletlensége van, hogy *Mon d á s k ö t ő j i* (*Casus et Praepositiones*), és Ragasztékai 's Szóképzőji kevés számmal lévén, sok egyforma végzete van szavainak; ide járul az is, hogy a' diák nyelvben a' szóknak egymással a' Nemekre (*genera*) és Mondáskötőkre (*Casus*) nézve is megkelletvén egyezniök, ezek az egymáshoz illesztett szók többnyire ugyanazon végzetekben mennek ki. A' tudatlansággal rossz ízlést párosított akkori tanítók tehát, mivel hallották, hogy a' görög nyelvben versmértékek vannak, ezeket, minthogy nem ismerték, utánozni nem tudván, de ha ismerték volna is, tehetetlenségök miatt utánozni képesek nem lévén, fölkapták az úgynevezett rímeket (*similiter cadentia verba*) a' sorok' végén, hogy így legalább tudja a' hallgató meddig nyúlik egyik vers, és hol kezdődik a' másik. — Szerentsétlen találmány! Éppen föntebb említettem, hogy nints utálatosabb, kiváltt a' költészeti nyelvben, mellynek az egyformaság legnagyobb hibája, az egyforma hangzásnál (*p. o. O fortunatam natam sat.*); mégis éppen ezt a' legundorítóbb hibát kapták föl, sőt azt tartották legszebb versnek, mellyben minél több szózat vágott össze (holott éppen annyival rútabb), hamindjárt dolog semmi nem volt is benne. Utoljára pedig az ízlés annyira megromlott Európában, hogy a' költészséget tsupán a' rím-

gyártásban tartották állani. — Tsak az újabb időkben vették észre a' költők a' rímek' rüt voltát, minélfogva azon úgy kívántak segíteni, hogy váltogatva vagy éppen több sorok' közbejöttével kezdték használni az egymásnak megfelelő rímeket; de bizony a' rútból szépet így sem tehetének.

Konstantzinápoly' megvétele után a' menekvő Görögök ismét elterjesztették Európában a' mértékes verselést; de ekkor megént az ellenkező hibába estek az emberek, t. i. egyedül a' mértékekben tartották minden érdemét a' költészetnek, A' német nyelv azonban alkalmatlan lévén mértékes versek' írására, a' német írók a' mit itt nem tehettek, azt a' rímekben pótolták ki, mellyekhez még inkább ragaszkodván, azokat utóljára a' legnagyobb divatba hozták, 's az őket utánozó más nemzetbeli költők között is elterjesztették. De éppen ez a' rímes verselés volt eggyzersmind a' régi rossz ízlésnek is újra fölélesztője, és mindeddig föntartója.

E' két balvélemény, vagyis a' költészetnek a' rímekben és mértékekben — ha nem egészen is, mint a' sötét századokban, de legalább nagy mértékben — helyheztetése, lett megölője Európában a' valódi költészetnek és jó ízlésnek. És ebben a' hibában annyira lélekzünk most is, hogy iskoláinkban ma is ezeken kezdik a' költészet' tanítását, sőt többnyire ezeken is végeznek.

Későbbi időkben kezdték a' költők a' rímeket párosítani a' mértékekkel, vagyis mértékekre és eggyzersmind rímekben is írni, mint már ma sok költőink' munkáiban szemlélhetni. Némellyek pedig olly nagy barátai a' verselésnek, hogy még a' zsidó Bibliában is a' mondásokban bizonyos versmértéket, mint valamelly nagy tökéletességet, keresnek.

E' rövid előadásból magából is megtetszik, hogy a' rímek és mértékek vagyis a' verselés a' költészetben egyedül tsak a' másokat vaktában utánozás' szüleménye.

Ha pedig a' föntebb előadott okokat is ide gondoljuk: méltán elmondhatjuk, hogy a' verselésben

tellyességgel nem áll a' költészet. Jaj annak a' költeménynek, mellyet tsak köntöse' szabása tenne költeményé!

A' sötét századokban született 's máig is módiból egészen ki nem mentt idólopó chronostichonok, figurákba gyártott versek 's a' t. említést sem, sajnálkodást ellenben igenis érdemlenek.

§. Rövideden tehát azt mondom: hogy a' verselést (rímeket és versmértékeket) nem kell 's nem is lehet költészetnek tartani; azzal annálfogva a' költészet' tanulására szenteltt különben is rövid időt vétek elvesztegetni az iskolákban, 's a' rossz ízlést terjeszteni.

Ezért menthetetlen O v i d n a k ama' hibás kérdése: „Quidquid tentabam dicere versus erat.“ mint-ha azért még költő lett volna, hogy verseket könnyen tudott gyártani! Nem az tevé őt költővé, hanem a' lángész, 's tette volna kiváltt akkor, ha tehetségét a' költészet' ditsó tzeljára használni tudta volna. — Az efféle balitéletek szülik aztán a' paraszt sületlen versificálás' veszedelmes métellyét.

§. Végül egygy példát a' verselés' káros voltának megbizonyítására nem mellőzhetek el. — H i m f y' S z e r e l m e i - nek nagy költője minden dalait ugyanannyi sorból és rimből alkotá. Ugyan hiheti é már ezt az olvasó természetes és nem mesterkélit eléadásnak? nem ébred é föl elragadtatásából, midőn előre tudja, hány sor' végződésével kell neki mulhatatlanul érzelmeit félbenszakasztani? Hát meg parantsolhatja azt a' vers a' legnagyobb költők' egyyikének, hogy ő ennyi 's ennyi sorban, szótagban öntse ki érzelmeit?

§. Minden esetre, részint mivel a' mértékekről (mert a' rímek említést is többé nem érdemlenek) még most is helytelen vélemények uralkodnak, részint mivel sokan erőnek erejével kívánják azokat tanulni és taníttatni, — eléadom rövideden, hogy ha már tsakugyan akarja azokat valaki érteni és követni (a' mi legfőljebb is tsak énekekben és dalokban lenne talán menthető), mimódon kellessék azokat tekinteni.

3dik T z i k k e l y.

A' verselés' mestersége.

§. A' versgyártás (jól meg kell különböztetni a' költészel' mesterségétől) a' vers mértékek' alkotásával foglalatatoskodik, mellyek, mint föntebb említém, nem egyebek nótáknál, dalok' nótáinál (aria), 's énnélfogva nem is a' költészetre, hanem egyedül a' hangászatra (muzsikára) tartoznak. —

A' nóták hangfogásokból (tactusok) állanak, mellyeket a' versmértékekben vagyis közönséges nótákban láb a knak nevezünk.

A' lábak (tactusok) annyifélék, a' mennyiféle az indulat' menetele. Nevezetösen

1. Lassú láb (spondaeus) millyen e' magyar szóban van: dörgés. E' láb szomorú vagy legálább komoly és méltóságos érzelmet, indulatot fejez ki. Áll két hosszunyújtatu vagy hangerős (tonica) szózatból (syllaba), vagy, ha tsak értetlen hanggal danolunk, hangzatból (sonus). E' szerint egyedül nagy és méltóságos dolgok' 's szomorú vagy föllengés érzelmek' eléadására alkalmas.

2. Futó vagy szökő vagy lejtő láb (jambicus, jambus), millyen van e' magyar szóban: szelíd. E' láb szelíd és minteggy észrevehetlenül növekedő indulatot, tsendes hullám módjára ömledező lágy érzelmet fejez ki. Áll egy rövid és egy utána következő hosszú vagy kemény szózatból. Alkalmas annálfogva egyedül a' vidám de nem indulatos és annyival inkább nem kitörő érzelmek' és tsekély dolgok' eléadására könnyen menetelénél fogva.

3. Ugró vagy bukkanó láb (trochaeus) p. o. e' szóban: rajta! Indulatosan, akadozva menő és előbb erős azután tsendesedő érzelmet, magasrol bukkanó hegyi folyam' módjára omló indulatot fejez ki. Áll egy hosszú vagy kemény és egy utána következő rövid szózatból. Alkalmas a' heves érzelmeknek sebes és erős indulatoknak, eleven fordulatoknak eléadására.

E' két utóbbi láb helyett tehetni a' versben, a'

hol méltóságos tárgyat, lassúbb érzelmet említünk, lassu lábat.

Ennyi láb (tactus) van eredetileg a' verselésben; mert két rövid szózat vagy hangzat egy külön lábat nem tehet, részint mivel kimondásokra igen rövid idő kívántatván hijja lenne az időmértéknek, részint mivel az illy lábokban semmi erő nem lenne; de megént csupán illy lábakból az emberi beszéd' közönséges tulajdonságai szerint lehetetlen volna egész verseket alkotni, sőt csak eggyetkettőt is összetenni igen rút lenne.

A' két utóbb említett lábat lehet még ismét változtatni; nevezetösen:

4. Ha a' futó lábat még könnyebben menővé és lágyabbá akarjuk tenni, t. i. igen lágy érzelmek' vagy igen tsekély dolgok' kifejezésekor: ilyenkor elől az egy rövid szózat helyett kettőt veszünk föl benne, p. o. e' szóban: gyönyörű. A' futó láb-
ból ilyenkor szaladó (anapaestus) láb lesz.

5. Ugyanígy lehet az ugró lábat is lágyítani és sebesebbé tenni egy végül hozzá toldott rövid szózattal, p. o. e' szóban: reneteg. Az ugró láb-
ból ilyenkor pattogó (dactylus) láb válik.

A' lábak' (tactusok) ezen fölosztása, mint ezt a' hangászat (muzsika, mellynek tudományát bár valaki kidolgozná!) bővebben tanítja, azon időmértéktől veszi eredetét, mélyet az indulat' kifejezésére, engedünk. Egy láb t. i. egy egész időmérték (tactus) vagy annak bizonyos számú törtszámi részei gyanánt vétetik ('s ez utóbbi esetben az énekben valami kis szünet vagy valamellyik hang' megnyujtása által pótoljuk ki az időmértéket — tactust — egy egészre). Itt már a' több vagy kevesebb részek' fölvételében szabad mező nyílik a' változtatásra. Tsak azt kell megjegyezni, hogy egy hosszú szózat helyett soha sem elég tsak egy rövidet; hanem legalább is kettőt kell tenni, különben az időmértéknek — tactusnak — hijja lenne.

Nem eggyaránt használhatni azonban az említett lábakat minden nyelvben; némellyikben ugyanis

mindeniket, másokban csak némelyiket használhatjuk a' nyelv' szavai' alkotásának különböző természetéhez képest; még a' mellyik nyelv minden nemekre alkalmas is a' verselésnek, annak természetéhez is alkalmasabb egyik láb nem a' másiknál. Így a' 3dik szám alatti láb nem alkalmasabb a' német nyelvre, a' 2dik pedig nem.

A' verselés' mesterségében az iskolákban és versgyártó könyvekben említett többi láb nemek mind csak a' főntebb említett természetes és annál fogva egyedül szép eredeti láboknak tziprábnál tziprább összerakásai, vagy változtatásai rövid szózatok helyett egy hosszúnak, egy hosszú helyett két vagy több rövidnek-tétele által. Föl is lehet a' többi minden láb nemeket a' főntebb említettekre fejtegetni. A' honnan kár a' gyermekeket a' sok tzipra láb nemek' neveinek megtanulásával sanyargatni. Különbféle láb nemeket ma is rakhatna össze amaz eredetiekből akárki, új nevet adván azoknak, de a' dolog csak a' régi maradna.

§. E' szerint a' lábak a' verselésben szózatokból (syllabákból, a' muzsikában egyes hangokból) állanak. A' szózatok kétfélék:

1. Rövidék, mellyek vagy rövid hangzón (vocalis) vagy rövid hangzó után álló egyetlen mássalhangzón (ide értve a' lágyított mássalhangzókat is, p. o. gy, ts sat.) végződnek, akár milyen legyen elejük.

2. Hosszúk, mellyek vagy hosszunyújtatu vagy hangerős hangzón, vagy akár rövid akár hosszú hangzó után két vagy több mássalhangzón végződnek; az elsőbb rendbelieket természetesen (positione naturali) vagy helyesebben szollva „nyelv' természete szerint,“ az utóbbiakat mesterségesen vagyis összerakásnál összetételnél fogva (positione artificiali) hosszúknak nevezzük. Hosszúká lesznek a' rövid szózatok közül is a' mássalhangzón végződők, ha a' következő szó mássalhangzón kezdődik; az ilyen módon hosszúvá lett szózatokat is mesterségesen vagyis összetételnél fogva (posi-

tionē artificiali) hosszúknak nevezzük. — Ezekről azonban bővebben a' Közönséges Nyelvtudományban írtam.

E' szerint a' versalkatás' alapja egyedül a' szózatok' hosszú vagy rövid voltának eladásán, ez ismét egyedül a' hangzók' hosszú vagy rövid (ésígy kemény vagy lágy) voltának ismeretén épül akár-melley nyelvben; mindezeket pedig a' hangjegyekkel (accentus) író nyelvekben p. o. a' magyarban és régi görögben) az írásba fölrakott jegyekből egy tekintetre, a' többiben, (p. o. a' diákban) vagy szabályokból vagy tsak pusztá gyakorlásból, vagy pedig mind a' kettőből, lehet megtanulni.

§. Több egybekötött lábakkal versnemek (versus) lesznek, mellyek vagy külön eggyenkint (mint a' Jambusok, Hexameterek, Anaplepticusok), vagy többen összeilletve (mint a' Sapphicus, Aschaepiadeus, Distichon, Pindaricus sat.) tesznek egy nótát vagyis versmértéket. Az eggyes versek ismét állhatnak több vagy kevesebb, eggy- vagy többféle lábakkal.

E' versek között legalkalmasabbak a' költészetre azok, (ha már tsakugyan verselni akar valaki,) mellyeket lehet változtatni, azaz a' rövid szózatok helyett hosszút, 's megfordítva, tenni (millyenek a' Hexameter, Anaplepticus, Jambus); mert meg kell jegyezni, hogy gyakran tsekély, gyakran méltóságos dologról kellettén a' költőnek szollania énekében, akkor nem élhet olly lábakkal, mellyek a' dolog' természetével ellenkeznének. De akkor is, a' főntebb mondottak szerint, eggy hosszú szózatot tsak két vagy több röviddel lehet fölváltani; mert itt megszűnéssel, mint a' hangászatban, nem lehet, kiváltt szó' közepén az idő' hijját kipótolni.

Mindenek fölött pedig durvaságnélküli könnyemenetelére és még is hathatós voltára nézve legalkalmasabb a' lejtő (Jambus) versnem kiváltt az 5 vagy több lábu) átaljában a' költészet' minden ne-meire (azon nyelvekben t. i. mellyeknek, mint a' magyarnak, természetével nem ellenkezik; ígyp. o. a' német nyelv kemény hangzása miatt, kiváltt mi-

vel szavainak elején van az ereje, a' Jambusokra nem alkamas;) mert ez legváltoztathatóbb mind a' méltóságos mind a' tsekély dolgok', mind a' víg mind a' szomorú érzelmek' leírására (ezt megmutatják különösen Költsey' munkái), úgyhog' alig lehet észre venni benne a' mesterséget, 's annálfogva legkevesebb erőltetéssel jár. Merem állítani, hogy hőskötemények' írására sem alábbvaló lenne a' Hexameterknél; mert noha elül ereje nem olly nagy mint amazoknak, de hátul annál nagyobb. Egyébaránt itt is a' nyelvek' természete dönti el a' választást mert p. o. a' német nyelv' ereje a' szók elején van, a' magyaré végökön. A' honnan látnivaló, hogy különböző nyelvekben különböző versmértékek alkalmasabbak ugyanazon tárgy' leírására.

§. Mindenik versnemben a' változtathatók közül van egy különösség; t. i. hogy végökön van valami változhatatlan. Így a' Jambus' utolsó vagy utolsóelőtti, a' Hexameter' utolsóelőtti lába, a' Pentameternek utolsó fele sat. változhatatlan. Így van a' dolog a' különböző lábakból álló változtatható versnemeiben is. A' változhatatlan versek pedig többnyire egy vagy több másnemű lábot vesznek föl végül; némelyek ismét minden második vagy utóbbi sorban egy szózattal ésígy féllábbal többet vesznek föl (p. o. az $5\frac{1}{2}$ lábu Jambus.). Miért van ez? kérdi a' mindennek okát (és helyesen is!) tudni vágyó tanuló. — Azért, mert különben, akkor ha a' verseket egymásután folyvást íránk, nem lehetne megismerni, hol van egyik vers' vége, hol a' másik' eleje, hatsak valamelly megismertető határpont azoknak hangzásában nem volna.

Jegyzet. Maga' ez, hogy a' költészet' külsejéről illy sokat kelle beszélnem, azt mutatja, hogy a' költészetnek eddig tsak külsejében tartottuk — 's talán tartjuk még most is (legalább mint iskoláink és a' közönség' legnagyobb része, sőt verselőink is keveseket kivéve tetteleg bizonyítják) az érdemet, nem pedig a' velejében. Ugyan, ideje lenne már valahára a' régi rosznak követésével fölhagyni, 's a' természetet vagyis az azt megismertető józan észet, mégpedig magunk' józan eszt követni, nem mindig másoknak (kiváltt mivel

azoknál elébb kell lennünk, legalább lenni igyekeznünk) majmai lenni, mégpedig szerentsétlenségre többnyire a' roszban!

T o l d a l é k r é s z.

A' Költészet' történeteiről.

§. A' költészet szinte egykoru a' beszéddel, nem minden nemei azonban, hanem különösön tsak az érzelmi dalok és regék; a' többiek utóbbi időkben kezdtek lassanként lábra kapni. A' régi idők 's nemzetek' költészetéről semmit sem tudunk. Gyánításból némellyek azt hiszik, hogy a' költészet a' melegtájak' szüleménye, mivel ott a' természet szüntelen virít 's önkénytt tsalja az embert a' költészetre: de vallyon miért éppen ott? nintsenek é a' hideg tájaknak is szívemelő sőt sok tekintetben szívemelőbb tárgyaik? — Ama' roppant havasok, a' mérhetetlen jégtenger, az iszonyú fürgetegek sat. Tsak annyit lehet tehát állítani, hogy a' melegtájak hajlandóbbak meleg vérök' sebes forgása 's annálfogva idegeik' ésígy érzékeik' izgathatósága — ezáltal ismét képzelődésök' tüzesebb volta miatt a' költészetre.

§. A' történettudomány' kezdete ólta tudhatunk tehát egyedül valamit a' költészetről, azt is pedig löbbnyire tsak hírből, mivel költői munka a' régibb korból kevés maradt fön, az is tsak az írás' föltalálása ólta. A' régibb költészet' művei pedig, mellyek tsupán dalok és regék valának, illy sok idő alatt feledékenységbe mentek. — Én is tehát a' költészet' történeteinek rövid eladását tsak az írás' föltalálásától kezdem.

Iső é v s z a k.

A' írás' kezdetétől a' hőskölteményekig.

Az írás' föltalálása után is, mellynek idejét bizonyosan meg nem határozhatni, a' költészet sokáig tsak dalokból és regékből állott, mégpedig, a' muzsikának a' Görögök által utóbb elkezdett kimiveléséig, hihetőleg mérték nélkül, azaz kötetlen

vagyis szabad menetelű — folyó beszédben. Az illy szabad menetelű költeményeknek lehetetlen volt igen természeteseeknek 's annál fogva szívhatóknak nem lenniök. A' Görögök utóbb a' hangszalatot mivelni kezdvén, kezdtek (mint már fentebb eléadtam) a' költészetet is a' mértékek által szabadságában mindinkább megkötni, 's a' költészetben egyedül és mindenek fölött megkívántató szabad és természetes eléadást egygy-két száraz nótára szorítani. — Ezen egész időszakból azonban semmi költeményi munkák nem maradtak fön (valamint egyéb tárgyauak sem) a' Zsidók' könyvein kívül, mellyekben sok helyek megérdemlik a' valódi költészeti dítséretet a' festés' élévenségére de nem a' költészet' tzelirányosságára nézve. Homér zárta bé ez időszakaszt hőskölteményeivel, mellyekben ő szedte össze vagyis fejtetette ki először a' költészet' kintseit, úgy hogy a' közönségesebbek között alig maradt ki munkáiból valami; és ezáltal, noha még ő a' költészet' tzeljét nem egész tisztaságában látszik érteni, legalább útát nyitott arra, miként lehetne a' költészetet fölségesen az emberi nemzet' tökéletesítésére 's ez által boldogítására fordítani. — Ekkor tájban vetette meg Aesop is a' meseírás' alapját.

2dik é v s z a k.

A' hőskölteményektől a' színjátékokig.

A' Homér' munkái' egyes darabjainak éneklése volt tárgya Homér ólta nagy darab ideig a' költészetnek, utána senki újba fogni nem bátorkodván. Utóbb ezen évszakaszban az Olympiai játékok az egyes magasztaló daloknak (odák) írására bő tárgyat szolgáltatván, kimivelődött a' lantos költészet. Ugyane' játékok 's Athenae' kipallérozódása megvetették a' színjátékok' alapját is, mellyek utóbb ha tökéletességre nem is, legalább annyira mentek, hogy egy egészet formáljanak. Nagy szerentsétlenségre a' versmérték volt itt is fő tekintet. Tzeljok is el volt

tévesztve, mert inkább csak mulattattak mint oktattak és erkölsösítettek. A' mennyiben pedig többnyire csak a' rabszolgák' alávaló vétkeiket és elfajulását festgették, vagy azoknak miveletlen elméskedéseikkel akartak mulattatni: ezáltal tzeltevesztve inkább rontottak a' helyett hogy használtak volna, és a' legutálatosabb izlést terjesztették a' különben szabad és annálfogva ditsó nemzet között. Az által pedig, hogy színeiken isteneket is személyesítettek, képtelenségbe tették által a' színjátékokat a' közéletből, mellyből pedig egyedül kellene azoknak mérítve lenniök; sőt a' mennyiben isteneiknek vétkeket tulajdonítottak, ezáltal a' nép előtt a' virtust érdektelenné a' vétket tréfasággá tették, és így az erkölsiségnek e' tekintetben is sokat ártottak.

3dik é v s z a k.

A' színjátékoktól a' rímekig.

A' Görögök rövid virágzások' ideje alatt a' rhetoricát kimivelvén, ezzel együtt mint ennek részét, tanították — de tökéletlenül és inkább csak fölülégesen és csak gyakorlások által — a' költészet' mesterségét is, de tudományát nem, mert azt nem is értették. A' Görögök' elhanyaglása után Horázt irt a' Rómaiak között valamit a' költészet' mesterségéről (de csak mesterségéről) a' Pisokhoz írt levelében, de ezt is fölülégesen, és rend nélkül, mellyből szintúgy nem lehet kivenni, mi a' költészet, mint Cicero' munkáiból azt mi az ékesszóllás. — Ezen évkort a' Rómaiaknak Homért utánozó hőskölteményszerzőji teszik újra nevezetessé, de a' kik semmi újat, sőt Homérnál átaljában sokkal kevesebbet tettek. Nem is tehettek valami nagyot; mert Róma soha sem volt szabad. Költő pedig szabad lélek nélkül senki sem lehet. Ovid' tehetsége díszé vala e' kornak, de e' költőnek egy darabja sints, melly a' költészet' ditsó tzeljának megfelelt volna. Elmeláuglakott Ovidban, mellynél nagyobb emberben alig lehet, de nem vala nemes szíve szegénynek, annyi

sem, mennyi egy közönséges férfiban lenni tartoznék. Ő már a' Homér' kintseit számtalan képekkel gazdagította; de a' képek még tsak készületek és eszközök a' költészetben a' kitűzött magas tzél' elérésére.

Így tengődött tehát a' költészet ez időszakban, mellynek érdeme legföljebb is annyi, hogy a' már megvoltakat elveszni nem engedte, sőt számos munkák által terjesztette. Átaljában a' mindenben utánozó Rómaik soha tsak oda is, hol a' szabadabb Görögök valának, föl nem emelkedhettek. — Fölvitték ugyan ők a' gúnyverselést (satyrákat) a' lehető legfölsőbb — de éppen azért legalábbvaló fokra: de éppen ez szolgál legnagyobb gyalázatjokra, 's arra mutat, hogy sem szabadok sem annálfogva nemes érzésűek nem valának, kiváltt miután a' császárök' ideje alatt a' leggyalázatosabban elfajultak. — Az egy Phaedrus volt különös dísze ezen időszaknak szép meséjivel, mellyeknél a' költészet tzéírányosabb mívet eddigelé nem mutathat.

Béfejezik ezen évkort a' nemzetek' költözködései, 's az ezek által okozott vastag tudatlanság, melly az eddigi költészetet és józtlést is egészen elfojtotta, a' költői (valamint minden tudománybeli) munkák' nagyobb részét megemésztette vagy hamisította, 's a' költészetet egyedül néhány inkább babonás sőt botránkoztató mint vallásos énekekre szorította, mellyekben azonban a' költészetnek még tsak nyomára sem találhatni.

4dik évszak.

A' rímek divatba jöttétől mostanig.

A' rímeknek — e' képtelen tsudáknak — behozása ezen időszakban nem tsak a' jó ízlést semmivette, hanem ezenfölül a' legrútabbat elterjesztette. Segíté e' veszélyt a' nyelvek' elegyedése is, melly miatt a' helyes és kiváltt költői előadásnak lehetetlen vala divatba jönie. — Utóbb a' Törökök elől menekvő Görögök elszéledvén Európában, újra fölé-

lesztették itt a' hamvába holt görög költészetet, de föléleszték hibáit is; elterjesztették, ismét a' mértékekben verselést, de ezzel (minthogy a' muzsika ekkor tájban szinte egészen kihalt, legalább hozzá kevesen, azok is csak imígy-ámúgy értettek) még ártottak; mert a' melly nyelvek a' mértékes verselésre alkalmasok voltak, azoknak íróji vakon követék azon meglévő néhány nótát, nemhogy a' mértékeket legalább magok' költeményeihöz alkalmaztatták volna. Innen a' szomorú versmértékekre vígdalokat írtak, a' vígakra szomorúkat; a' melly nyelvek pedig a' versmértékekre alkalmatlanok, azoknak íróji, azt híván, hogy már akár mint legyen a' dolog de a' verselés mulhatatlan, még annál vakabban ragaszkodtak a' veszedelmes rímekhez. Ez évszak alatt Tasso és Milton remekeltek, de a' költészet' tzelját nem értve inkább csak múlattattak munkájokkal, mintsem legkisebbet is használtak volna, sőt azokkal igen sok balvéleményeket vertek a' különben is elfogultt közönség' fejébe. — Nevezetes különösön ezen évszakaszban a' románok' módiba jötte. Ezek a' millyen tökéletlenek és veszélyesek voltak az erköltsre és ízlésre nézve, kiváltt minthogy tárgyaikat a' durva időkorbol vették, szintolly nagyot használtak másfelől tudtok nélkül azáltal, hogy a' kötetlen írásmódot valahára a' költészetbe béhozták. — A' legújabb időkben elvégre kezdtek az emberek közzül néhányan de csak kevesen a' költészet' tzelját általlátni 's munkáikat e' ditsó tzelra intézni. Legjobban ezt még eddig Schiller, Kotzebue, és Költsey értették, kiknek munkáiktól méltán lehet a' valódi költészet' kezdetét számítani. Ezek is verseltek ugyan, de a' verselésben is nagyobbak voltak az eddigi költőknél, és annak hibáin sokat helyrehoztak. Mind e' mellett is mindaddig a' költészetben tökéletességet nem várhatni, míg a' kötetlen és így egyedül szabad költői beszéd természeti jussaiba vissza nem állíttatánd, 's azon balvéleménynek vége nem leendő, mintha csak a' Görögöknél lett volna a' költészet egyedül; mert, mint már mond-

tam, azoknál nem volt valódi költészet, noha azt höltsőjében ők kezdték először apolgatni; nem volt pedig azért, mert ők csak a' szépet, azt sem tökéletesen tették költészetök' tárgyává, egyebekben pedig tzelt tévesztettek.

Jegyzet. Figyelmet érdemel, hogy a' költéssel szüntelen együtt jártak a' többi szép művészetek is. Nem is lehet ez másképen; mert, mint munkátskám' elején mondtam, azok sem egyebek költészetnél, tsakhogy ennek már alsóbb rendü nemei, (festés, képfaragás, hangászat.)

A' költészet' történeteiből immár látnivaló, hogy a' melly lábbon állott az emberek között a' költészet eleitől fogva, ugyan olyan volt azoknak kimivelődésök és polgári virágzások is. A' nemzetek' polgári virágzása ugyanis a' nálok kifejlett virtusoktól függ, mellyek nélkül nemzetnek virágzani és boldognak lenni lehetetlen. Mi fejti ki pedig a' virtusokat, hanemha a' finom (de nem elpuhultt és ábrándozó) érzés és képzelődés, mellyet a' költészet mível ki legjobban, ha t. i. okosan van intézve? Igenis! ez neveli az ifjakat virtuos emberekké; ez ad helyes irányt, ez nyit szabad és ditsőséges mezőt a' bennök forró nagyratörésnek. Mert erő és tűz forr az ifjú' férfias kebelében, és kitör az hatalmas rohanással minden gátok' ellenére is; 's ha el van zárva előtte a' ditsőség' és virtus' mezeje, rohan ő elleneállhatatlanul a' legvakmerőbb vétkekbe, ott is a' nagyságban keresvén ismértt önerejét kitüntetni, szörnyű szomját kielégíteni. Oh hány ifjak lettek éppen azért haramiákká, vagy legalább ábrándozó szerentsétlenné mert nem tanították meg a' nevelők erejöknek 's észtehetségeiknek haszonra fordítására, kikből a' hazának legerősebb oszlopai válhattak volna. Hány ifjú fejedelemből lettek vérszomjúzó zsarnokok, hányból világ' ostorai, kikből az emberi ségnek leghatalmasabb boldogítóit lehetett volna formálni, csak azért, mert nem tudtak nagyra termett lelkőknek méltó tárgyat keresni. Maczedóniai Sándor sírt, hogy nem lehetett olly nagy, mint szeretete volna; sóhajtozott, hogy a' holdba föl nem mehetvén azt is meg nem hódoltathatta; istennek kívánta

magát tartatni, mert érzette hogy kebelében közemberinél több erő forr, közemberinél emésztőbb láng lobog. Boldogtalan Sándor! Tanultad volna meg mi a' jó és szép, bizonyosan láttál volna elég tágas mezőt magad előtt a' ditsőségre, véghetetlen mezőt, mellyet szomjad' szörnyű hevében is soha keresztül nem futhattál volna. Nem kellett volna akkor a' holdba kíváncznod, mert adott volna a' föld elég tárgyat nagyságod' eszközzésére. Lettél volna a' föld' atya, bizonyosan nem kívánczoltál volna a' hold' fejedelme lenni. De ostora valál a' földned 's nem tsuda há ezen ön kitsínységedet érezve, szeretitel volna magadtól elrémultt kebleddel a' holdba szökni a' téged átkozó szerentsétlenek' bosszút kiáltó sikoltásai elől. Nem szorultál volna úgy Hammon' bérlett atyafiságára. Imádott volna magától is az általad boldoggá tehetendő emberiség. Isten lettél volna, ha istenileg viselted volna magadat a' nemzetek iránt; de zsarnok és haramia lettél, mert rablója valál az emberiségnek! — Visszont hány szerentsétlen ifjú sorvadt el míveletlen túnyaságban, hánynak kebelében hamvadozott el hijjában az egykor nagyratörve lobogott tűz' azért mert nem adtak annak nevelőji táplálékot, nem tárgyat, mellyen ditsó lángját kiönthette volna! Ezért a' népek' neveletlen legalsó osztályának egy része, mellyből az erő' önérzése még ki nem aludt, olly durva 's a' borzasztóban rettenetes; más része, mellyben a' ki nem törhetett láng öntüzhelye' emésztésében lobogott el, olly túnya és minden szépre jóra érzéketlen; nagy része pedig egészen növényi tepedésre fajult el, mert nints a' mi képzeletét azon magasságra, mellyre az hágni képes lenne, fölemelje. Nem érzi ő a' virtus' szépségét, nem hevíti keblét édes érzés, noha a' természet őt is boldogságra hívogalja, nem még a' legközönségesebb szépségeit is a' természetnek, mellyek önkényit nyitják meg előtte boldogító kebelöket. Igenis! mert hijjában mosolyog arra a' szép hajnal rózsás ajkaival, hijjába lengedez arrá a' tavasz' illatos szellője élesz-

tó lehelletet, ki ezeket nem képes érezni. Hogy lehetne hát boldog az illy nyomorultt és valóban százanandó teremtmény? — Jól látták ezt már a' hajdani Görögök, minélfogva a' nevelésben, mellyre, mint az ember' második teremtőjére, legnagyobb figyelmöket fordították, szüntelen főtekintettel voltak a' költészet', festés', és hangászat' virágzására, mellyeket ők összesen muzsikának azaz mivelődésnek neveztek. Pedig milly tökéletlen képzeletök volt még nekik mindezek, de kivált a' költészet felől! Mégis a' mivelődésnek tsak azon fokán is, mellyen ők két ezred 's több idő előtt már állottak, mennyire voltak a' virágzásban még a' mai nemzetek fölött is! mi bámulandó példái tündöklöttek náluk a' virtusoknak! Pedig nekünk már sokkal jobban kellene a' mivelődés' tzélját és módját értenünk. Miveljük mi is ifjainkat, az igaz, de félre inkább mint kimiveljük; egészen a' majomságig vagy esztelen ábrándozásig puhítja el a' fonák nevelés az ifjat, kiből erőnek és méltóságnak kellene kitündöklenni; egész pipiskedésre alacsonyítja meg azt, kiből haza' gyámolának kellene formálódni. Ha tud földig görbedve hajlongani és hízelkedni, 's napszámra folytatni ez alacsony mesterséget, ez ma többnyire a' nevelés. Sarkon is kell tudni forogni a' tűzről pattant legénynek, de nem láb' vagy szarka', hanem férfi' — lelkes férfi' módjára. Muzsikált és Thebaeben legjobban tántzolt Fpaminondas, társalkodása bájos vala; de azért nem pehelyben és tehetlenségben, nem tunyaságban és mámorban aludta által az életet; de azért nem írják hogy hajlongani tudott volna, pedig ha ez ditsőséges lenne, bizonyal nem felejtették volna ki ezt is az ő' jeles tulajdonit magasztaló írók életéből; nem ezeket tette ő, hanem virtus' tsudáit vitt véghöz a' megrázott népek előtt, 's eggy durva és elnyomott népből ditsó és szabad népet teremtett. Ez a' valódi kimivelődés' következése, de nem a' nálunk többnyire divatozónak. Jaj azon kimivelődésnek, melly mellett az érzéshöz hozzá férhet az alacsonytság, 's melly az if-

jában forró tüzet, a' helyett hogy nemes tettekre gyúlasztaná, elhamvasztja. — Tirtaeusrol olvassuk, hogy sípjával hősi lelket tudott lehelleni a' hartzólókba. Ha tsak egy sípdal, (melly pedig mennyire van még a' tökéletes költészettől!) illy tsudát tehet, mit nem várhatunk a' költészettől, úgy a' mint kellene, kimivelve? Tsudákat, valóban olly tsudákat a' virtusokban, millyeket eddig a' világ nem, vagy tsak elvéte látott. Akkor, ha a' kimivelődés helyes útján menne, akkor lehetne az emberektől várni azt, hogy átaljában virtuosak és így boldogak légyenek. Erre pedig a' költészet jól intézve leg-hathatósabb eszköz. Igenis! mert a' költő' hangja megindítja a' kőszirtokat, megrázza a' tömérdek bértezket, a' vadakat megszelídíti, a' szelídeket isteníti. Tanítani kellene tehát a' költészetet, de jól, azaz tzédirányosan, hogy így általa a' növekedő új emberiség' szívét egyedül a' jóra és szépre érzékennyé (de nem elpuhulttá,) képzelődését magasra-törővé (de nem ábrándozóvá) 's életét a' lehetőségig boldoggá tegyük. Most mivel rosszul tanítjuk a' költészetet, az öregek annak rendesen ellenségei, mivel látják, hogy a' mostani tanításmódnak vagy semmi haszna, vagy (a' mi még sokkal rosszabb) esztelen ábrándozás a' következése; az ifjak is (kik mindennek okát és tzélját vágnak tudni) elidegednek tőle, mivel előttök a' mostani iskolai költészet merő abrakadabra, 's rendesen nem egyéb tökéletlen versgyártásnál, még az is úgy adva elé, mintha valamely titkos mysterium volna; sőt ez is némelly iskoláinkban nem egyéb a' Molnár' Grammaticájában versekbe foglaltt diák versgyártási szabályoknak legalább is egy hónapot ellopó könyv nélküli megtanulatásánál; vagy még siralmasabb túlságba esnek félrevezetett szerentsétlen ifjaink, abba t. i. hogy a' költészet helyett képtelen és oktalan ábrándozásoknak adván magokat, soha többé semmi okosra, semmi jóra, sőt életokröli helyes gondolkodásra is alkalmasokká nem lesznek. Ezek nem fognak többé megelégedni a' világgal, ábrándoznak

a' nélkül hogy tudnák miről, kívánják azt a' mit nem ismernek. Nem lesznek képesek munkára, nem a' haza' boldogságának eszközlésére; a' földön a' holdba kátsingódnak, innen pedig a' földre kíváncsoznak; dolog helyett a' szellemeket kergetik; a' vizet nem szenvedhetik, mert nem nectar a' neve; szüntelen a' boldogságról ábrándoznak, azonban annak, noha minden igyekező ifjúnak nyílt karokkal ajánlkozik, gyáván hátat fordítanak; szerentsétlen valóban e' szánandóknak élete, szerentsétlen lenne halálok is, ha velök azon jót nem tenné, hogy gyöt-rő ábrándozásaiknak valahára végét szakasztja. Mi oka pedig e' rémítő eltévelyedésnek? Nem egyéb a' korán fejökbe szedett kábító ábrándozásnál. Szerentsések, ezerszer szerentsések, ha valamely környülmény miatt, ha későn is, de legalább mégis valaha e' veszélyes mámorból kijózanodnak; ha állaltatják, hogy nem a' magaveti pöetáskodás' szenvedhetetlen métellyében, hanem a' józan gondolkodással párosultt szép izlésben áll a' költőiség.

Írta

Sasku Károly.

F o g l a l a t:

---

	lap.
Bezeze és	3
I. RÉSZ. Az okoskodás' alapjainak kifejtése .	7
II. RÉSZ. Magas okoskodás <i>Iső Szakasz.</i> Az okoskodás' alkotó részei	13
II <i>dik Szakasz.</i> Az okoskodás' szerközete. <i>Iső</i> <i>Tzikkely.</i> Az okoskodás' elrendelése (vagyis belső szerközete)	23
II <i>dik Tzikkely.</i> Az okoskodás' eládása (vagyis külső szerközete)	26

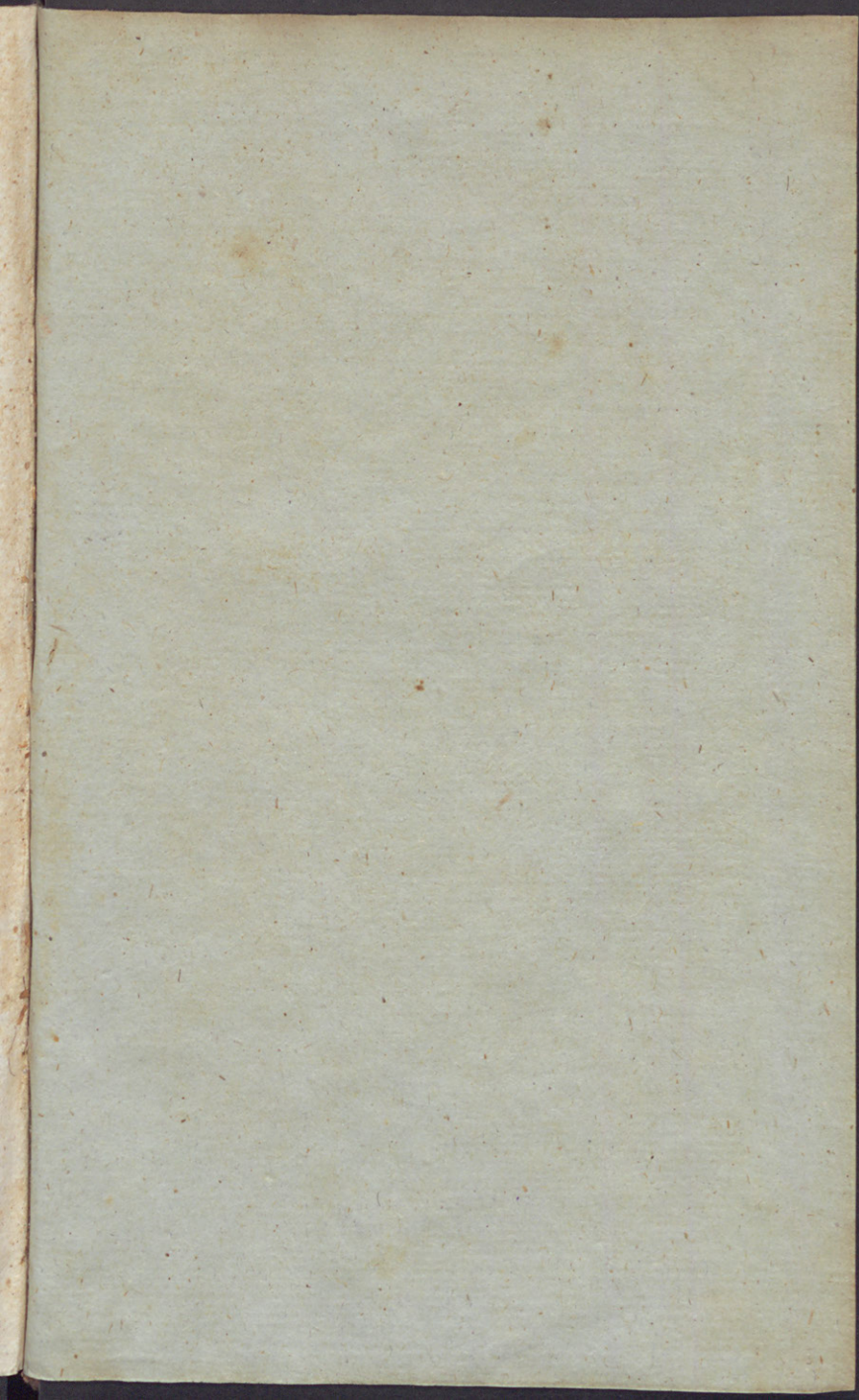
Költészet (poésis) Alaptudománya	33
I. RÉSZ. A' költészet' tárgya vagyis tzelja, és határozata	34
II. RÉSZ. A' költészet' mestersége. <i>Iső Szakasz.</i> A' költészet' belseje. <i>Iső Tzikkely.</i> A' költészet' alkotó' részei	37
II <i>dik Tzikkely.</i> A' költészet' nemei	45
II <i>dik Szakasz.</i> A' költészet' külseje. <i>Iső Czik-</i> <i>kely.</i> A' költői eladás, vagy is költé- szeti nyelv	68
II <i>dik Tzikkely.</i> A' költészet' muzsikára alkalmaztatásáról	72
III. <i>Tzikkely.</i> A' verselés' mestersége	81
<i>Toldalekrész.</i> A' költészet' történeteiről	86

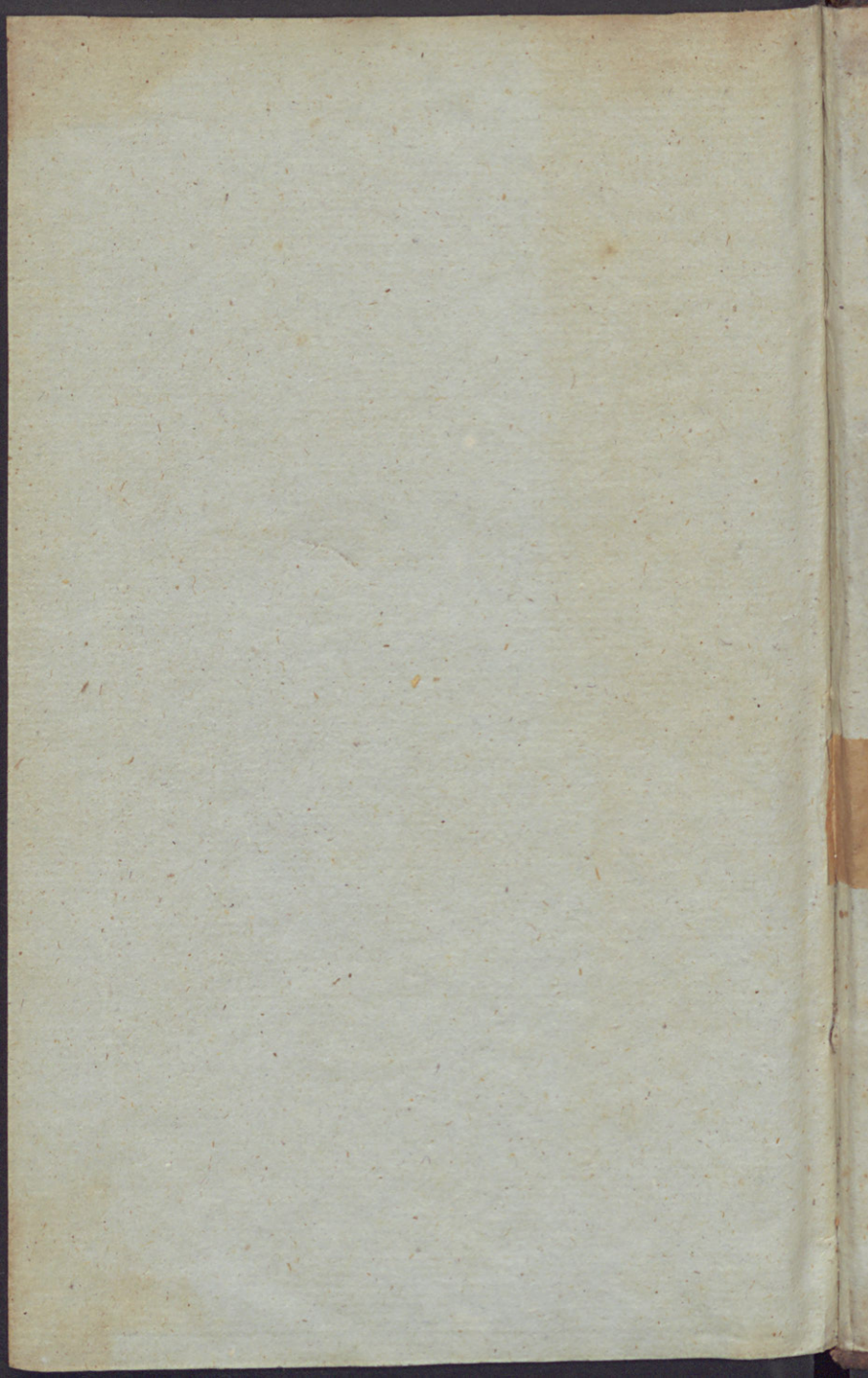

10389/a

10389/a

1954
10389

757083

757083

751083

